

KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZLERİ KOORDİNATÖRLÜĞÜ

EVLIYA ÇELEBİ

Journal of Political Sciences

Sayı: 03 Yıl: 2025

EVLIYA ÇELEBİ SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ
Sayı: 3 / 2025

EVLIYA ÇELEBİ SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ
EVLIYA ÇELEBİ JOURNAL OF POLITICAL SCIENCES

Sayı / Number: 3
MAYIS / MAY 2025

Sahibi / Owner
T.C. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Uygulama ve Araştırma Merkezleri Koordinatörlüğü

İmtiyaz Sahibi
Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Editör / Editor
Prof. Dr. Hüseyin ŞEYHANLIOĞLU

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Arif KOLAY
Prof. Dr. Ayşe Nur SIR DÜNDAR
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ
Prof. Dr. Hüseyin ŞEYHANLIOĞLU
Doç. Dr. Eray ACAR
Doç. Dr. Erkan ÇAV

Görsel Tasarım ve Dizgi / Graftic Design & Typest
Öğr. Gör. Betül AYHAN

Kapak Tasarımı / Cover Design
Öğr. Gör. Adem DÖNMEZ

Yazışma Adresi / Correspondence Address:
Evliya Çelebi Siyasal Bilimler Dergisi
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Uygulama ve Araştırma Merkezleri Koordinatörlüğü,
Kütahya-Türkiye
evliyacelebisbd@dpu.edu.tr

E ISSN: 3062-2735

EVLİYA ÇELEBİ SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ

Sayı: 3 / 2025

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Makaleler

Amerika'nın Değişen Ortadoğu Politikasına
Genel Bir Bakış

*A General Overview of American Changing
Middle East Policy*

Serdal İLBAŞ

1-10

Hint-Pasifik, Güney Çin Denizi ve Uzak
Doğu'da Abd ve Çin Rekabet Alanları

*Indo-Pacific, South China Sea and Far East
us and China Competition Areas*

Samir HUMBATOV, Barış ADIBELLİ

11-23

The Role of Trust in Shaping the Future of
Digital Entrepreneurship in Post-Pandemic
Azerbaijan

*Pandemi Sonrası Azerbaycan'da Dijital
Girişimciliğin Geleceğini Şekillendirmede
Güvenin Rolü*

Fehruz JABRAYILOV

24-30

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ekonomisi
Gelişme Göstergelerinin Oluşumu

Nahchivan Autonomous Republic Economy

Formation of Development Indicators

Aida HASANLI

31-38

Taliban'ın Ortaya Çıkış, Mücadelesi ve
Yönetim Süreci

*The Emergence, Struggle and Governance Of
Taliban*

Samaruddin GAWHARY

39-60

Weber's Protestant Work Ethic and Unions:
Are They Compatible?

*Weber'in Protestan Ahlakı ile Sendikaların
Uyumluluğu: Mümkün mü?*

Doğaçhan DAĞI

61-67

EVLİYA ÇELEBİ SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ

Sayı: 3 / 2025

AMERİKA’NIN DEĞİŞEN ORTADOĞU POLİTİKASINA GENEL BİR BAKIŞ

Serdal İLBAŞ¹

Öz

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyet Rusya öncülüğündeki komünizm ABD öncülüğündeki Batı için ana tehdit unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Doğu Avrupa’dan Kore’ye, Afrika’dan Güney Asya’ya kadar dünyanın birçok farklı yerinde iki rakip ideoloji mücadele etmiştir. Bu mücadelenin en yoğun olduğu yerlerden biri Ortadoğu’dur. 1956 Süveyş Krizi ile bölgede etkisini kaybeden İngiltere’nin yerini Sovyet Rusya’nın almaması için ABD bölgede etkisini artırmaya başlamıştır. Komünizm tehdidini kullanarak bölge devletleri üzerinde önemli bir nüfuz elde etmiştir. Bölgedeki zenginliği kaybetmemek için özellikle körfez bölgesinde çıkarlarına aykırı durumlara karşı askeri müdahale seçeneklerini de her zaman masada tutmuştur. 1989 yılında Doğu Bloku’nun dağılmasıyla Sovyet tehdidinin olmaması ABD politikaları açısından bir dönüm noktası olmuş ve bölgede varlığının devam etmesi için bir tehdidin var olması gerektiğine inanmıştır. Bu tehdit çok geçmeden var edilmiş ve adına da Radikal İslam denilmiştir. 11 Eylül 2001 olayları ile bölgeye müdahale etmek için gerekli meşru sebebin olduğuna inanan ABD bölgede askeri varlığını artırarak Irak ve Afganistan’a müdahalede bulunmuştur. 2011 yılında başlayan ve bölgeyi etkisi altına alan “Arap Baharı” ile güçlenen Siyasal İslam’la mücadele etmiş ve körfezdeki monarşilerle ilişkilerini daha da geliştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Ortadoğu, Soğuk Savaş, Komünizm

A GENERAL OVERVIEW OF AMERICAN CHANGING MIDDLE EAST POLICY

Abstract

After World War II, communism led by Soviet Russia emerged as the main threat to the West led by the USA. Two rival ideologies have struggled in many different parts of the world, from Eastern Europe to Korea, from Africa to South Asia. One of the places where this struggle is most intense is the Middle East. In order to prevent Soviet Russia from taking the place of Britain, which lost its influence in the region with the Suez Crisis of 1956, the USA began to increase its influence in the region. It gained significant influence over the states in the region by using the threat of communism. In order not to lose the wealth in the region, it always kept the options of military intervention on the table, especially in the Gulf region, against situations that were against its interests. The absence of the Soviet threat with the collapse of the Eastern Bloc in 1989 was a turning point in terms of USA policies, and it believed that there had to be a threat in the region in order to continue its presence. This threat was soon created and called Radical Islam. Believing that there was a legitimate reason to intervene in the region with the events of September 11, 2001, the USA increased its military presence in the region and intervened in Iraq and Afghanistan. It has fought against political Islam, which gained strength with the "Arab Spring" that started in 2011 and affected the region, and has further developed its relations with the monarchies in the Gulf.

KeyWords: USA, Middle East, Cold War, Communism

¹Dr. Bağımsız Araştırmacı, ilbasserdal@gmail.com , 0000-0001-9648-5177

Başvuru Tarihi (Received): 22.03.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 28.05.2025

Giriş

Günümüzde genel olarak Ortadoğu özel olarak körfez bölgesi önemli petrol yataklarına sahip olduğu için hem bölgesel hem de küresel güçlerin mücadelesine sahne olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede varlığını hissettirmeye başlayan ABD geçen süre zarfında Ortadoğu politikasında temel belirleyici olan altı kıstas üzerinde durmuştur. Bunlardan birincisi, Sovyet etkisini Ortadoğu'da azaltmak; bu politika daha sonra diğer küresel güçlerin etkisini kırmak olarak değişmiştir. İkincisi, petrol sevkiyatının güvenliği ve Amerikan çıkarlarına aykırı bir durumun olmasını engellemek. Üçüncüsü, İsrail Devletinin güvenliğini sağlamak. Dördüncüsü, Amerikan yanlısı ve ılımlı hükümetlerden oluşan statükoyu korumak. Beşincisi, radikal İslam'ın yayılmasını önlemek. Altıncısı, Müslüman Arap devletlerinin birleşmesini önlemektir. Bu kıstaslar üzerine Ortadoğu'daki politikasını biçimlendiren ABD, aykırı durumlara ya direk müdahale ederek Irak müdahalesi gibi ya da muhalifler aracılığıyla Mursi darbesi gibi politikasını uygulatmaktadır. Bu çalışma; ABD'nin Ortadoğu politikasına müdahil olması ve daha sonra bu politikasını gerekçelendirdiği komünizm tehdidinin yok olması ile bölgedeki çıkarlarını korumak ve varlığını devam ettirmek için yeni bir tehdit yarattığını anlatmaktadır. Bu yeni tehdidin radikal İslam tehdidi olduğu, bu gerekçe ile bölgedeki askeri varlığını devam ettirmeyi ve böylece enerji güvenliği ve İsrail devletinin güvenliğini sağlamayı amaçladığı üzerinde durmaktadır. Bu çalışmaya göre radikal İslam tehdidi suni bir tehdittir. Radikal İslam tehdidi olmazsa ABD başka suni bir tehdit oluşturarak bölge politikasını yönlendiren hegemon güç olmaya devam edecektir.

1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

ABD'nin Ortadoğu politikasına geçmeden önce Ortadoğu kavramının tam olarak ne anlama geldiğini açıklamakta fayda vardır. Öncelikle Ortadoğu kavramının anlaşılması aynı zamanda Batı düşünce yapısının nasıl bir temel üzerine inşa edildiğini anlamayı kolaylaştıracaktır. Kavram, felsefi olarak düşünüldüğünde batı üstünlüğünün dışı vurulmuş bir ifadesi olduğu anlaşılabacaktır. Çünkü kime göre 'orta' veya 'doğu' ya da kime göre 'doğu' veya 'doğunun ortası' soruları doğal olarak sorulmaktadır. İbrahim Kalın'a göre Batı kendini merkeze koyarken diğer medeniyetleri öteki ve ötesi olarak tanımlamıştır (Kalın, 2016). Bu çerçeveden bakıldığında Ortadoğu, modern batı düşüncesinin bir ürünüdür.

Ortadoğu kavramı Osmanlı sonrası İngilizlerin bölgedeki askeri varlığının oluşmasıyla kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda "İngiliz Ortadoğu Komutanlığı" ve "Müttefik Ortadoğu Lojistik Merkezi" gibi kullanımlar kavrama popülerlik kazandırmıştır. Daha öncesinde "Yakındoğu" kavramı Avrupa tarafından "Uzakdoğu" olmayan bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır (Sander, 2017, s. 73).

İngilizlerin Osmanlı sonrası Ortadoğu'daki etkisi 1956 Süveyş Savaşı ile son bulmuş ve onun yerine Amerikan Birleşik Devletleri (ABD) Ortadoğu'da önemli bir güç unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu aynı zamanda Osmanlı sonrası Ortadoğu'da büyük iki güç unsuru olan İngiltere ve Fransa'nın artık büyük devlet hüviyetine sahip olmadığını ortaya koyan bir gelişmeydi. Çünkü Soğuk Savaş olarak isimlendirilen bu dönemde batı için temel tehdit artık Komünist Sovyetler Birliği'ydi. Fakat İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a saldırmasıyla başlayan Süveyş Savaşı, Sovyet etkisinin Ortadoğu'da yayılmasından endişelenen ABD'yi harekete geçirmiştir. ABD, bu üç devleti geri çekilmeye zorlayarak Ortadoğu'da yeni etkin güç olarak meydana çıkmıştır (Kepsutlu, 2016, s. 41). Ortadoğu'da temel bir güç olarak ortaya çıkan ABD, Soğuk Savaş boyunca bölgedeki meşruiyetini Sovyet tehdidine dayandırarak sağlamlaştırmıştır.

Komünizm tehdidine karşı ABD Doğu Avrupa güvenliği için NATO'yu kurarak Sovyet Rusya'nın Doğu Avrupa düşlerine son vermişti. Sovyet Rusya ise bu ittifaka karşı olarak bu mücadeleyi sırf Avrupa'dan ibaret olmaktan çıkararak daha geniş bir alana yaymayı amaçladı.

Bu amaçla 1955'te Cenevre Zirvesi'nden yaklaşık iki ay sonra Mısır'la pamuk karşılığında büyük çaplı silah anlaşması yaptı. Sovyet lider Kruşçev bu satışın Arap milliyetçiliğini artıracığının, Arap-İsrail sorununu daha da karmaşıktıracağı ve batı emperyalizmine açık bir meydan okuma olarak algılanacağını farkındaydı (Kissinger, 2018, ss. 502-503). Çünkü bazı eylemlerin savunmacı dürtüleri olabilir ama bunlar karşı tarafa son derece tehditkâr gelebilir. Aşırı savunmacı durum yayılmacılığı ve ardından emperyalizmi getirebilir. Örneğin, 19. yüzyılda Britanya, Hindistan ticaret yollarının güvenliği için Mısır'ı işgal etmişti. Mısır'ı aldıktan sonra Mısır'ı savunmak için Sudan'ı ve Sudan'ı aldıktan sonra Uganda'yı almayı düşündü. Uganda'yı korumak için bir demiryolu inşa etti ve bunun için Kenya'yı işgal etme gereği duydu. Gittikçe daha çok genişlemeyi meşru kılmak için güvenlik ikilemini kullandı ve hep daha fazlasını istedi (Nye & Welch, 2018, s. 225). Bu bakış açısı çerçevesinde bakıldığında zaman ABD komünizm tehdidini öne sürerek 1956 Süveyş Krizi ile Ortadoğu politikasına müdahil olmuştur. ABD'nin bu güvenlik ikilemini kullanması ve aşırı savunmacı tutumu onun emperyal bir güç olarak bölgeye yerleşmesine ve yayılmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde bir tarihçi ABD-Sovyet mücadele alanı olan Ortadoğu'daki bu durumu "*türkü yine o türkü, sazlar el değişti*" cümlesiyle açıklamıştır. Yani 19. Yüzyılda Hindistan ticaret yolunun güvenliği ve rakipleri karşısında avantaj elde etmek için bölgeye müdahale etmişlerdi. Başka bir deyişle o dönemde Rusya için sıcak denizlere inme, Fransa ve Britanya'nın sömürgeleri için güç mücadele alanı olurken soğuk savaş döneminde ise Ortadoğu iki rakip ideolojinin mücadele alanlarından biri haline gelmiştir (Gelvin, 2016, s. 336). Bu mücadelenin el değiştirmesiyle birlikte Süveyş krizi ile büyük güç olma vasıflarını kaybeden Fransa ve Britanya, alanı ABD ve Sovyet Rusya'ya bırakmak zorunda kalmışlardır.

1.1. Soğuk Savaş Döneminde Başkanlık Doktrinleri

Amerikan politikasında değişikliğin en somut göstergeleri, başkanların yayınladıkları ya da kongreden yapacağı politika değişiklikleri için izin talep eden belgelerdir. Bu belgelerden ilk ve en çok bilineni 2 Aralık 1823 yılında Başkan James Monroe tarafından kongreye sunulan "Monroe Doktrini" olarak bilinen Amerika'nın Amerika dışındaki sorunlara müdahil olmamayı esas alan izolasyonist bir politikadır. İkinci olarak ise ikinci dünya savaşından sonra komünist tehdidine karşı Başkan Harry Truman'ın Avrupa ve Ortadoğu'da Sovyet etkisinin yayılmasını önlemek için 12 Mart 1947 yılında "Truman Doktrini" adıyla bilinen belgeyi açıklamıştır. Eisenhower, Nixon ve Carter doktrinleri de Ortadoğu'da Sovyet politikalarına karşı yayınlanan karşı politika hamleleridir. Daha sonra değineceğimiz Bush Doktrini de yine Ortadoğu bölgesini hedef alan bir politika değişikliğidir.

Süveyş Krizi ile bölgede etkisi gittikçe artan ABD, daha proaktif bir politika izleyeceği mesajını Başkan Dwight D. Eisenhower tarafından kendi ismiyle anılan doktrini ilan etmesiyle göstermiştir. 5 Ocak 1957 yılında Başkan Eisenhower kongreye gönderdiği mesajda Ortadoğu'da komünizm tehlikesine karşı bazı önlemler almak için kendisine yetki verilmesini talep ediyordu. "Eisenhower Doktrini" olarak bilinen ve kongre tarafından kabul edilen bu belgeye göre; Ortadoğu'da bağımsızlığını korumak için bazı devletlere ekonomik yardım, talep edenlere askeri yardım ve komünizm tehlikesine karşı gerekirse Amerikan kuvvetlerinin kullanılması öngörülmüyordu. Bu doktrine bölge ülkelerinden Mısır ve Suriye karşı çıkarken Lübnan, Suudi Arabistan ve Ürdün desteklemiştir. İlk somut gelişmeler Nisan 1957'de Ürdün'deki Nasır destekli darbe ihtimaline karşı ABD'nin 6. Filoyu Beyrut açıklarına göndermesi ve 1958 yılında Lübnan'daki olaylara karşı 15.000 askerin gönderilmesi ile olmuştur (Arı, 2017, ss. 106-107). Temel tehdit her ne kadar komünizm olarak sunulsa da asıl amaç bölge üzerinde hakimiyet kurarak bölgedeki zenginlikleri elde etmektir. Komünizm

sadece gerçek amaca ulaşmak için kullanılan bir araçtı. Çünkü Sovyet Rusya 1989 yılında dağılınca komünist tehdidi ortadan kalkmasına rağmen ABD bölgeden çekilmemiştir.

Ortadoğu'da Sovyetlerin Mısır'ı silahlandırması ve ABD'nin de İsrail'i desteklemesi, 1967'de Arap-İsrail Savaşı'nın rakip iki ideolojinin desteklediği devletlerin birbiriyle savaşmasına sebep olmuştur. 1967 Altı Gün Savaşı, İsrail'i Ortadoğu'da ABD'nin en büyük müttefiki yapmıştır. İsrail, ABD ile yakınlaşmadan önce Fransa'dan savaş uçağı ve İngiltere'den tank satın almıştı (Bowen, 2024). Amerika'nın Ortadoğu'daki en büyük müttefiki olan İsrail'i silahlandırması ve savaşa direkt katılmayıp müttefiklerine askeri yardım yapması ABD'nin Ortadoğu'da resmi politikası haline gelmiştir.

ABD'nin Vietnam'da yaşadığı hayal kırıklığı ve Vietnam Savaşı'nın getirdiği ekonomik külfet, ABD'nin müttefiklerine yönelik bir politika değişimine neden olmuştur. Başkan Richard M. Nixon 18 Şubat 1970 yılında kongreye gönderdiği ve daha sonra "Nixon Doktrini" olarak lanse edilen belgeye göre, ABD'nin Ortadoğu politikasında direkt askeri müdahale seçeneğinden kaçınacağı açıklanmaktaydı. Bunun yerine askeri ve ekonomik yardım ile Ortadoğu'da kendi politikalarını uygulamaya yönelik yeni bir politika anlayışını benimsemiştir. Bu politika ekseninde Irak, İran ve Suudi Arabistan gibi körfez ülkelerine askeri yardımı öngören "iki ayaklı" politika hayata geçirilmiştir. Nixon Doktrini esasında bölgesel askeri iş birliğine dayanan bir politikadır. Bölgesel güvenlik iş birliği esasına dayanan bu iş birliğinin amacı; körfezde istikrarın sağlanması, Suudi Arabistan ve İran arasında iş birliğinin tesis edilmesi ve zayıf durumdaki körfez ülkelerinin desteklenmesi olarak vurgulanmıştır (Arı, 2017, ss. 108-110). Fakat ABD bu politikasını çok geçmeden terk etmek zorunda kalmıştır. 1973 Arap-İsrail savaşı sonrası ABD'nin İsrail'e açık desteği bölge ülkeleri nezdinde hayal kırıklığına neden olmuş ve akabinde Arap ülkeleri petrol ambargosu ile Amerika ve batıya mesaj vermişlerdir.

6 Ekim 1973 tarihinde Suriye ve Mısır'ın anlaşmalı olarak İsrail'e saldırması Arap-İsrail savaşını başlatmış ve bu savaş krizin ortaya çıkışını tetiklemiştir. Arap ülkelerinde ABD'nin İsrail'i desteklediğine dair yaygın bir düşünce hakimdi. Bunun bir sonucu olarak Arap ülkeleri, petrolü siyasi bir baskı aracı olarak kullanarak bütün dünyayı etkileyen bir petrol krizine neden olmuşlardır. Petrol krizi, ABD'nin Arap-İsrail savaşında İsrail ordusuna verdiği desteğe karşılık olarak Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği'nin (OAPEC) ilan ettiği bir petrol ambargosudur. (Öztürk & Saygın, 2017, s. 2). Fakat ABD'nin bu politikası da uzun sürmemiş ve tekrar Ortadoğu'ya yönelik farklı bir politika izlemeye başlamıştır.

1978'de Sovyetler Birliği, Batı Somali Kurtuluş Cephesi arasındaki mücadelede Etiyopya'yı desteklemiştir. Batılı ve Arap devletleri ise bu savaşta Kızıl Deniz'e kıyısı olan Batı Somali Kurtuluş Cephesi kuvvetlerini desteklemiştir (Kavak, 2023, s. 25). Aynı dönemde Güney Yemen'de Sovyetlerin desteği ile bir darbe olmuştur (Şeker, 2021, s. 460). 1979'da Nikaragua'da Sandinistaların yönetimi ele geçirmesi (*Nikaragua devrimin 25'inci yılını kutluyor*, 2004), İran'da İslami bir devrimin olması (*İran'ın kronolojik kısa tarihi*, 2017), Sovyetlerin Afganistan'ı işgali (Erman, 2019) gibi gelişmeler ABD'nin politika değişimine gitmesinin ana nedenlerini oluşturmaktadır.

Bu kapsamda 23 Ocak 1980 yılında ABD Başkanı Jimmy Carter kongredeki mesajında, körfez bölgesinde yabancı bir güç tarafından yapılacak müdahaleleri kendi hayati çıkarlarına bir saldırı olarak kabul edeceğini ve askeri güç dahil her türlü araç ile karşılık vereceğini ilan etmiştir (Arı, 2017, s. 116). Bu söylem değişikliği ile daha önce Amerikan kuvvetlerini direkt kullanma uygulamasını terk eden Nixon Doktrini politikasının yerini, direkt müdahale seçeneklerini de içinde barındıran Carter Doktrini politikası almıştır.

Yukarıda ele aldığımız gibi ABD'nin Ortadoğu politikasına müdahil olması 1956 Süveyş Krizi ile bir komünizm tehdidi metaforuyla mümkün oldu. Bu metafor, Amerikan çıkarlarını

maksimize etmeye yarayan ya da bölgeye müdahalesini meşrulaştıran bir olguydu. Ama bu tehdit ortadan kalkınca doğal olarak bazı politikaların meşruluğu sorgulanır hale gelecekti. Ve nihayetinde böyle de oldu. 1989 yılında Doğu Bloku'nun dağılmasıyla komünizm tehdidi ortadan kalktı onun yerine ikame edilecek yeni bir tehdit arayışı başladı. Çok geçmeden yeni bir tehdit oluşturuldu. Yeni tehdit artık komünizm tehdidine karşı korunan İslam coğrafyasında oluşturulan radikal İslam tehdidiydi. Afganistan'da Sovyetlere karşı finanse edilen ve mücahit denilen bu unsurlar artık Amerikan çıkarlarına bir tehdit olarak görülüyordu. Başka bir deyişle Ortadoğu'daki politikalarının meşru altyapısını bu tehdidin oluşturması öngörülüyordu. Bu tehdit somut olarak 11 Eylül 2001 dünya ticaret merkezine El-Kaide terör örgütünün saldırı düzenlemesi ile oluşmuştur. Ama öncesinde sorulması gereken Sovyet tehdidinin 1989 yılında ortadan kalkmasından 11 Eylül'e kadar geçen on küsur yılda ABD'nin Ortadoğu bölgesinde askeri güç bulundurma meşruiyeti nedir? ya da körfez savaşına müdahil olma sebebi nedir? bu sorulara tatminkâr cevap vermek için ABD'nin körfez bölgesindeki ekonomik ve siyasi çıkarlarına bakmak gerekir. Bu çıkarlarına tehdit olarak müdahil olduğu körfez savaşını ve savaşın meşru sebebini bilmek gerekir.

2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

Komünizm tehdidinin ortadan kalkmasıyla ABD'nin Ortadoğu'daki varlığı sorgulanmaya başlanmıştır. Fakat hemen akabinde patlak veren Körfez Savaşı ile ABD çıkarlarını ve bölgedeki müttefiklerini korumak için Ortadoğu'ya askeri müdahalede bulunmuştur.

Körfez bölgesi, İran ve Irak'ın merkezinde yer aldığı Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE, ve Umman dâhil sekiz ülkeden oluşan yaklaşık beş milyon km² 'lik bir alandan oluşmaktadır. Bölge için Türkçe literatürde genel olarak "Basra körfezi" kavramı kullanılmaktadır. Bu kavramın kullanılması Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgedeki Basra eyaletinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı'dan sonra bölgede hâkim güç olan İngiltere ve onun güdümündeki küçük Arap devletleri bölgeyi kavramlaştırırken genel olarak Arap Körfezi (Arabian Gulf) kavramını kullanmışlardır. Batı kaynakları, özellikle ABD, bölge için İran Körfezi (Persian Gulf) kavramını tercih etmektedir. Bunun sebebi İran Devrimi'ne kadar İran'ın bölgede ABD'nin müttefiki olmasından kaynaklanmaktadır (Arı, 2017, s. 325). Bölgenin sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz yatakları ve bunların dünya pazarına açılmasında körfez kilit rol oynamaktadır. Körfez bölgesinin zengin petrol ve doğal gaz kaynakları ABD'nin Ortadoğu çıkarlarının temelini oluşturmaktadır. Buna göre Körfez Savaşı ABD çıkarları için bir tehdit oluşturmaktaydı.

Körfez Savaşı en genel anlamda İran-Irak savaşının Irak'ı ekonomik olarak yıpratması sonucu Irak'ın ekonomik zararını tazmin etmek için komşusu Kuveyt'i işgal etmesiyle başlamıştır. Körfez Savaşı'nı oluşturan sebeplere kısaca bakarsak; Kuveyt ile Irak arasında Osmanlı'dan kalma sınır sorununun var olması, Saddam Hüseyin'in körfezde stratejik öneme sahip olan Bubiyan ve Varda adalarına sahip olma isteği ve İran-Irak Savaşında Irak'ın Kuveyt'ten aldığı yüklü miktarda borçlardır. Yaklaşık olarak 60-80 milyar dolar körfez ülkelerine borçlanan Irak, Kuveyt'e ait olan 15 milyar doları ödemek istemiyordu. Gerekeceği kadar İran rejiminin bölgeye yayılmasını engellediğini ileri sürüyordu. Ayrıca Saddam Hüseyin Kuveyt'in petrol üretimini artırarak Irak'ı 14 milyar dolar zarara uğrattığını iddia ediyordu. ABD açısından ise Irak'ın Kuveyt'i işgali bölge ülkelerinin yanı sıra petrol arzının güvenliğini de tehlikeye atıyordu. ABD için Körfez petrolünün Irak'ın kontrolüne geçmesi, bölgedeki hayati çıkarlarına bir tehdit anlamına geliyordu. Bölge ve ABD'yi rahatsız eden diğer bir durum ise Irak'ın silahlanma girişimleri ve bunun sonucunda bölge ülkeleri üzerinde endişe oluşturmalarıdır (Kepsutlu, 2016, ss. 64-65). Buna göre Irak'ın 2 Ağustos 1990 yılında Kuveyt'i işgalinin bölge ve küresel dengeler açısından bazı sonuçları olacaktı. Öncelikle bölgesel olarak körfezde hâkim bir güç haline gelecekti ve elde edeceği Kuveyt petrolü ile

dünya petrol arzının yüzde yirmisine sahip olacağından petrol fiyatları üzerinde belirleyici bir role sahip olacaktı. Bu olay, komünizm tehdidinin ortadan kalkmasıyla bölgede varlığı sorgulanan ABD için bulunmaz bir fırsat sunmuştur. ABD başta petrol olmak üzere bölgesel çıkarlarına tehdit olarak gördüğü Irak'ın bu militarist politikalarına son vermek ve bölgede daha da rahat davranmak için bu olayı bir fırsat olarak görmüştür.

Başkan Ronald Reagan zamanında Irak'la ilişkileri üst düzeyde olan ABD, Irak'ı terör devletleri listesinden çıkarmış ve İran savaşında desteklemişti. Irak, Kuveyt üzerinde tehdit oluşturunca ABD, bunu bir fırsat olarak görmüş ve Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali ABD'nin bölgeye müdahalesi için meşru sebep oluşturacağına inandığından Saddam'ı olabildiğince cesaretlendirmişti. Örneğin, 25 Temmuz 1990 tarihinde ABD Büyükelçisi April Gaspie Saddam'la görüşmesinde Irak ve Kuveyt arasındaki sınır anlaşmazlığıyla ABD'nin ilgilenmediği konusunda onu ikna etmiştir. Saddam bunu yeşil ışık olarak algılayarak üç hafta sonra Kuveyt'i işgal etmiştir. Büyükelçi Gaspie, Eylül ayında New York Times'a verdiği demeçte 'Irak'ın Kuveyt'in tamamını işgal edebileceğini düşünmemiştim' diyerek Saddam'ı kandırdığını bir nevi kabul etmiştir (Stone & Kuznick, 2015, ss. 500-501). Fakat ABD'nin, Vietnam sendromundan sonra kendi kamuoyunu bir savaşa ikna etmesi çok zordu. Bunun için medya özellikle de CNN televizyonu propaganda için kullanılmıştır.

Kuveyt'in Amerika Büyükelçisinin kızı Nayirah el-Sabbah kameralar önünde bir hastanede gönüllü çalıştığını ve Saddam'ın askerlerinin kuvvözlerdeki çocukları yere attığını ağlayarak anlatması CNN ve NBC gibi medyanın yardımıyla Amerikan kamuoyunu savaşıacak bir psikolojiye sokmuştu (İlbaş, 2017). O hastaneye hiç gitmeyen ve orada gönüllü olarak da çalışmayan bu kızın söylediklerinin kurgulandığı daha sonra ortaya çıksa da artık çok geçti. Fakat bu dönemde ABD'nin sadece kendi kamuoyunu ikna etmesi yetmiyordu. Aynı zamanda bölge ülkeleri ve uluslararası toplumu da Irak'a müdahale etmeye ikna etmeliydi. Özellikle Suudi Arabistan kilit rol oynamaktaydı. Hem Arap bir devlete dışarıdan bir gücün müdahale etmesi için ikna edilmesi hem de körfezde stratejik bir konumda olmasından dolayı müdahaleye katılması için ikna edilmesi gerekiyordu. ABD'nin hep yaptığı gibi gerçek olmayan bir tehdit ile Suudi Arabistan korkutuldu ve ikna edildi.

ABD Savunma Bakanı Dick Cheney, Genelkurmay Başkanı Colin Powell ve General Norman Schwarzkopf, Suudi Arabistan Kralı Fahd'ı ikna etmek için büyük çaba harcamışlardır. Kral Fahd uzaydan çekilmiş ve üzerinde oynanmış bazı fotoğraflar gösterilerek ikna edilmişti. Bu fotoğraflara göre Irak askerleri Kuveyt sınırından Suudi Arabistan topraklarına girmek için hazırlık yapıyordu. Fotoğrafların orijinallerinde bölgede hiç Irak askeri olmadığına bir Japon gazeteci ulaşsa da artık çok geçti ve gereken askeri destek verilmişti (Stone & Kuznick, 2015, s. 501). ABD gerek Körfez Savaşından önce gerek savaş sırasında propaganda ile süreci yürütmüştü. Fakat yapay bir tehdit ile ABD'nin bölgede kalması mümkün değildi. Çünkü oluşturulan yapay tehditlerin etkisi kısa süreliydi ve gerçek ortaya çıktığında Amerikan karşıtlığına dönüşme durumu vardı. ABD'nin bölgede varlığını devam ettirmesi için komünizm tehdidi gibi daha kalıcı bir tehdide ihtiyacı vardı ve bu tehdit terörizmdi.

Ortadoğu'da terörizm tehdidi bir tarafta ABD'nin petrol sevkiyatını aksatmayacak diğer tarafta ise bölgedeki müttefiklerini korumak için ABD'nin bölgede varlığını devamlı kılacaktı. Fakat bu tehdidin somutlaşması gerekiyordu. Çünkü tehdidin var olduğunu dillendirmek ile o tehdidin somut bir eylemle ortaya çıkması aynı etkiyi göstermiyordu. ABD'nin Ortadoğu'da varlığını devam ettirecek somut bir eylemle desteklenen bir tehdit algısına ihtiyacı vardı. Bu eylem 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezine terör örgütü El-Kaide militanları tarafından yapılan saldırı ile gerçekleşmiştir. Saldırıdan sonra açıklama yapan dönemin ABD Başkanı George Bush, tüm dünyaya "ya bizimlesiniz ya da terör örgütleriyle" diyerek yeni bir sürecin başlangıcına işaret etmiştir. Bush, artık dünyanın

herhangi bir yerinde kendisine tehdit oluşturacak bir duruma direkt müdahale etme hakkını kendinde buluyordu. Ona göre 11 Eylül ona bu fırsatı vermişti.

ABD, 11 Eylül saldırısıyla birlikte daha önce körfez savaşında olduğu gibi uluslararası toplumun rızasına başvurma anlayışından vazgeçmiştir. Kendi güvenliğine tehdit oluşturan bir durum ortaya çıktığında bunu aşmak için tek taraflı olarak müdahale edeceğini deklare etmiştir. *Ya bizimlesiniz ya da terör örgütleriyle* derken Başkan Bush, siz olmasanız da biz müdahale edeceğiz mesajı vererek ABD'yi sınırlandırabilecek olan uluslararası anlaşmalardan da çekilmiştir.

ABD tek taraflı olarak Anti Ballistic Missile (Füze Savar Füze) anlaşmasından çekildiğini ilan etmiş, Kyoto Anlaşması ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Sözleşmesi'ni de onaylamayacağını ilan etmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Powell, Aralık 2001'de ABD çıkarları ile uyuşmayan angajmanlardan geri çekileceğini açıklamıştı (Arı, 2017, s. 127). Bu açıklama ABD'nin bundan sonraki politikasının bir özetiydi. ABD terörizmi yeni bir tehdit olarak güvenlikleştirmiş ve amacı için hiçbir aracın onu engellemesini istememişti.

ABD'nin yeni politik anlayışına göre, kendisi suçsuz ve sebepsiz yere saldırıya uğramıştı. Bu saldırının ABD'nin Ortadoğu'da yaptıklarıyla hiçbir ilgisi yoktu. Saldırıları gerçekleştiren Ortadoğu menşeli Usame Bin Ladin liderliğindeki El Kaide ve Taliban terör örgütleri, ABD anlayışına göre farklı bir amacı olmayan tamamen batı uygarlığını hedef alan şeytani güçlerdi. ABD, Ortadoğu'da Filistin sorununda her zaman İsrail Devletinden yana tavır almasında da bu saldırıyla herhangi bir alakası olmadığına inanıyordu. Hatta bu saldırıları ABD'nin politikalarından kaynaklandığını iddia edenleri düşman ile iş birliği yapmakla suçlamışlardır (Uslu, 2012, ss. 187-188). Oysa İsrail'in eski askeri istihbarat şefi Yehoshaphat Harkabi, Bush gibi düşünmüyordu. Harkabi, *"Filistinlilere kendi kaderini tayin etme hakkına saygı duyan onurlu bir çözüm önermek: terörizm sorununun çözümü budur"* demişti (Chomsky, 2008, s. 39). Harkabi, terörün ortaya çıkmasının bir sonuç olduğuna, asıl onu ortaya çıkaran sebepleri yok etmek gerektiğine dikkat çekmişti. Bush ise sonuçlar ile mücadele etmiştir.

Başkan Bush, İncil'deki "ya bizimlesiniz ya da karşımızda" ifadesini referans alırken kendini aynı zamanda Hristiyanlığın koruyucusu olarak da gösteriyordu. Karşı tarafta ise radikal İslami gruplar da kendilerini İslam'ın batı medeniyeti tarafından yok edilmesine karşı çıkan İslam'ın koruyucusu olarak görüyordu. İki dinin ve İki peygamberin öğretileri savaşı meşru göstermek için kullanılıyordu (Perkins, 2012, s. 254). Savaşın asıl sebebi inanç ve terör maskesinin arkasına saklanan körfez petrolüydü. Terörizm, bölge petrolünün kontrolünü sağlamak için gereken meşru bir sebepken, inanç ise Hristiyan batı dünyası için motive edici bir nedendi.

Ünlü Hollywood yönetmeni Oliver Stone terörizmin bir yöntem olduğuna dolayısıyla Amerika'nın bir yöntemle mücadele ettiğine dikkat çekmiş Amerika'nın politikalarının tutarsızlığını gözler önüne sermişti (Stone & Kuznick, 2015). Bu tutarsızlık, yok edilmek için savaşılan terörü daha da azgınlıştırmış ve radikal örgütlere katılım gün geçtikçe artmıştı. Aslında bu Amerikan politika yapıcılarının arzu ettiği bir durumdu. Terörün artması ile ABD'nin bölgede kalıcılığı sorgulanamaz hale gelmişti.

Afganistan ve ardından Irak Savaşı, Başkan Obama dönemine kadar devam etmiştir. Irak Savaşı 135 binden fazla sivilin ölümüyle sonuçlanarak ABD'nin 2012'de çekilmesiyle ancak fiili olarak son bulmuştur. Başkan Obama döneminde ABD'nin Irak müdahalesi eleştirilmiş ve yeni bir politika anlayışının benimsenmesi bu dönemde tartışılmıştır (*ABD'nin son Irak pişmanlığı*, 2017). Bush döneminin politikalarını rasyonel bulmayan Obama, Irak'ta ve Afganistan'da ABD askerlerinin ölmesini ve ABD'nin dünyanın jandarması gibi olması politikalarını terk edeceğinin sinyallerini vermiştir. Obama, bölgedeki müttefik devletler ve gerektiğinde devlet dışı örgütler vasıtasıyla ABD'nin çıkarlarını koruma yoluna gitmiştir.

Fakat bu durum, terörist gruplar ve devlet dışı örgütler arasındaki ayrımın yapılmaması ve çıkarları gereği istenilen grubun meşru istenilmeyen grubun gayrı meşru olarak sayıldığı bir kaotik durum yaratmıştır. Bunun doğal sonucu olarak bölge devletlerin örgütler vasıtasıyla birbiriyle savaştığı ‘Vekalet Savaşları’na sahne olmuştur (Önder, 2020, s. 34). Obama döneminde Ortadoğu’da Arap Baharı olarak bilinen toplumsal hareketler ile ABD’nin bölge politikasında radikal bir değişikliğe gidilmiştir.

ABD’nin dış politikasında radikal değişikliğin en önemli göstergesi olarak görülen ve ABD’nin Soğuk Savaş sonrası bölgesel politikasını yönlendiren radikal İslam’ın ve onun en önemli temsilcisi olan El Kaide terör örgütünün lideri Usame Bin Ladin’in tamda bu dönemde ABD özel kuvvetleri tarafından Pakistan’da öldürülmesi ABD’nin bölge politikasında değişikliğe gideceğinin göstergesi olarak görülmekteydi. Artık yeni bir döneme girileceği ve uzun yıllar baskıcı diktatörler tarafından yönetilen Ortadoğu halkları için bir umut olarak görüldüğünden kışı bitiren bir bahar olarak lanse edildi. Ama yıllarca Ortadoğu ülkeleri için “Türkiye Modeli” söylemi batı tarafından dillendirilirken Arap Baharından sonra iktidara gelen İslamcı partiler batı tarafından çıkarlarına bir tehdit olarak görüldü (*Arap Baharı ile Ortadoğu’da değişen dış politika dengeleri*, 2025). Bundan dolayı ABD, devrimin müttefik körfez ülkelerine sıçramaması için özel gayret sarf etti. Çünkü ABD için öncelik olarak görülen İsrail Devletinin güvenliği, Mısır seçimleri ile tehlikeye girmiş ve ittifak için körfez ülkelerine ihtiyaç duyulmuştur. Suudi Arabistan ve BAE’nin başını çektiği körfez sermayesinin desteklediği ve ABD’nin öncülüğünde batının gayretleri ile iktidara gelen Müslüman kardeşler askeri darbe ile yönetimden uzaklaştırılmıştır. ABD ve körfez ülkeleri için ortak düşman siyasal İslam olmuştur.

Obama sonrası Başkan seçilen Donald Trump, benzerine az rastlanan bir politikacı profili çizmiştir. Önce Amerika olarak tanımladığı politikasında genel olarak eylemde tek taraflılık, uluslararası anlaşmalardan çekilme, uluslararası kurumları önemsememe, tehdit, güç ve güvenliğe yaptığı aşırı vurgu ile öne çıkmıştır (Oğuz, 2022). Trump Ortadoğu’da İsrail’in güvenliğini ve bölge ülkeleriyle normalleşmesini önceleyen bir politika izlemiştir. Yüzyılın Anlaşması dediği Ortadoğu barış planında İsrail’in körfez ülkeleriyle normalleşmesini sağlarken, Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıması, Golan Tepelerinde İsrail egemenliğini tanıması ve İran’la yapılan Nükleer anlaşmadan geri çekilmesi Ortadoğu’ya yönelik en dikkat çeken politikalarıydı (*Trump’ın Orta Doğu Planı*, 2020). Trump 2025’te tekrar başkan seçildiğinde Joe Biden döneminde İsrail’in Gazze’de Filistinlilere yönelik soykırımını destekleyen açıklamalar yapmış ve Filistinlilerin Gazze’den Ürdün ve Mısır gibi ülkelere sürülmesiyle ilgili bir plan paylaşmıştır. Her iki ülkeye de planı kabul etmeleri için baskı yapmış, kabul etmemeleri durumunda Amerikan yardımını kesmekle tehdit etmiştir. Trump, Gazze’yi ise Ortadoğu’da bir “Amerikan Rivierası” yaparak iş ve yatırım çeken bir bölgeye dönüştürme niyetini açıkça ifade etmiştir (Adams, 2025). Böylece Trump, Ortadoğu’ya yönelik tehdit, baskı ve ticari çıkar çerçevesinde, insan faktörünü görmezden gelen, sadece ticari yatırım olarak değerlendiren bir dış politika izleyeceğini göstermiştir.

3. Sonuç

ABD Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu’ya komünizm tehdidi ile girmiş ve tehdidin 1989 yılında ortadan kalkmasıyla ABD, bölgede varlığını devam ettirmek için farklı politikalar izlemiştir. Soğuk Savaş döneminde Başkanların doktrinlerine bakılarak ABD’nin Ortadoğu’ya yönelik politikalarının ne denli değişkenlik gösterdiği analiz edilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise komünizm tehdidinin ortadan kalkmasıyla Ortadoğu’daki varlığı sorgulanmaya başlayan ABD farklı tehdit algılarıyla Ortadoğu’da varlığını devam ettirmiştir. Fakat Soğuk Savaş dönemindeki gibi gerçek ve devamlı bir tehdit unsuru olmadığı için ABD, özellikle Bush döneminden başlayarak git gide uluslararası hukuku hiçe sayan uygulamalarla

Ortadoğu’da etkisini sürdürmüştür. Obama döneminde bu politika terk edilse de yerine uygulanan politika vekalet savaşlarına neden olmuştur. Trump döneminde ise ABD’nin Ortadoğu’da çıkarlarını maksimize etmek için hiçbir sınırlamaya tabi olmadan hareket ettiği tespit edilmiştir.

Kaynakça

- ABD’nin son Irak pişmanlığı.* (2017, Mayıs 3). Al Jazeera Türk - Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar, Türkiye ve çevresindeki bölgeden son dakika haberleri ve analizler. <https://www.aljazeera.com.tr/haber/abdnin-son-irak-pismanligi>
- Adams, P. (2025, Şubat 11). *Whydoes Donald Trump wanttotakeover Gaza andcould he do it?* <https://www.bbc.com/news/articles/cn4z32y12jpo>
- “*Arap Baharı*” ile Ortadoğu’da değişen dış politika dengeleri. (2025). Heinrich BöllStiftung | Derneği Türkiye Temsilciliği. <https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/arap-bahari-ile-ortadoguda-degisen-dis-politika-dengeleri-yayinlar>
- Arı, T. (2017). *Geçmişten günümüze Orta Doğu* (C. 2). Alfa Akademi Yayınevi.
- Bowen, J. (2024, Eylül 17). *İsrail-Filistin sorunu: 1967 Arap-İsrail Savaşı ve Orta Doğu’yu sarsan 6 gün.* BBC News Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cly4ddp2dy2o>
- Chomsky, N. (2008). *Müdahaleler* (T. Doğan & N. Ersoy, Çev.). Bgst yayınları.
- Erman, K. (2019). Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgali ve Türkler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 44, 303-320. doi: 10.21563/sutad.511667
- Gelvin, J. L. (2016). *Modern Ortadoğu Tarihi 1453- 2015* (Güneş Ayas, Çev.). Timaş Yayınları.
- İlbaş, S. (2017). *Başkanlık sistemlerinde ve parlamenter sistemlerde dış politika anlayışı ve işleyişi: ABD ve Türkiye (1982 Anayasası) örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.
- İran’ın kronolojik kısa tarihi.* (2017). <https://tahran-be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/331818>
- Kalın, İ. (2016). *Ben, öteki ve ötesi: İslâm-Batı ilişkileri tarihine giriş* (Yedinci baskı). İnsan Yayınları.
- Kavak, G. (2023). Yeniden Milli Mücadele Dergisinde Afrika (1970-1980). *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 5(1), 19-44. <https://doi.org/10.54132/akaf.1275502>
- Kepsutlu, B. (2016). *Amerika’nın Ortadoğu Politikası 90’lardan Bugüne, Başkandan Başkana Ortadoğu Politikası.* İnkılap Kitabevi.
- Kissinger, H. (2018). *Diplomasi* (İ. H. Kurt, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nikaragua devrimin 25’inci yılını kutluyor.* (2004). https://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/07/040719_nicaragua_anniversary.shtm
- Nye, J. S., & Welch, D. A. (2018). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak* (Renan Akman, Çev.; 5. bs). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oğuz, G. (2022). Trump Dönemi Amerikan Dış Politikasında Yeni Tarz-ı Siyaset: Hegemonyanın Gerileyişi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 980-988. doi:10.33437/ksusbd.624063

- Önder, E. (2020). Başkanların Doktrinleri Çerçevesinde, Abd'nin Yeni Güvenlik Anlayışı Ve Soğuk Barış. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 27-39. doi: 10.30692/sisad.660225
- Öztürk, S., & Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), Article 12.
- Perkins, J. (2012). *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı 2* (C. Taşçıoğlu, Çev.). April Yayıncılık.
- Sander, O. (2017). *Siyasi Tarih 1918-1994* (C. 2). İmge Kitabevi.
- Stone, O., & Kuznick, P. (2015). *ABD'nin Gizli Tarihi* (T. Çolak, Çev.). Profil Yayıncılık.
- Şeker, Ş. (2021). YEMEN'İN başarısız devlete dönüş süreci. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 455-473. doi: 10.30692/sisad.926410
- Trump'ın Orta Doğu Planı: Kudüs bölünmemiş bir şekilde İsrail'in başkenti olacak. (2020). BBC News Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51284412>
- Uslu, N. (2012). ABD'nin Orta Doğu Politikası. İçinde R. Gözen (Ed.), *Amerikan Dış Politikası*. Anadolu Üniversitesi.

HİNT-PASİFİK, GÜNEY ÇİN DENİZİ VE UZAK DOĞU'DA ABD VE ÇİN REKABET ALANLARI

Samir HUMBATOV¹

Barış ADİBELLİ²

Öz

Bu makale, 21. yüzyılda küresel güç dengesi açısından önemli bir rol oynayan Hint-Pasifik bölgesini, özellikle Güney Çin Denizi ve Uzak Doğu bağlamında ABD ile Çin arasında derinleşen jeopolitik ve jeoekonomik rekabeti analiz etmektedir. Rekabet yalnızca iki büyük güç arasında değil, aynı zamanda bölgenin jeostratejik önemi bakımından uluslararası düzenin geleceği açısından da ciddi sonuçlar doğurmaktadır.

Makale, Çin'in Güney Çin Denizi'nde tarihi egemenlik iddiaları, yapay ada inşası, askerî altyapı kurma faaliyetleri ve “Bir Kuşak, Bir Yol” girişimi aracılığıyla bölgedeki nüfuz alanını genişletme çabalarına dikkat çekmektedir. ABD ise buna karşılık olarak “Seyrüsefer Özgürlüğü Operasyonları” (FONOPs), bölge müttefikleriyle yürüttüğü askerî tatbikatlar ve “Açık ve Özgür Hint-Pasifik” doktrini çerçevesinde Çin'in yayılmacılığına karşı durmaya çalışmaktadır.

Makale, bu rekabeti üç ana alanda incelemektedir:

1. Stratejik-Askerî alan – ABD ve Çin donanmalarının bölgede artan varlığı ve karşılıklı güç gösterileri;
2. Ekonomik alan – altyapı projeleri, yatırımlar ve ticaret ağları üzerinden yürütülen nüfuz mücadelesi;
3. Normatif-Hukuki alan – özellikle Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) bağlamında uluslararası hukukun yorumlanması ve uygulanması konuları.

Ayrıca, Filipinler, Vietnam, Malezya ve Japonya gibi bölge ülkelerinin iki büyük güç arasında denge politikası izleme çabaları ve bu siyasetin olası sonuçları da analiz edilmektedir. Genel olarak, araştırma ABD-Çin rekabetinin yalnızca bölgesel değil, küresel güç dinamiklerini etkileyen bir süreç olduğunu ve bu bağlamda Güney Çin Denizi'nin stratejik önemini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Hint-Pasifik, Güney Çin Denizi, ABD-Çin rekabeti, Stratejik denge, Jeopolitik, Uluslararası hukuk, Normatif güç

INDO-PACIFIC, SOUTH CHINA SEA AND FAR EAST US AND CHINA COMPETITION AREAS

Abstract

This article analyzes the deepening geopolitical and geoeconomic rivalry between the United States and China in the Indo-Pacific region—particularly in the context of the South China Sea and the Far East—which plays a crucial role in the global balance of power in the 21st century. This rivalry is not limited to a bilateral competition between two major powers but also carries significant implications for the future of the international order, given the geostrategic importance of the region.

The article highlights China's efforts to expand its sphere of influence in the region through historical sovereignty claims in the South China Sea, the construction of artificial islands, the establishment of military infrastructure, and the Belt and Road Initiative. In response, the United States seeks to counter China's expansionism through Freedom of Navigation Operations (FONOPs), joint military exercises with regional allies, and the "Free and Open Indo-Pacific" doctrine.

The study examines this rivalry across three main dimensions:

1. Strategic-Military Dimension – The growing presence of U.S. and Chinese naval forces in the region and mutual displays of power;
2. Economic Dimension – A struggle for influence through infrastructure projects, investments, and trade networks;
3. Normative-Legal Dimension – Issues surrounding the interpretation and implementation of international law, particularly in the context of the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS).

Additionally, the article considers how regional countries such as the Philippines, Vietnam, Malaysia, and Japan attempt to pursue a policy of balancing between the two powers, and discusses the potential outcomes of such strategies. Overall, the research emphasizes that the U.S.-China rivalry is not merely a regional confrontation, but a dynamic with profound implications for the global power structure. In this context, the strategic significance of the South China Sea is particularly underscored.

Keywords: Indo-Pacific, South China Sea, U.S.-China rivalry, Strategic balance, Geopolitics, International law, Normative power

¹ Dr. Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, samir.gumbatov.1987@mail.ru, ORCID: 0000-0001-6840-5600

² Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, baris.adibelli@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4270-9312

Başvuru Tarihi (Received): 07.03.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 28.05.2025

Giriş

XXI yüzyılın uluslararası ilişkiler sistemi, büyük güç rekabetinin yeniden belirleyici hâle geldiği, normatif düzenin sorgulandığı ve bölgesel güçlerin daha görünür olduğu bir dönüşüm sürecine tanıklık etmektedir. Bu bağlamda, Hint-Pasifik bölgesi, yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda stratejik, ekonomik ve normatif mücadelelerin düğümlendiği çok katmanlı bir rekabet sahasına dönüşmüştür. ABD ile Çin arasında bu bölgede derinleşen jeopolitik çekişme, sadece iki büyük gücün karşı karşıya gelişi olarak değil, aynı zamanda uluslararası düzenin geleceği açısından da kritik bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu alanda yapılan çok sayıda akademik çalışma, genellikle ABD-Çin rekabetini ya askerî boyutuyla (örneğin donanma gücü dengesi), ya ekonomik girişimler bağlamında (örneğin “Bir Kuşak, Bir Yol” girişimi vs. “Hint-Pasifik Ekonomik Çerçevesi”) ya da uluslararası hukuka ilişkin yaklaşımlarla ele almaktadır. Bununla birlikte, bu çalışmaların önemli bir bölümü söz konusu rekabetin çok boyutlu yapısını bir bütün olarak ele almaktan uzak kalmakta ya da bölge devletlerinin stratejik tercihlerine sınırlı ölçüde yer vermektedir. Oysa ki Güney Çin Denizi’nde ve genel olarak Hint-Pasifik’te yaşanan gelişmeler, sadece Washington ile Pekin arasındaki bir güç yarışı değil, aynı zamanda bölge ülkelerinin bu rekabet karşısında izlediği denge ve yönelim stratejileriyle birlikte şekillenmektedir.

Bu çalışma, literatürdeki bu boşluğu gidermeyi hedeflemekte ve ABD-Çin rekabetini üç ana boyutta sistematik biçimde ele alarak bütüncül bir analiz sunmayı amaçlamaktadır:

1. Stratejik-Askerî boyut – bölgedeki askerî yığınaklanma, deniz gücü rekabeti ve güç projeksiyonları üzerinden şekillenen dinamikler;
2. Ekonomik boyut – altyapı projeleri, bölgesel ekonomik girişimler ve ticaret yolları üzerinden yürütülen nüfuz mücadelesi;
3. Normatif-Hukuki boyut – özellikle Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) çerçevesinde tarafların uluslararası hukuk temelinde ileri sürdükleri hak iddiaları ve bu iddiaların uygulanması.

Stratejik-Askerî boyut, Hint-Pasifik bölgesinde özellikle Güney Çin Denizi ekseninde şekillenen askerî güç dengesi, silahlanma eğilimleri ve güç projeksiyonu faaliyetlerini kapsamaktadır. Stratejik-askerî rekabet, Çin ve ABD’nin bölgedeki askerî varlıklarını artırmaları, donanmalarını modernize etmeleri ve bölgeye yönelik operasyonel hazır bulunuşluklarını artırmalarıyla somutlaşmaktadır. Askerî yığınaklanma, Çin’in yapay adalara üsler kurması, radar sistemleri ve hava savunma bataryaları yerleştirmesi gibi fiziksel altyapı hamleleriyle; ABD’nin ise bölgeye savaş gemileri ve uçak gemileri göndermesiyle gözlemlenir. Deniz gücü rekabeti, Mahan’ın deniz hâkimiyeti kuramı ışığında, deniz yollarının kontrolü ve caydırıcılığın artırılması amacıyla yürütülen faaliyetleri içerir. Güç projeksiyonu, yalnızca fiziksel kuvvetin gösterimi değil, aynı zamanda siyasi mesajlar içeren askerî tatbikatlar, “Seyrüsefer Özgürlüğü Operasyonları” (FONOPs) gibi sembolik hareketlerle de gerçekleştirilir. Bu boyut, bölgedeki güvenlik mimarisini doğrudan etkilerken, olası sıcak çatışma risklerini de gündeme getirmektedir.

Ekonomik boyut, ABD ile Çin’in bölge ülkeleri üzerindeki ekonomik nüfuz mücadelesini ifade eder. Rekabet, yalnızca ticaret verileri üzerinden değil, aynı zamanda altyapı yatırımları ve ekonomik entegrasyon projeleri yoluyla yürütülmektedir. Çin’in “Bir Kuşak, Bir Yol” (Belt and Road Initiative) girişimiyle bölge ülkelerine limanlar, demiryolları ve enerji hatları inşa etmesi, uzun vadeli ekonomik bağımlılıklar üretmeyi hedeflemektedir. ABD ise buna karşılık olarak “Hint-Pasifik Ekonomik Çerçevesi” (Indo-Pacific Economic Framework, IPEF) gibi alternatif yapılanmalarla bölgedeki ekonomik ortaklıklarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ticaret yolları, özellikle Malakka Boğazı ve

Güney Çin Denizi üzerindeki ticaret hacmi üzerinden değerlendirildiğinde, bu boyutun stratejik ve güvenlik sonuçları doğuracak kadar önemli olduğu görülmektedir. Bu boyut, “jeoekonomi” kavramıyla yakından ilişkilidir ve bölgesel ekonomik düzenin yeniden şekillenmesini tetiklemektedir. Normatif-Hukuki boyut, tarafların kendi politik pozisyonlarını uluslararası hukuk çerçevesinde meşrulaştırma çabalarına işaret eder. Özellikle Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) bu tartışmaların merkezindedir. Çin, Güney Çin Denizi’ndeki tarihî egemenlik iddialarını “Dokuz Çizgi Hattı” üzerinden temellendirirken, bu yaklaşım uluslararası hukuk normlarıyla çelişmektedir. ABD ise UNCLOS’a taraf olmamasına rağmen, sözleşmenin normatif yapısına dayanarak seyrüsefer özgürlüğünü savunmakta ve Çin’in iddialarını “hukuksuz genişleme” olarak nitelendirmektedir. Filipinler’in Çin’e karşı açtığı dava sonucunda 2016 yılında Uluslararası Daimî Tahkim Mahkemesi’nin Çin’in iddialarını geçersiz sayması, bu boyutun kritik önemini pekiştirmiştir. Bu boyut, yalnızca güç ilişkilerini değil, aynı zamanda küresel düzenin hukuki meşruiyet temellerini de ilgilendirmektedir.

Bu üç boyut, yalnızca konunun teorik kapsamı çerçevesinde değil, aynı zamanda sahadaki somut gelişmelerin analitik izlenebilirliği esas alınarak belirlenmiştir. Askerî, ekonomik ve normatif düzlemlerin kesiştiği noktada hem büyük güçlerin stratejileri hem de bölgesel aktörlerin denge arayışları daha anlamlı şekilde analiz edilebilmektedir. Bu bağlamda çalışma, örneğin Filipinler, Vietnam, Malezya ve Japonya gibi bölge ülkelerinin ABD ve Çin karşısında geliştirdiği denge politikalarına da odaklanmakta; böylece sadece merkezî aktörleri değil, çevre aktörlerin yönelimlerini de hesaba katarak daha kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu yönüyle makale, mevcut literatüre yalnızca güç rekabeti üzerinden değil, çok aktörlü ve çok boyutlu bir etkileşim modeli üzerinden katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. Hint-Pasifik bölgesinin global politikada stratejik önemi

Hint-Pasifik bölgesi, dünya ekonomisinin büyük bir kısmının üretildiği ve tüketildiği bir bölge olarak önemli bir rol oynamaktadır. 21. yüzyılda dünya ekonomisinin merkezi olarak tanımlanan Asya, ticaret yolları ve deniz ulaşımı açısından kritik öneme sahiptir. Bu bölgeyi kontrol etmek, küresel ekonomi üzerindeki etkilerini doğrudan artırmak anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Hint-Pasifik, büyük askeri üslerin ve deniz yollarının bulunduğu, enerji rezervlerinin zengin olduğu bir coğrafyadır.

Bölgenin önemini artıran bir diğer faktör ise, ABD ve Çin’in küresel hegemonya rekabetidir. Çin’in yükselen ekonomisi ve askeri gücü, ABD’nin bölgedeki tarihsel etkisini sarsmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, ABD’nin Hint-Pasifik’teki askeri varlığı ve diplomatik ilişkileri büyük bir stratejik öncelik haline gelmiştir. Hint-Pasifik bölgesi, küresel jeopolitik ve ekonomik dinamiklerin şekillendiği kritik bir coğrafya olarak son yıllarda giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Küresel ticaretin önemli bir kısmının geçtiği, enerji kaynaklarının bol bulunduğu ve büyük askeri üslerin yer aldığı bu bölge, aynı zamanda dünya nüfusunun büyük bir kısmını barındırmaktadır. Bu sebeplerle, Hint-Pasifik bölgesi hem ekonomik hem de askeri açıdan büyük stratejik öneme sahiptir. (Alpar, 2022) Küresel Ekonominin Merkezi olarak bakıldığında Hint-Pasifik bölgesi, dünya ekonomisinin büyük bir kısmını üretip tükettiren, en hızlı büyüyen ve en dinamik bölgelerden biridir. 21. yüzyılda Asya’nın büyüyen ekonomileri, özellikle Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore, Endonezya ve diğer Asya-Pasifik ülkeleri, dünya ticaretinin merkezi haline gelmiştir.

Aynı zamanda Güney Çin Denizi dünya ticari ilişkileri bakımından da büyük önem arz etmektedir. Yani, Hint-Pasifik bölgesi, dünya ticaretinin yaklaşık %60’ını barındıran ve büyük deniz yollarını kapsayan bir bölgedir. Öne çıkan deniz yolları arasında Malakka Boğazı, Sunda Boğazı ve Lombok Boğazı gibi stratejik geçiş noktaları bulunur. Bu boğazlar, Asya’nın büyük ekonomik güçlerine ve

küresel tedarik zincirine olan ulaşımın temel güzergahlarıdır. Ticaret hacmine bakıldığında, 2020 yılında bölgedeki 10 en büyük ekonomi, dünya gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) %70'ini üretmiş ve dünya ticaretinin yaklaşık %60'ını yapmıştır. Çin, Japonya, Hindistan ve Güney Kore gibi ülkeler, küresel ticarete en büyük oyuncular olması hiçkime için sırrı değil.

Enerji kaynakları ve doğal zenginliklere gelindiğinde ise, şunu rahatlıkla söylemek mümkündür ki, Hint-Pasifik bölgesi, büyük enerji rezervlerine ve doğal kaynaklara ev sahipliği yapmaktadır. Bu kaynaklar, hem bölge ekonomilerinin büyümesine katkı sağlar hem de küresel enerji güvenliği açısından stratejik önem taşır. (Çokgüçlü, 2022) Bölgenin aynı zamanda, petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından da çok zengin olduğu bilinmektedir. Güney Çin Denizi gibi alanlar, dünya genelindeki enerji rezervlerinin büyük bir kısmını barındırmaktadır. Özellikle Çin'in ve diğer Asya ülkelerinin büyüyen enerji talebi, bölgedeki enerji kaynaklarına olan ilgiyi artırmıştır. Bu bölge, petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından oldukça zengindir. Mineral ve diğer kaynaklara gelindiğinde, burada Hindistan Okyanusu, Avustralya ve Papua Yeni Gine gibi yerlerdeki doğal kaynaklar, bölgeyi küresel hammadde ticareti için bir merkez haline getirmiştir. Bunun yanı sıra, bölgedeki deniz tabanı mineralleri ve değerli metaller, bölgesel ve küresel pazarda büyük bir rol oynamaktadır. Demografik ve nüfussel güç konusu ortaya gelince, özellikle şunu söylemek mümkün ki, Hint-Pasifik bölgesi, dünya nüfusunun büyük bir kısmını barındırmaktadır. Bu bölge, küresel nüfusun yaklaşık %60'ını kapsar. Hindistan ve Çin, dünyanın en kalabalık ülkeleridir ve küresel iş gücünün önemli bir kısmını temsil ederler. Ayrıca, bölge ülkelerinin hızlı nüfus artışı, büyük bir iş gücü potansiyeli ve büyük pazarlar yaratmaktadır.

Bölgesel nüfus büyüklüğüne bakıldığında Çin ve Hindistanın bir rekabet halinde olduğu görülmektedir. Yaklaşık 1.4 milyar kişi ile Çin ve Hindistanın dünyanın en kalabalık ülkeleri olmaları aynı zamanda küresel ticaretin ve üretimin de merkezi haline gelmeleri, büyüyen bir iş gücü ve hızla genişleyen bir iç pazar fırsatları sunmaktadır. (Yılmaz, 2023) ASEAN ülkeleri, yani Güneydoğu Asya ülkeleri (ASEAN), hızla büyüyen ekonomileri ve artan nüfuslarıyla Hint-Pasifik bölgesinin dinamik bir parçası haline gelmektedirler. ASEAN ülkelerinin hem Çin, hem de Hindistanla büyük ticari yatırımlar kurması onlar arasında bölgesel rekabet alanını da büyütme için hedef veriyor.

2. Hint-Pasifik bölgesinde askeri ve stratejik güç dengeleri

Hint-Pasifik bölgesi, dünya askeri güçlerinin önemli bir kesiminin yer aldığı bir bölgedir. Hem Asya'daki güçlü ordular hem de ABD'nin askeri varlığı, bu bölgedeki güvenlik dinamiklerini doğrudan etkilemektedir. ABD'nin askeri varlığına gelince, özellikle şunun altını çizmek lazım ki, ABD, bölgedeki müttefikleriyle birlikte Hint-Pasifik bölgesinde geniş bir askeri varlık bulundurmaktadır. ABD'nin Güney Kore'de 64, Japonya'da 86, Filipinler'de 9 üsleri bulunmaktadır. Ayrıca, bölgedeki güvenliği sağlamak adına düzenli olarak askeri tatbikatlar yapılmakta ve stratejik deniz yollarının güvenliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Çin'in askeri gücü'ne gelince, şunu belirtmek gerekiyor ki, Çin, son yıllarda askeri harcamalarını önemli ölçüde artırmış ve bölgedeki askeri gücünü genişletmiştir. Özellikle Güney Çin Denizi ve Tayvan Boğazı çevresindeki askeri varlığını artırarak bölgedeki etkisini güçlendirmiştir. ABD ve Çin'le beraber Asya'da diğer güçler de var ki, onların da gücünü önemli derecede değerlendirmek gerekiyor. Hindistan, Japonya ve Avustralya, bölgedeki güvenlik sorunlarına karşı giderek daha güçlü askeri iş birliği yapmaktadır. Hindistan'ın büyüyen askeri gücü ve Japonya'nın son yıllarda savunma politikalarında yaptığı değişiklikler, bölgedeki güvenlik dengelerini etkilemektedir. (Yılmaz, 2024)

3. Hint-Pasifik bölgesinde jeopolitik çatışmalar ve bölgesel anlaşmazlıklar

Hint-Pasifik bölgesinde, egemenlik ve deniz sınırları gibi meseleler, sürekli olarak bölgesel gerilimlere neden olmaktadır. Bu çatışmalar, bölgedeki jeopolitik güç mücadelelerinin en önemli belirleyicileridir. Çin, bölgedeki birçok ada üzerinde egemenlik iddiası yürütmektedir. Güney Çin Deniz'i dünyanın en yoğun deniz yollarından biri olması ve doğal kaynaklar açısından zengin olması nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Çin'in burada askeri üsler kurması ve deniz sınırlarını genişletmesi, bölgedeki diğer ülkelerle (özellikle Vietnam, Filipinler, Maldivler) gerilimlere yol açmaktadır. Çin yalnızca Güney Çin Deniz'inde değil, aynı zamanda, Tayvan konusunda da ABD ile ciddi sorunlar yaşamaktadır. Çin Tayvan'ı kendi toprağı olarak görmektedir. Onun burada egemenlik kurma çabaları, bölgedeki güvenlik denklemlerini de olumlu şekilde tehdit etmektedir. Şunu da belirtmekte fayda var ki, bir taraftan ABD tarafı Tayvanı resmi olarak Çinin bir parçası olarak tanısa da, diğer taraftan Tayvan'a desteğini sürdürmektedir ki, bu durum da Çin ile olan ilişkilerde gerginlik yaratmaktadır. (Bayram ve Arafat. 2018) Bölge için yalnızca Güney Çin Deniz'i ve ya Tayvan konusu karakteristik değil, aynı zamanda Hindistan-Pakistan gerilimleri de bölgede güvenliği önemli miktarda zora sokmaktadır. Hindistan ve Pakistan arasındaki gerilimler, bölgedeki diğer ülkelere de yansımaktadır. Bu gerilim, özellikle Keşmir gibi bölgelere odaklanmakta, her iki ülkenin nükleer silahlarla donatılmış olmaları da bölgenin güvenlik açığı oluşturmaya yol açmaktadır.

4. Hint-Pasifik bölgesinin küresel ticaretin geleceğine etkisi

Hint-Pasifik bölgesinin bir diğer stratejik önemi ise, bölgedeki ülkelerin küresel ticaretteki rolüdür. Bu bölge, hem üretim hem de tüketim merkezlerinin birleştiği bir noktadır. Asya'nın yükselen pazarları ve gelişmekte olan ekonomileri, dünya ticaretinde daha fazla ağırlık kazanmaktadır.

XXI yüzyılda Çin “Bir Kuşak, Bir Yol” (Belt and Road Initiative) adlı küresel altyapı yatırım projesiyle Hint-Pasifik bölgesine büyük yatırımlar yapmaktadır. Bu projeyle Çin, bölgedeki ülkelerle ekonomik ilişkilerini derinleştirerek küresel ticaretteki etkisini artırmayı hedeflemektedir. Çin kadar olmasa da, Hindistan, büyüyen iç pazarları, teknoloji sektöründeki gelişmeler ve genç iş gücü ile dünya ekonomisinde önemli bir aktör haline gelmiştir. Hindistan, Asya'nın en büyük ekonomilerinden biri olup, gelecekteki ekonomik gücünü artırmak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. (M5 Savunma ve Strateji dergisi, 2021) Hint-Pasifik bölgesi, küresel ekonomi, güvenlik ve ticaret açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu bölgedeki stratejik denge, dünya politikasını doğrudan etkilemektedir. Çin'in yükselen gücü ve ABD'nin bölgedeki askeri varlığı arasındaki rekabet, bölgedeki jeopolitik dinamikleri şekillendirmektedir. Bu bölgedeki güvenlik, ekonomik büyüme ve siyasi ilişkiler, küresel çapta değişen güç dengelerinin temel belirleyicisi olacaktır.

5. Güney Çin Denizin'deki Çin'in hegemonyası ve ABD'nin tepkisi

Güney Çin Denizi, Asya'nın güneydoğusunda yer alan, dünya ticaretinin en önemli deniz yollarından biri olarak kabul edilen ve enerji kaynakları bakımından zengin olan bir bölgedir. Güney Çin Denizi, aynı zamanda, küresel deniz yollarının en yoğun geçtiği bölgelerden biridir. Bu deniz, Çin, Tayland, Vietnam, Malezya, Brunei, Filipinler ve Endonezya gibi ülkeler için kritik ekonomik ve stratejik öneme sahiptir. Dünya ticaretinin yaklaşık %30'u bu sulardan geçmektedir. Aynı zamanda bu deniz, Çin'in enerji ihtiyacını karşılamak için kritik olan petrol ve doğal gaz rezervleri ile de dikkat çekmektedir. Ancak Güney Çin Denizi, sadece ekonomik önemiyle değil, aynı zamanda bölgedeki sınır anlaşmazlıkları ve askeri stratejiler açısından da büyük bir çatışma potansiyeline sahiptir. Şunu da belirtmekte fayda var ki, son yıllarda, Çin'in bölgedeki egemenlik iddiaları, küresel güvenliği tehdit etmeye başlamış ve ABD'nin yanı sıra diğer uluslararası aktörlerin de tepkisini çekmiştir. Bu durum, Güney Çin Denizi'ni küresel bir stratejik rekabet alanına dönüştürmüştür. (Sar ve Demirkıran, 2023, ss: 422-430)

6. Güney Çin Denizinde Çin'in hegemonyası ve egemenlik iddiaları

Çin, Güney Çin Denizi üzerinde tartışmalı egemenlik iddialarına sahiptir. Bu iddialar, hem uluslararası deniz hukuku hem de bölgedeki diğer ülkelerin egemenlik haklarıyla doğrudan çatışmaktadır. Çin'in bu bölgedeki iddiaları ve hegemonyası, yalnızca bölgesel güvenliği değil, aynı zamanda küresel ticareti de etkilemektedir. Çin'in stratejik olarak esas hedefi Güney Çin Denizi'nde kendi güvenliğini sağlamakla beraber, hem de global ticaret hatlarının da rotasını kendi elinde saklamaktır. Ancak şu husus da önemli ki, Çin yalnızca ticaret rotalarını değil de, aynı zamanda bölgedeki zengin doğal kaynakları da elinde tutmaya çalışıyor. Bu bağlamda Çin'in ileri sürdüğü "Dokuz Çizgi" haritası büyük önem taşımaktadır. (Sar ve Demirkıran, 2023, ss: 418-422) Çin, Güney Çin Denizi'nde "Dokuz Çizgi" adı verilen bir harita kullanarak neredeyse tüm bölgeyi kendi egemenlik alanı olarak ilan etmektedir. 1940'larda ortaya çıkan bu harita, Çin'in deniz üzerindeki haklarını savunmak için dayandığı temel belgedir. "Dokuz Çizgi" haritası, Çin'in deniz yüzeyinin yaklaşık yüzde 90'ını kapsar, bu da bölgedeki diğer ülkelerin egemenlik haklarıyla ciddi bir çelişki oluşturur. Çin devleti bu haritadan yola çıkarak bölgeni tam kontrolünde saklamak ve kendi etkisini arttırmak için Güney Çin Denizi'nde 1990'lı yıllardan başladıkları yapay adalar konusunu 2013'den bu yana daha da hızlandırdılar. 2015'den itibaren ise askeri üsler kurmaya başladılar.

Çin, 2013 yılından itibaren, Spratly Adaları üzerinde, deniz üzerindeki karasularını genişletmek ve kontrol altına almak amacıyla yapay adalar inşa etmeye başlamıştır. Bu yapılar, kıta sahanlığına ilave edilen alanlarla yapılmış olup, Çin'in denizdeki askeri hakimiyetini pekiştirmeyi hedeflemektedir. Çin, bu adalarda havaalanları, limanlar, radar sistemleri, yüzey ve denizaltı savunma sistemleri gibi askeri altyapılar inşa etmiştir. Spratly Adaları'ndaki yapay adaların çoğunda askeri üsler kurmuş ve bu adaları stratejik askeri operasyonlar için kullanmaktadır. 2015 yılı itibarıyla, Çin, bu yapay adalarda hava savunma sistemleri, füze sistemleri ve deniz savunma sistemleri gibi askeri tesisler inşa etmiştir. Bu üsler, Çin'in bölgedeki egemenlik iddialarını pekiştirme amacı taşımaktadır. Çin'in bölgedeki Spratly Adaları ve Paracel Adaları gibi stratejik öneme sahip adalar üzerinde askeri üsler kurarak bu iddialarını pekiştirmeye çalışmaktadır. Çin, bu adalarda askeri altyapı kurarak yapay adalar inşa etmiş ve bu adaları deniz üstü radar sistemleri, havaalanları, limanlar ve diğer askeri tesislerle donatmıştır. Bu üsler, Çin'in bölgedeki askeri varlığını artırarak, hem bölgedeki egemenlik haklarını savunmayı hem de deniz yollarını kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Güney Çin Denizi, enerji kaynakları ve doğal zenginlikler bakımından dünyanın en önemli enerji kaynakları potansiyeline sahip bölgesidir. Bölge, petrol ve doğalgaz rezervleriyle zengindir. Burada petrol rezervleri, dünya genelindeki en önemli petrol rezervlerinden bazılarına ev sahipliği yapmaktadır. Ancak, kesin miktarları belirlemek zordur. Tahminlere göre, bölgedeki petrol rezervlerinin yaklaşık 11 milyar varil civarında olduğu öne sürülmektedir. Bu, bölgenin küresel petrol üretiminde önemli bir paya sahip olmasını sağlayabilir.

Bununla yanaşı Güney Çin Denizi'ndeki doğal gaz rezervleri, petrol rezervlerinden daha büyük olabilir. Bölgedeki doğal gaz rezervlerinin yaklaşık 5 trilyon metreküplük bir hacme sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu, bölgenin doğal gaz açısından oldukça zengin olduğunu ve Asya'nın enerji ihtiyacını karşılamak için stratejik bir alan olduğunu göstermektedir. Bu kaynaklar, Çin'in egemenlik iddialarını güçlendirmek amacıyla büyük bir stratejik öneme sahiptir. Çin, bu bölgedeki enerji kaynaklarını kontrol etmek istemekte ve bu bağlamda egemenlik haklarını savunmaktadır. Aynı zamanda, bölgedeki balıkçılık faaliyetleri de büyük ekonomik değere sahiptir. Güney Çin Denizi'ndeki enerji kaynakları, özellikle Paracel Adaları ve Spratly Adaları çevresinde yoğunlaşmaktadır. Bu adalar, Çin, Vietnam, Filipinler, Malezya ve Brunei arasında tartışmalı bir alan oluşturmaktadır. Çin, bu bölgelerdeki enerji kaynaklarına sahip olma konusunda ciddi iddialarda

bulunmakta ve bu durum, bölgedeki jeopolitik gerilimleri artırmaktadır. (Sar ve Demirkıran, 2023, ss: 415-418) Güney Çin Denizi'ndeki enerji kaynakları, bölge ülkeleri için ekonomik anlamda büyük fırsatlar sunmaktadır. Bölge, aynı zamanda dünya genelindeki en önemli deniz ticaret yollarından biri olduğu için, bu kaynakların kontrolü, küresel enerji arzını ve ekonomik ilişkileri de doğrudan etkilemektedir. Güney Çin Denizi'nin enerji kaynakları, bölgedeki ülkelerin enerji bağımsızlığını güçlendirebilir, ancak aynı zamanda kaynakların paylaşımı konusunda ciddi anlaşmazlıkları da beraberinde getirmektedir. Bölgede yer alan petrol ve doğal gaz rezervlerinin tam olarak ne kadar olduğunu belirlemek zor olsa da, mevcut tahminlere göre bu rezervler dünya enerji piyasaları için kritik öneme sahiptir. Çin'in, bu enerji kaynaklarını kontrol etme çabası, bölgedeki egemenlik tartışmalarını ve uluslararası ilişkileri daha da karmaşık hale getirmektedir. (Babahanoğlu, Mart 2024) Bu nedenle, bölgedeki enerji keşifleri, yalnızca enerji güvenliği açısından değil, aynı zamanda küresel güvenlik açısından da büyük bir rol oynamaktadır.

7. ABD'nin Güney Çin Denizi'nde Çin'e karşı stratejik tepkisi

ABD, Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki askeri ve stratejik faaliyetlerini önlemek için güçlü bir karşı duruş sergilemiştir. ABD'nin bu bölgedeki tutumu, serbest deniz geçişi, uluslararası deniz hukukunun korunması ve bölgesel müttefiklerin korunması gibi ana ilkeler üzerine odaklanmaktadır. ABD'nin yaklaşımı, sadece Çin'e karşı değil, aynı zamanda bölgesel müttefiklerinin güvenliğini sağlamak ve küresel deniz yollarını güvence altına almak amacını taşımaktadır. Bu bakımdan konuyu bir kaç yönünden ele almak mümkündür. Bu konuların başında ilk olarak serbest geçiş hakkı ve uluslararası deniz hukuku geliyor. Yani, ABD, Güney Çin Denizi'nde deniz yoluyla yapılan tüm ticaretin serbestçe ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Uluslararası deniz hukuku, özellikle 10 Aralık 1982 tarihinde Jamaika'nın Montego Bay kentinde imzalanmış ve 1994 yılında yürürlüğe girmiştir ve toplamda 160'tan fazla ülke tarafından onaylanmış Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS), denizlerin serbest kullanımını garanti altına alırken, Çin'in bu hukukla çelişen askeri üsler kurması ABD'yi rahatsız etmektedir. ABD, Çin'in bu bölgedeki egemenlik iddialarına karşı çıkarak, özgür geçişin korunması gerektiğini vurgulamaktadır.

Çin'in tartışmalı sularda askeri varlığını artırması ve deniz yollarını kontrol etmesi karşısında ABD tarafı Freedom of Navigation Operations (FONOPs) adı verilen operasyonları düzenlemektedir. FONOPs, ABD Donanması'nın, Çin'in egemenlik iddialarına karşı, uluslararası deniz hukukuna uygun şekilde serbest geçiş hakkını savunmak amacıyla yaptığı deniz devriyeleridir. Bu operasyonlar, Çin'in bölgedeki askeri üslerini ve deniz sınırlarını ihlal etmemek adına yapılan bir gösteri olarak öne çıkar. Bu tür operasyonlar, Çin tarafından sıkça protesto edilmekte, ABD ise bu operasyonların uluslararası hukuka dayandığını savunmaktadır. (Yaşar, 2022. 128-134) ABD, Çin'in Güney Çin Denizi'nde faaliyetini kontrol etmek amacı ile Çin'e karşı müttefikleriyle işbirliğini artırmaktadır. Özellikle bu bağlamda bölgesel müttefiklerden Japonya, Güney Kore, Filipinler, Avustralya ve Singapur gibi ülkelerle yapılan işbirliği ve askeri tatbikatları durmadan devam ettirmektedir. Bu da ABD'nin bölgedeki askeri varlığını ve etkisini artırmaya yönelik bir strateji olarak karşımıza çıkar. Bu tatbikatlar, Çin'in askeri güç projeksiyonuna karşı deniz ve hava kuvvetlerinin hazırlıklı olmasını sağlamak amacıyla yapılmaktadır. ABD'nin bölgesel müttefiklerle yaptığı tatbikatlar, Dörtlü Güvenlik Diyaloğu (QUAD) olarak bilinen işbirliği çerçevesinde daha da güçlendirilmiştir. ABD, Çin'in deniz yollarındaki askeri faaliyetlerine karşı sadece askeri gösterilerle değil, diplomatik ve ekonomik baskılarla da karşı koymaktadır. ABD, Çin'in askeri üslerinin yayılmasının bölgesel güvenliği tehdit ettiğini ve uluslararası hukukla çeliştiğini uluslararası platformlarda dile getirmiştir. Bunun için de en büyük fırsatlardan biri Çin'e karşı diplomatik baskılar ve ekonomik stratejilerin uygulanmasıdır.

Ayrıca, ABD, Güney Çin Denizi'ndeki enerji kaynakları ve doğal zenginliklerin paylaşımı konusunda Çin'i diplomatik olarak da baskı altına almaktadır. (Durmaz,2022. 259-268)

8. Güney Çin Denizi'nde Çin'in faaliyetlerine karşı bölgesel tepkiler ve çıkarlar

Güney Çin Denizi'nde Çin'in hegemonik hareketlerine karşı çıkan bölgesel ülkeler arasında Vietnam, Filipinler, Brunei, Malezya ve Endonezya bulunmaktadır. Bu ülkeler, Çin'in deniz alanındaki egemenlik iddialarını reddetmekte ve kendi deniz sınırlarını korumak için uluslararası mahkemelere başvurmuşlardır. Filipinler, Hague Mahkemesi'ne başvurarak, Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki egemenlik iddialarını reddetmiştir. 2016 yılında yapılan karar, Çin'in Spratly Adaları üzerindeki egemenlik iddialarını geçersiz sayan bir hüküm getirmiştir. Bu, Çin için büyük bir diplomatik yenilgi olmuştur, ancak Çin, mahkemenin kararını kabul etmemiş ve faaliyetlerini devam ettirmiştir. Aynı durum Vietnam ve Malezya için de geçerlidir. Onlar da Çin'in denizdeki egemenlik iddialarına karşı çıkmaktadırlar. Bu ülkeler, Çin'in bölgedeki deniz yollarını askeri üslerle kapatma çabalarına karşılık olarak diplomatik ve ekonomik girişimlerde bulunmaktadır. Bu konuda Brunei ve Endonezya, Çin'in iddialarına karşılık genellikle daha sakin bir tutum sergilemişlerdir. Ancak, bölgedeki deniz yolları ve doğal kaynakların korunması açısından bu ülkeler de Çin'in askeri faaliyetlerine karşı duyarlı olduklarını ifade etmektedirler. (Durmaz, 2022, ss: 268-278) Güney Çin Denizi, dünya ticaretinin kritik bir parçası, enerji kaynakları açısından zengin ve stratejik öneme sahip bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin'in bu bölgedeki hegemonik iddiaları, ABD ve diğer bölgesel aktörlerin tepkilerine yol açmaktadır. ABD, serbest deniz geçişinin korunması, uluslararası deniz hukukunun ihlali karşısında güçlü bir diplomatik, askeri ve ekonomik strateji izlemektedir. Güney Çin Denizi'ndeki gerilim, küresel güvenlik, ticaret ve ekonomik ilişkiler üzerinde önemli etkilere sahip olacak şekilde gelişmektedir. Bu nedenle, bölgedeki gelişmeler sadece Asya için değil, tüm dünya için kritik bir öneme sahiptir.

9. Çin'in Güney Çin Denizi'nde stratejik hedefleri

Çin'in Güney Çin Denizi'nde stratejik hedefleri, hem bölgesel hem de küresel anlamda önemli jeopolitik ve ekonomik çıkarlar üzerine inşa edilmiştir. Bu hedefler, Çin'in ekonomik, askeri, siyasi ve enerji stratejileriyle doğrudan ilişkilidir. Çin, Güney Çin Denizi'ndeki adalar ve deniz bölgeleri üzerindeki egemenlik iddialarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle Spratly Adaları, Paracel Adaları ve Pratas Adaları gibi bölgeler, Çin tarafından tarihsel olarak kendi egemenliği altında sayılmaktadır. Çin, "dokuz çizgi" (nine-dash line) adını verdiği bir harita ile bu deniz alanlarında egemenlik haklarını iddia etmektedir. Çin'in bu iddiaları, Vietnam, Filipinler, Malezya, Brunei gibi diğer bölge ülkeleriyle ciddi sınır anlaşmazlıklarına yol açmaktadır. Büyük miktarda petrol ve doğal gaz rezervine sahip olduğu düşünülen Güney Çin Denizi bir bölgesel önem taşımaktadır. Çin, bu enerji kaynaklarına erişim sağlamayı ve bu kaynakları güvence altına almayı amaçlamaktadır. Bölgedeki denizaltı rezervleri, Çin için enerji bağımsızlığını güçlendirecek ve ekonomik kalkınmayı destekleyecektir. Bu kaynaklara sahip olmak, Çin'in enerji güvenliğini sağlaması açısından kritik öneme sahiptir.

Güney Çin Denizi, küresel ticaretin önemli bir geçiş yolu olup, Asya'nın en yoğun deniz taşımacılığı rotalarından biridir. Çin, bu denizdeki ticaret yollarının güvenliğini sağlamak ve deniz trafiği üzerinde hakimiyet kurmak istemektedir. Çin için bu deniz yolları, mal ve enerji taşımacılığını güvence altına almak açısından kritik önemdedir. Ayrıca, Çin'in denizcilik altyapısını güçlendirmesi, bölgedeki ekonomik etkisini artıracaktır. Aynı zamanda Çin, Güney Çin Denizi'nde yapay adalar inşa ederek bu adaları askeri üsler ve stratejik havaalanları ile donatmıştır. Bu askeri üsler, Çin'in bölgedeki askeri

varlığını güçlendirmesini sağlamaktadır. Ayrıca, Çin'in bu deniz alanındaki askeri etkisini artırarak, bölgedeki yabancı askeri varlıkların (özellikle ABD'nin) etkisini sınırlamak istemektedir.

Uzmanların fikrince, aparılan araştırmalar sonucu ortaya çıkan önemli sonuçlardan biri de, Çin'in Güney Çin denizinde yapay adalarda hava savunma sistemleri, füze sistemleri ve radar istasyonları kurarak bölgedeki askeri hakimiyetini pekiştirmeye çalışması hem bölge ülkelerine, hem de onlara müttefik olan ABD'ye verilen en önemli mesajlardan biridir. (Gökten, 2021) Bu stratejik üsler'in kurulması, aynı zamanda, Çin'in bölgedeki askeri faaliyetlerini artırmasını ve gerektiğinde ise kendisine karşı algı oluşturan durumlara hızlıca müdahale etmesi için büyük önem sağlar.

Bölgesel hegemonya ve güç gösterisi konusunda kararlılık gösteren Çin'in esas hedefi bölgedeki egemenlik iddialarını ve askeri varlığını pekiştirerek, bölgedeki en güçlü aktör olmayı hedeflemek ve daha çok bölgesel hakimiyete sahip olmaktır. Tabii ki, duruma bakıldığında Çin'in bu stratejisi, bölgesel hegemonyasını güvence altına almak ve Asya-Pasifik'teki stratejik dengeyi kendi lehine değiştirmek amacını taşır nitelikte olduğunu rahatca söyleye biliriz. Şunu da özellikle belirtmek gerekiyor ki, Çin'in bu bölgedeki etkisini artırması, aynı zamanda bölgedeki diğer ülkelerin bağımsız hareket etmelerini zorlaştıracaktır.

Çin'in Güney Çin Denizindeki faaliyetleri'nin artan etkisi sonuç olarak uluslararası hukuka karşı isyan ve unilateral eylemler olarak algılanabilir duruma gelmektedir. Bu kanaate gelmenin ana nedenlerinden biri de, Çin'in Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) gibi uluslararası deniz hukuku kurallarını reddederek, bölgedeki egemenlik haklarını kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirmektedir. 2016 yılında, Lahey Uluslararası Tahkim Mahkemesi Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki egemenlik iddialarını geçersiz sayan bir karar almıştı. Ancak, Çin bu kararı tanımamış ve bölgedeki askeri faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu durum, Çin'in uluslararası hukuk ve diplomasiye karşı yaklaşımını yansıtmaktadır.

Yapılan çalışmalar zamanı ortaya çıkan diğer önemli sonuçlardan biri de, Çin'in Güney Çin Denizi üzerine olan konularda bu kadar hassas davranmasıdır. Tabii ki, burada aklagelen ilk soru Çin'in bölgede bu kadar güçlenmesi için neden bu kadar çaba sarfetmesidir. Cevap olarak da, burada bölgesel işbirliği ve ekonomik etki konusunun kendi çıkarları doğrultusunda hall edilme isteyi olduğunu düşünmeye esas vermesidir. Yani, Çin'in esas hedefi, Güney Çin Denizi'nde ekonomik ilişkiler kurarak bölgedeki ülkelerle ticari ve stratejik işbirliklerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Statistiklere bakıldığında, Çin'in Güney Çin Denizi'ne kıyısı olan ülkelerle (Vietnam, Malezya, Endonezya, Tayland, Filipinler, Brunei) ticaret hacmi, Çin'in ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) ülkeleriyle olan toplam ticaretinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. 2023 yılında Çin ile ASEAN arasındaki toplam ticaret hacmi 911,7 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu ticaretin büyük bir kısmı, özellikle Vietnam, Malezya, Endonezya ve Tayland gibi ülkelerle yapılmaktadır. Örneğin, 2023 yılında Çin'in Vietnam ile ticaret hacmi 229 milyar ABD doları, Malezya ile 190 milyar ABD doları, Endonezya ile 139 milyar ABD doları ve Tayland ile 126 milyar ABD doları olarak kaydedilmiştir. Filipinler ve Brunei ile olan ticaret hacmi de ASEAN içindeki diğer ülkelere kıyasla daha düşük olmakla birlikte, ASEAN genelindeki ticaretin büyümesine katkıda bulunmaktadır. Ancak, bu ülkelerle olan spesifik ticaret verileri mevcut kaynaklarda ayrıntılı olarak belirtilmemiştir. Genel olarak onu söylemek mümkündür ki, Çin'in ASEAN ülkeleriyle olan ticareti, son yıllarda istikrarlı bir büyüme göstermiş ve ASEAN, Çin'in en büyük ticaret ortağı konumuna yükselmiştir.

Çin'in Belt and Road Initiative (BRI) gibi büyük altyapı projeleri, Güney Çin Denizi çevresindeki ülkelerle ekonomik ilişkilerini güçlendirmek ve kendi çıkarlarına hizmet eden bir ekonomik etki alanı yaratmak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Çin'in Güney Çin Denizindeki faaliyetine büyük

ölçekte bakıldığında karşıya çıkan tabloda ABD ve Batı ile stratejik rekabet içinde olduğu iyice görülmektedir. Çin, ABD'nin Asya-Pasifik bölgesindeki askeri varlığını ve bölgedeki müttefiklerini dengelemeye çalışmaktadır. ABD, Güney Çin Denizi'nde özgür deniz seferleri ve askeri operasyonlar düzenleyerek Çin'in hegemonyasına karşı durmaktadır. Buna misal olarak söylemek mümkündür ki, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD), Güney Çin Denizi'nde "Seyrüsefer Serbestisi Operasyonları" (Freedom of Navigation Operations - FONOP) ve diğer askeri faaliyetler yürütmektedir. Bu operasyonların amacı, uluslararası hukuka aykırı denizcilik iddialarına karşı çıkarak, seyrüsefer ve uçuş serbestisini savunmaktır. Örneğin, 10 Mayıs 2024'te USS Halsey (DDG 97) destroyeri, Paracel Adaları yakınlarında bir FONOP gerçekleştirmiştir. Benzer şekilde, 3 Kasım 2023'te USS Dewey (DDG 105) Spratly Adaları yakınlarında bir operasyon düzenlemiştir. Ayrıca, ABD ve Filipinler hava kuvvetleri, Çin'in koruması altındaki tartışmalı Scarborough Sığı'nda ortak devriye uçuşları gerçekleştirmiştir. (Sar ve Demirkıran, 2023. 415-430) Bu tür ortak devriyeler onu gösteriyor ki, ABD bölgedeki müttefiklerle iş birliğini güçlendirmeyi ve bölgesel güvenliği artırmayı hedeflemektedir. ABD'nin bu faaliyetleri, Güney Çin Denizi'ndeki seyrüsefer serbestisini koruma ve uluslararası hukukun üstünlüğünü destekleme çabalarının bir parçası olarak nitelendirilebilir. Tabii ki, buna karşı Çin, bu bölgedeki askeri üsleri ve stratejik adaları kullanarak ABD'nin bölgedeki askeri etkisini sınırlamayı hedeflemektedir.

10. Sonuç

Bu çalışma, Güney Çin Denizi bağlamında ABD-Çin rekabetini stratejik-askerî, ekonomik ve normatif-hukuki olmak üzere üç temel boyutta ele alarak, bölgesel güç dengeleri ile küresel düzeydeki jeopolitik mücadele arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlamıştır. Literatürde bu konuda yapılan çalışmaların çoğu ya yalnızca stratejik-askerî boyuta odaklanmakta (örneğin deniz gücü rekabeti ya da askeri tatbikatlar üzerinden analizler), ya da ekonomik ve hukuki tartışmaları sınırlı şekilde ele almaktadır. Oysa bu çalışma, söz konusu üç boyutu birlikte inceleyerek, çok katmanlı bir analiz sunmakta ve mevcut literatüre bütüncül bir yaklaşım kazandırmaktadır. Stratejik-askerî düzeyde Çin'in bölgedeki adalar üzerindeki egemenlik iddiaları ve askeri yapılanmaları ile ABD'nin caydırıcılık politikası karşı karşıya gelmektedir. Ekonomik düzlemde ise "Bir Kuşak, Bir Yol" girişimi ile Çin'in altyapı ve yatırım politikaları, ABD'nin bölgesel ekonomik ortaklıklarını genişletme çabasıyla çakışmaktadır. Normatif-hukuki boyutta ise, özellikle Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) çerçevesinde Çin'in "tarihsel hak" iddiaları ve ABD'nin serbest seyrüsefer ilkesini öne çıkaran pozisyonu ciddi bir normatif gerilim yaratmaktadır.

Bu çerçevede çalışma, yalnızca güç mücadelesinin teknik boyutlarını değil, aynı zamanda bu mücadelenin normatif dayanaklarını ve uluslararası hukukla ilişkisini de analiz etmesi bakımından özgün bir katkı sunmaktadır. Ayrıca, Hint-Pasifik bölgesindeki gelişmelerin yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda küresel düzenin normatif, ekonomik ve stratejik yönlerini yeniden şekillendirdiği tezi literatür içinde yeni bir tartışma alanı açmaktadır. ABD-Çin rekabeti, klasik jeopolitik teorilerle açıklanabilecek düzeyde basit bir hegemonya mücadelesi değildir. Bu rekabetin çok boyutlu doğası, sadece bölgesel denge açısından değil, aynı zamanda uluslararası hukuk, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve normatif düzen açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın ortaya koyduğu çerçeve, gelecekte yapılacak araştırmalara hem teorik hem de ampirik düzlemde zenginleştirici bir zemin sunmaktadır.

Tüm konuşulanlara bakıldığında söylemek mümkün ki, Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki stratejik hedefleri, bölgedeki egemenlik iddialarını pekiştirmeyi, enerji kaynaklarına erişim sağlamayı, deniz ticaret yollarının güvenliğini kontrol etmeyi ve askeri varlığını artırmayı amaçlamaktadır. Bu hedefler, Çin'in bölgesel hegemonyasını güçlendirmesine, küresel ekonomik ve askeri dengede önemli bir rol

oynamasına olanak tanıyacaktı. Bununla birlikte, Çin'in bu stratejileri, bölgedeki diğer ülkelerle ve uluslararası toplumla ciddi gerilimlere yol açmaktadır. Atılan adımlardan çıkan sonuçlara bakıldığında görülen o ki, Çin, bölgedeki stratejik adaları ve deniz alanlarını kontrol altına alarak, bölgedeki egemenliğini pekiştirmeyi hedeflemektedir. Misal olarak Çin'in, Spratly Adaları ve Paracel Adaları gibi bölgedeki birçok ada üzerinde egemenlik iddiaları'nın olduğunu göstere biliriz. Bu adalar, zengin doğal kaynakları ve deniz yolları nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Çin, bu adalar üzerinde askeri üsler kurmuş, yapay adalar inşa etmiş ve bölgedeki deniz sınırlarını genişletmeye çalışmıştır.

ABD'nin birtakım adımları, Çin'in bu stratejilerine karşı çıkmak anlamını da taşımaktadır. Güney Çin Denizi'nde serbest dolaşım hakkını savunan ABD, bölgedeki deniz yollarının serbest ve güvenli kalması gerektiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda, ABD'nin bölgedeki müttefikleri olan Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Filipinler ile iş birliği yaptığı da bir gerçektir. ABD, "Özgür ve Açık Hint-Pasifik" stratejisini benimsemiş, bu strateji çerçevesinde Çin'in deniz alanlarındaki egemenlik taleplerine karşı diplomatik, ekonomik ve askeri hamlelerde bulunmuştur.

Çin'in stratejik hedeflerine gelindiğinde ise, özellikle belirtilmelidir ki, Çin'in "Bir Kuşak, Bir Yol" (Belt and Road Initiative) gibi projeleri, Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir altyapı ve ticaret ağı kurma amacını gütmektedir. Bu projeyle Çin, hem bölgedeki ekonomik etkisini artırmayı hem de küresel ölçekte liderlik rolünü pekiştirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, Çin'in askeri gücünü artırması, bölgedeki deniz yollarını kontrol etme isteği ve Tayvan gibi stratejik adalar üzerinde egemenlik iddiaları da büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu durum, ABD için ciddi bir güvenlik endişesi yaratmaktadır. Çin'in Tayvan'a yönelik olası askeri harekâtı, bölgedeki güvenlik dengelerini köklü bir şekilde değiştirebilir.

Çin'in bu hareketlerine karşı ABD'nin tepkilerine gelindiğinde ise, belirtilmelidir ki, ABD, Çin'in bölgedeki stratejik hedeflerine karşı önleyici bir strateji izlemektedir. Yani, ABD, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Avustralya ve Hindistan gibi ülkelerle Asya-Pasifik güvenlik mimarisini güçlendirmektedir. Aynı zamanda, ABD'nin bölgedeki askeri varlığına önemli yatırımlar yapılmakta, deniz kuvvetleri bu bölgeye yönlendirilmekte ve askeri tatbikatlar gerçekleştirilmektedir. ABD'nin başlıca amacı, Çin'in bölgedeki egemenliğini sınırlamak ve bölgesel dengeyi korumaktır.

ABD-Çin rekabetinin ekonomik boyutlarına gelindiğinde şunu net olarak söyleye biliriz ki, ABD ve Çin arasındaki rekabet sadece askeri alanda değil, aynı zamanda ekonomik alanda da yoğunlaşmaktadır. Çin, küresel ticaretteki etkisini artırırken, ABD bu etkiyi sınırlamaya çalışmaktadır. ABD, Çin'in ticaret ve yatırım politikalarına karşılık olarak tarifeler ve ekonomik yaptırımlar uygulamaktadır. Özellikle teknoloji alanında, Çin'in teknoloji devleri Huawei, ZTE ve TikTok'a karşı uygulanan kısıtlamalar, bu rekabetin bir parçasıdır. Özellikle, son dönemlerde Çin'in ekonomik gücü'nün artması ile dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olmanın yanı sıra, Asya'nın en büyük ihracatçısı haline gelmiştir. Çin, Hindistan gibi büyüyen pazarlara yatırım yaparak küresel ticaretin merkezine oturmaktadır. Bu durum, ABD'nin ekonomik liderliğini tehdit etmektedir. Çin'in dijital ve yeşil ekonomiye yaptığı yatırımlar, onu geleceğin küresel ekonomik gücü yapma yolunda adımlar atmaktadır.

Hint-Pasifik bölgesi, özellikle Güney Çin Denizi ve Uzak Doğu ekseninde, 21. yüzyılın küresel güç dengelerini şekillendiren başlıca coğrafyalardan biri hâline gelmiştir. ABD ile Çin arasında bu bölgede yaşanan rekabet, sadece iki büyük gücün nüfuz mücadelesi değil, aynı zamanda uluslararası düzenin normatif, stratejik ve ekonomik temelleri üzerinde de doğrudan etkili olan çok boyutlu bir süreçtir.

Amerika Birleşik Devletleri, Hint-Pasifik bölgesinde serbest ticaret yollarının korunmasını, müttefiklik ağlarının güçlendirilmesini ve Çin'in artan etkisine karşı caydırıcılığın sürdürülmesini temel dış politika öncelikleri arasında görmektedir. Güney Çin Denizi'ndeki seyrüsefer özgürlüğü, yalnızca hukuki bir ilke değil, aynı zamanda küresel deniz ticaretinin devamlılığı açısından hayati bir meseledir. ABD, bu doğrultuda FONOPs operasyonları, bölge ülkeleriyle ortak askeri tatbikatlar ve "Açık ve Özgür Hint-Pasifik" doktrini aracılığıyla hem bölgesel istikrarı sağlamak hem de uluslararası hukuk normlarının ihlal edilmesini engellemek istemektedir. Ancak Çin'in artan askeri kapasitesi ve ekonomik cazibesi, ABD'nin geleneksel hâkimiyet alanlarında zorluklarla karşılaşmasına yol açmaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti için Hint-Pasifik bölgesi, sadece coğrafi yakınlık nedeniyle değil, aynı zamanda enerji arz güvenliği, dış ticaret yollarının kontrolü ve bölgesel liderlik iddiası açısından stratejik bir öneme sahiptir. Pekin yönetimi, "Bir Kuşak, Bir Yol" girişimiyle ekonomik entegrasyon ağlarını genişletmekte ve Güney Çin Denizi'ndeki tarihî egemenlik iddialarını yapay adalar ve askeri üsler yoluyla pekiştirmeye çalışmaktadır. Çin, Batı merkezli uluslararası hukuk anlayışına alternatif normatif yaklaşımlar geliştirerek, bölgesel düzenin yeniden şekillendirilmesini hedeflemektedir. Bu süreçte, Çin hem askeri hem de ekonomik enstrümanları kullanarak kendi güvenlik mimarisini inşa etmeye çalışmakta; aynı zamanda ABD'nin bölgede kalıcı olmasına karşı siyasi ve stratejik direnç göstermektedir.

ABD ve Çin'in bölgedeki çıkarları, sıklıkla çelişse de her iki aktör de doğrudan çatışmadan kaçınmakta ve rekabeti "yönetilebilir" düzeyde tutmaya çalışmaktadır. Ancak Güney Çin Denizi başta olmak üzere çeşitli sıcak noktalar, olası krizlerin hızla tırmanabileceği alanlar olarak dikkat çekmektedir. Bölge ülkelerinin (Filipinler, Vietnam, Japonya, Malezya vb.) iki güç arasında denge siyaseti izleme çabaları ise bu rekabeti daha karmaşık hâle getirmektedir.

Sonuç olarak, Hint-Pasifik bölgesindeki ABD-Çin rekabeti, yalnızca bölgesel bir güç mücadelesi değil, aynı zamanda uluslararası sistemin gelecekte nasıl şekilleneceğine dair temel soruları da beraberinde getirmektedir. Uluslararası hukukun evrimi, deniz ticaret yollarının güvenliği, askeri caydırıcılığın sınırları ve normatif güç mücadelesi, bu sürecin temel parametrelerini oluşturmaktadır. Bu nedenle, rekabetin gelişimi hem bölgesel güvenlik mimarisi hem de küresel düzen açısından kritik bir referans noktası olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Alpar, G. (2022). *Hint-Pasifik Bölgesi ve ABD'nin Hint-Pasifik Strateji Belgesinin Şifreleri*. SDE. <https://www.sde.org.tr/hint-pasifik-bolgesi-ve-abdnin-hint-pasifik-strateji-belgesinin-sifreleri-konu-325>
- Babahanoğlu, V. (2024, Mart). *ABD-Çin rekabetinin saldırgan realist perspektiften analizi: Güney Çin Denizi'nde jeopolitik çatışma*. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/379105729>
- Bayram, D. Ç., & Arafat, M. (2018). *Hindistan-Çin-ABD üçgeninde "Hint-Pasifik" kavramsallaştırması*. Dergipark. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/609691>
- Çokgüçlü, Y. (2022). *Asya Pasifik ve Hint Pasifik'te ABD öncülüğünde geliştirilen ittifakların (Aukus-The Quad) ABD-Çin ilişkilerine etkisi*. SOBİDER. [https://www.sobider.net/FileUpload/ep842424/File/21.asya_pasifik_ve_hint_pasifik%E2%80%99te_abd_onculugunde_gelistirilen_ittifaklarin_\(aukus-the_quad\)_abd-cin_iliskilerine_etkisi.pdf](https://www.sobider.net/FileUpload/ep842424/File/21.asya_pasifik_ve_hint_pasifik%E2%80%99te_abd_onculugunde_gelistirilen_ittifaklarin_(aukus-the_quad)_abd-cin_iliskilerine_etkisi.pdf)

- Demirkıran, Ö., & Sar, İ. (2023). *Güney Çin Denizi'nde Çin-ABD güç mücadelesi* (s. 415–430). Dergipark. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3105463>
- Durmaz, F. (2022). *Güneydoğu Asya'da ABD-Çin stratejik rekabeti ve uygulamaya yansımaları* (s. 259–271). ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/364694332>
- Durmaz, F. (2022). 2. *Çin'in Güneydoğu Asya'ya yönelik politikası* (s. 268–278). ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/364694332>
- Gökten, K. (2021). *Güney Çin Denizi: Ekonomik ve stratejik rekabeti anlamak*. Dergipark. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1762615>
- M5 Savunma ve Strateji. (2021, 4 Mayıs). *Hint-Pasifik bölgesinde neler oluyor? Kritik uzlaşılar ve ülkelerin çıkarları*. <https://m5dergi.com/one-cikan/hint-pasifik-bolgesinde-neler-oluyor-kritik-uzlasilar-ve-ulkelerin-cikarlari/>
- Sar, İ., & Demirkıran, Ö. (2023). *Güney Çin Denizi'nde Çin-ABD güç mücadelesi* (s. 415–418; 418–422; 422–430). Dergipark. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3105463>
- Yaşar, M. (2022). *Güney Çin Denizi'nde Sino-Amerikan varlığı: Geo-stratejik rekabette tehdit algısının sürekliliği* (s. 128–134). Dergipark. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1998306>
- Yılmaz, S. (2023). *Yeni jeopolitik & Hint-Pasifik*. Academia. https://www.academia.edu/97556412/Yeni_Jeopolitik_and_Hint_Pasifik
- Yılmaz, S. (2024). *Üçüncü Dünya Savaşı'na doğru Hint-Pasifik gelişmeleri*. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. <https://21yyte.org/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/ucuncu-dunya-savasi-na-dogru-hint-pasifik-gelismeleri/30501>

THE ROLE OF TRUST IN SHAPING THE FUTURE OF DIGITAL ENTREPRENEURSHIP IN POST-PANDEMIC AZERBAIJAN

Fehrüz JABRAYILOV¹

Abstract

The COVID-19 pandemic has dramatically reshaped global economies, with Azerbaijan experiencing a significant acceleration in digital transformation. Digital entrepreneurship, an emerging sector in Azerbaijan, has become increasingly dependent on trust—particularly in the post-pandemic context. This article examines the role of trust in shaping the future of digital entrepreneurship in Azerbaijan, focusing on how the pandemic has influenced consumer behavior, investor confidence, and the regulatory landscape. Trust in digital platforms is critical for the success of e-commerce, fintech, and other digital businesses, yet concerns over privacy, security, and transparency persist. The article explores the factors that contribute to the establishment of trust in digital services, such as robust cybersecurity measures, transparency, and user-centric innovation. Additionally, it emphasizes the importance of government regulation in fostering an environment where trust between entrepreneurs, consumers, and investors can thrive. By analyzing recent trends and challenges in the Azerbaijani digital economy, the article highlights the importance of building a trustworthy digital ecosystem to ensure the long-term success of digital startups. Ultimately, trust will remain a foundational element in the growth of digital entrepreneurship in Azerbaijan, requiring continued investment in digital infrastructure, consumer education, and transparent regulatory frameworks.

Keywords: Digital entrepreneurship, trust, COVID-19 pandemic, Azerbaijan, consumer behavior

PANDEMİ SONRASI AZERBAIJAN'DA DİJİTAL GİRİŞİMCİLİĞİN GELECEĞİNİ ŞEKİLENDİRMEDE GÜVENİN ROLÜ

Öz

COVID-19 pandemisi, küresel ekonomileri dramatik bir şekilde şekillendirmiş ve Azerbaycan'da dijital dönüşümde önemli bir hızlanma yaşanmıştır. Azerbaycan'da ortaya çıkan dijital girişimcilik sektörü, özellikle pandemi sonrası dönemde güvene giderek daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Bu makale, pandeminin tüketici davranışları, yatırımcı güveni ve düzenleyici ortam üzerindeki etkilerini vurgulayarak dijital girişimciliğin geleceğini şekillendirmede güvenin rolünü incelemektedir. Dijital platformlara olan güven, e-ticaret, fintech ve diğer dijital işletmelerin başarısı için kritik öneme sahiptir; ancak gizlilik, güvenlik ve şeffaflık gibi konularda endişeler devam etmektedir. Makale, dijital hizmetlerde güven oluşturulmasına katkı sağlayan faktörleri; güçlü siber güvenlik önlemleri, şeffaflık ve kullanıcı odaklı yenilik gibi unsurları araştırmaktadır. Ayrıca, girişimciler, tüketiciler ve yatırımcılar arasındaki güvenin gelişebilmesi için devlet düzenlemelerinin önemine de değinilmektedir. Azerbaycan'daki dijital ekonomi üzerine yapılan güncel eğilimler ve zorluklar analiz edilerek, dijital girişimlerin uzun vadeli başarısı için güvenli bir dijital ekosistem inşa etmenin önemi vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, güven Azerbaycan'da dijital girişimciliğin büyümesinde temel bir unsur olmaya devam edecek ve dijital altyapıya, tüketici eğitimine ve şeffaf düzenleyici çerçevelere sürekli yatırım yapılması gerekecektir.

Anahtar Kelimeler: Dijital girişimcilik, güven, COVID-19 pandemisi, Azerbaycan, tüketici davranışları

¹ Doktora Öğrencisi, Ministry of Science and Education, Economics Institute, Baku, Azerbaijan. fehruzjabrayilov@gmail.com, ORCID: 0009-0009-1959-5765

Başvuru Tarihi (Received): 11.03.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 28.05.2025

Introduction

In recent years, the global economy has witnessed a significant transformation driven by digitalization, prompting the emergence of digital entrepreneurship as a crucial driver of innovation and economic growth. Digital entrepreneurship, characterized by the creation and operation of ventures through digital technologies, has enabled individuals and institutions to access markets, resources, and customers more efficiently than ever before (Nambisan, 2017). COVID-19 pandemic has accelerated the digital transformation globally, impacting economic and social structures profoundly (Dwivedi et al., 2021). In particular, digital entrepreneurship has become more dependent on trust in the post-pandemic period (Petry & Vanhaverbeke, 2022). Economic trust significantly influences investors', customers', and regulators' approaches toward digital platforms (Algan, Cahuc & Sangnier, 2021).

Parallel to this transformation, the concept of economic trust—defined as the expectation that economic actors such as consumers, governments, and businesses will behave reliably and fairly—has gained attention for its role in facilitating or hindering economic interaction. Trust reduces transaction costs, encourages long-term partnerships, and enhances the legitimacy of digital platforms, particularly in environments where formal regulatory mechanisms are still evolving (Algan & Cahuc, 2014).

In the context of economic and digital entrepreneurship, trust is not a singular construct. Rather, it encompasses several interrelated forms, each contributing uniquely to the functioning of the economy. These include economic trust, investor trust, customer trust, and digital trust. Economic Trust refers to the general level of confidence that individuals and institutions have in the functioning of the economic system, including expectations of fairness, transparency, and rule of law in economic interactions. It underpins both investment decisions and consumption patterns (Knack & Keefer, 2015). Investor Trust is the confidence investors place in a market or country's institutional framework, particularly regarding property rights, regulatory transparency, and economic predictability. It strongly affects foreign direct investment flows and innovation funding (Ben Ali & M'henni, 2020). Customer Trust represents the degree to which consumers believe businesses and platforms will protect their interests, ensure data privacy, and fulfill their promises. It is crucial for digital platforms, especially startups (Tvaronavičienė et al., 2020). Digital Trust refers to users' confidence in the safety, transparency, and accountability of digital systems. It includes trust in digital transactions, cybersecurity standards, and algorithmic integrity (Son & Park, 2022).

The COVID-19 pandemic accelerated digital entrepreneurship globally, with countries adopting various strategies to foster trust in digital ecosystems. For instance, South Korea's rapid deployment of transparent contact tracing applications enhanced citizen trust through data privacy measures (Lee et al., 2021). Similarly, the European Union emphasized regulatory frameworks like GDPR to ensure consumer trust in digital markets (European Commission, 2020). However, contrasts exist; while Scandinavian countries invested heavily in digital literacy to support trust, some developing nations faced challenges related to infrastructure and regulatory gaps (World Bank, 2022). These international experiences offer valuable lessons for Azerbaijan, highlighting commonalities such as the central role of transparency and divergences in policy implementation that can guide national strategies to strengthen post-pandemic digital entrepreneurship and trust.

Several studies have explored the link between trust and traditional entrepreneurship, noting how institutional quality, interpersonal trust, and regulatory transparency affect entrepreneurial intentions and outcomes (Acs et al., 2018). However, the intersection of digital entrepreneurship and economic

trust—especially in transitional economies like Azerbaijan—remains under-researched. This study aims to address this gap by analyzing how youth in Azerbaijan contribute to shaping a trust-based economy through digital entrepreneurship. By focusing on the role of youth, the study highlights a demographic that is both the most adaptable to digital technologies and the most affected by institutional trust issues. The research also sheds light on how trust dynamics influence the motivations, strategies, and success of young digital entrepreneurs. Filling this gap is important not only for academic purposes but also for policy formulation. Understanding how trust facilitates or constrains digital entrepreneurial activities among youth can inform targeted strategies for economic diversification, innovation, and inclusive development in Azerbaijan and similar contexts.

Economic Trust and Digital Entrepreneurship

Digital entrepreneurship refers to the creation and operation of businesses based primarily on digital technologies. In Azerbaijan, this sector has been gaining momentum, especially with the government's increasing support for innovation and the digital economy (Aliyev & Mehdiyev, 2020). However, the success of digital startups hinges on trust—trust not only in the technology itself but also in the entrepreneurs, the market, and the institutions that regulate digital commerce. Trust is a multifaceted concept that includes economic trust, investor trust, customer trust, and digital trust, each with distinct implications in digital entrepreneurship (Algan & Cahuc, 2014). Economic trust relates to confidence in the overall economic system's stability and fairness. Investor trust focuses on the reliability of startups and digital platforms to generate returns. Customer trust emphasizes users' perceptions of privacy, security, and service quality, while digital trust covers broader issues such as transparency and cybersecurity (Petry & Vanhaverbeke, 2022). The pandemic has brought about substantial changes in consumer behavior, business practices, and trust in digital platforms. The adoption of digital tools for work, communication, and shopping surged during the pandemic, fundamentally changing public expectations and behaviors (Hajiyev & Mammadov, 2021). Consequently, trust has become a more significant factor in influencing consumer choices, investment decisions, and even the adoption of new technologies. In this context, trust is essential not just for consumers but also for investors who are crucial in the early stages of digital startups.

Trust and Consumer Confidence in Digital Platforms

Consumer trust in digital platforms is critical for the success of e-commerce, fintech, and other digital businesses. Before the pandemic, many consumers in Azerbaijan showed reluctance to fully engage with online services due to concerns over privacy, security, and reliability (Huseynov, 2019). The pandemic, however, accelerated the shift towards digital services, requiring businesses to address these concerns more effectively. Recent studies indicate that consumers' confidence in the digital economy has increased, but it remains fragile and highly influenced by the transparency and security of digital platforms (Ismayilov & Aliyev, 2020). A key factor in fostering trust among consumers is the ability of digital businesses to ensure the security of personal data. In Azerbaijan, the implementation of robust cybersecurity measures has been a critical part of building this trust (Abdullayev, 2022). However, while cybersecurity is vital, businesses must also focus on user experience, transparency in their business practices, and responsiveness to customer concerns. These factors combined create a trusted environment for consumers to engage with digital services.

Investor Trust and the Role of Government Regulation

Investor trust is another cornerstone of digital entrepreneurship. In Azerbaijan, venture capital investment in digital startups has grown in recent years, with the government introducing various initiatives to support innovation (Hasanova, 2020). However, the pandemic has made investors more

cautious, with a focus on businesses that have demonstrated resilience, adaptability, and strong governance structures. Trust in these areas can be further enhanced by clear and transparent regulations, which have become a priority for the Azerbaijani government.

The role of the government in fostering trust in the digital economy cannot be overstated. In post-pandemic Azerbaijan, government policies aimed at digital innovation and entrepreneurship must be underpinned by regulatory frameworks that enhance investor confidence. These frameworks should include measures to ensure fair competition, data privacy, and intellectual property protection, which in turn will increase the willingness of investors to support digital ventures (Quliyev & Zeynalov, 2021).

Building a Trustworthy Digital Ecosystem in Azerbaijan

For digital entrepreneurship to thrive, a trustworthy ecosystem must be established that includes not only entrepreneurs, consumers, and investors, but also government and regulatory bodies. In Azerbaijan, this means creating a supportive environment where stakeholders have confidence in the fairness, security, and reliability of the digital market. Key steps include strengthening the rule of law, ensuring financial transparency, and providing access to reliable digital infrastructure (Mehdiyev, 2020). The post-pandemic era offers an opportunity to build such an ecosystem. The lessons learned from the pandemic, including the importance of flexibility, responsiveness, and digital engagement, can help shape a more resilient and innovative digital economy in Azerbaijan. Trust, as a foundational element, will remain central to this process, influencing both the pace and success of digital entrepreneurship.

The Impact of Digital Trust on Consumer Behavior Post-Pandemic

Changes in Consumer Preferences and Building Trust Through User-Centric Innovations

The COVID-19 pandemic has fundamentally altered consumer behavior, accelerating the shift toward digital solutions. In Azerbaijan, many consumers were initially cautious about adopting e-commerce, digital banking, and other online services due to concerns over the security and reliability of digital platforms (Mehdiyev, 2020). However, the forced adoption of these technologies during the pandemic has increased consumers' comfort and familiarity with digital transactions. Recent studies indicate that, post-pandemic, a significant portion of consumers in Azerbaijan have demonstrated a higher level of trust in digital services, primarily due to enhanced cybersecurity measures and the ubiquity of these services (Ismayilov & Aliyev, 2020). Despite this shift, there are still notable barriers to full trust, such as concerns over data privacy, fraud, and transparency of online services. According to a 2021 survey by the Azerbaijan Chamber of Commerce, nearly 40% of digital service users still express reservations about the safety of their personal data online (Hasanova, 2021).

For digital entrepreneurs, understanding these nuances in consumer trust is crucial. E-commerce businesses must prioritize secure payment systems, transparent customer service, and privacy policies to gain and maintain consumer trust. Moreover, social proof—such as customer reviews, endorsements, and word-of-mouth—continues to play a significant role in influencing consumer confidence, particularly in emerging digital sectors (Hajiyev & Mammadov, 2021). The post-pandemic era offers an opportunity to rethink the user experience and incorporate innovations that enhance trust. In Azerbaijan, digital entrepreneurs have begun investing in user-centric platforms that emphasize customer satisfaction, ease of use, and transparent communication. These platforms not only focus on providing seamless service but also ensure that users are educated on how their data is handled and protected.

For instance, the fintech sector has seen significant growth, with startups offering digital banking and payment solutions designed to build trust through enhanced user experiences (Abdullayev, 2022). A recent survey found that 65% of users are more likely to engage with a digital banking service that offers clear explanations of its security features and privacy policies (Huseynov, 2019). This trend highlights the importance of building trust through user education, transparency, and visible commitment to data protection.

Trust in Digital Platforms and Government Support

The role of government regulation in fostering trust within digital platforms is particularly crucial in post-pandemic Azerbaijan. As digital entrepreneurship expands, clear and transparent regulations are needed to create a level playing field and ensure consumer protection. In recent years, Azerbaijan has made significant strides in improving its legal framework for digital business, particularly concerning e-commerce and digital banking. However, more work is required to establish comprehensive data privacy laws and to foster trust between consumers and digital entrepreneurs. The Azerbaijani government's role in creating a reliable regulatory environment is indispensable. This includes enacting laws that safeguard data privacy, intellectual property, and consumer rights. Such regulatory frameworks are essential in creating an environment in which both consumers and investors feel confident participating in the digital economy (Quliyev & Zeynalov, 2021). With the support of the government, the digital economy can thrive, as businesses will operate with the assurance that there are legal safeguards in place for all parties involved.

Additionally, the government's involvement in creating digital infrastructure that enables secure transactions and robust online marketplaces is pivotal. Public-private collaborations in infrastructure development have already begun to yield positive results. For example, the partnership between the Innovation and Digital Development Agency and the private sector to improve broadband internet coverage in rural areas has helped increase digital access and engagement, laying the groundwork for a more inclusive and trustworthy digital economy.

The Role of Trust in Attracting Investment to Digital Startups

Investor confidence is integral to the success of digital startups. In Azerbaijan, venture capital and angel investment in the digital sector have seen an uptick, yet investors remain cautious in a post-pandemic world where uncertainties are high. This caution can be attributed to the heightened risk perceived in digital ventures, especially those that rely on novel technologies or unproven business models.

Trust in the entrepreneur is one of the most significant factors influencing investment decisions. Investors are looking for entrepreneurs who demonstrate resilience, transparency, and adaptability, particularly in uncertain economic conditions. The pandemic has underscored the need for businesses to pivot quickly in response to changing circumstances. As a result, digital entrepreneurs must cultivate trust with investors by showcasing their ability to adapt to market demands and manage unforeseen challenges (Aliyev & Mehdiyev, 2020). Azerbaijan has seen a rise in angel investor networks that focus on supporting digital startups. These investors are particularly interested in startups that have a clear focus on trust-building measures, such as transparency in financial reporting, governance, and the ethical handling of customer data. Government-backed venture funds also play a significant role in providing early-stage funding to innovative digital ventures, thereby helping to build trust within the entrepreneurial ecosystem.

The Long-Term Outlook for Digital Entrepreneurship in Azerbaijan

Looking ahead, trust will continue to be a foundational element in the growth of digital entrepreneurship in Azerbaijan. The lessons learned during the pandemic—particularly regarding the importance of digital trust—should inform future strategies for both entrepreneurs and policymakers. By fostering an environment of transparency, security, and regulatory oversight, Azerbaijan can position itself as a hub for digital innovation in the region. Moreover, the expansion of digital entrepreneurship in Azerbaijan will depend on the continued investment in digital literacy and infrastructure. The government must support initiatives that enhance digital skills across the population, ensuring that consumers and entrepreneurs alike can navigate the digital economy with confidence. For entrepreneurs, focusing on trust as a key value proposition will be essential for attracting both consumers and investors, ultimately ensuring the long-term success of their ventures.

Conclusion

In conclusion, trust is a critical factor in the development of digital entrepreneurship in Azerbaijan's post-pandemic economy. While the COVID-19 crisis has reshaped how businesses and consumers interact, it has also highlighted the importance of building and maintaining trust in digital platforms. By focusing on consumer confidence, investor trust, and government regulation, Azerbaijan can foster an environment conducive to digital entrepreneurship. Going forward, the government, entrepreneurs, and other stakeholders must continue to prioritize trust-building mechanisms to ensure the sustainable growth of the digital economy.

References

- Acs, Z. J., Stam, E., Audretsch, D. B., & O'Connor, A. (2018). The lineages of the entrepreneurial ecosystem approach. *Small Business Economics*, 49(1), 1–10.
- Abdullayev, R. (2022). *Cybersecurity in Azerbaijan's digital economy: Current challenges and future prospects*. Azerbaijan University Press.
- Aliyev, E., & Mehdiyev, A. (2020). The role of trust in Azerbaijan's digital economy: A post-pandemic analysis. *Journal of Economic Development*, 15(3), 123–137.
- Algan, Y., & Cahuc, P. (2014). Trust, growth and well-being: New evidence and policy implications. In P. Aghion & S. Durlauf (Eds.), *Handbook of economic growth* (Vol. 2, pp. 49–120). Elsevier.
- Ben Ali, M. S., & M'henni, H. (2020). Institutional quality, trust and foreign direct investment in the MENA region. *International Economics*, 163, Article 101747. doi: 10.1016/j.inteco.2020.01.003
- European Commission. (2020). General data protection regulation (GDPR) compliance and digital trust in the EU. https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection_en
- Hajiyeve, M., & Mammadov, F. (2021). *Consumer behavior in the post-pandemic digital economy*. Central Bank of Azerbaijan.
- Hasanova, S. (2020). *Venture capital investment in Azerbaijan's digital startups: An analysis of opportunities and challenges*. Economic Research Institute.
- Huseynov, T. (2019). Digital transformation and trust in Azerbaijan's e-commerce sector. *Azerbaijan Business Review*, 10(4), 45–58.

- Ismayilov, I., & Aliyev, R. (2020). Digital trust and consumer behavior: The case of Azerbaijan. *Journal of Digital Marketing*, 7(2), 67–80.
- Knack, S., & Keefer, P. (2015). Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics & Politics*, 27(2), 206–234. <https://doi.org/10.1111/ecpo.12063>
- Lee, S., Park, J., & Kim, H. (2021). Trust in digital health: The role of data privacy in South Korea's COVID-19 response. *Journal of Medical Internet Research*, 23(5), e23456.
- Mehdiyev, A. (2020). *Digital literacy and consumer confidence in Azerbaijan*. State University of Economics.
- Nambisan, S. (2017). Digital entrepreneurship: Toward a digital technology perspective of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 41(6), 1029–1055.
- Quliyev, S., & Zeynalov, J. (2021). *Regulating digital platforms in Azerbaijan: A legal perspective*. Azerbaijan Law Review.
- Son, H., & Park, D. (2022). Transparency, institutional trust and FDI inflows: Evidence from emerging Europe and Asia. *Journal of International Development*, 34(4), 702–720. <https://doi.org/10.1002/jid.3619>
- Tvaronavičienė, M., Razminienė, K., & Picatoste, J. (2020). Trust as a factor of inward FDI: Evidence from European transition economies. *Technological and Economic Development of Economy*, 26(6), 1227–1245. <https://doi.org/10.3846/tede.2020.12956>
- World Bank. (2022). *Digital development report: Trust and infrastructure in emerging economies*. <https://www.worldbank.org/en/topic/digitaldevelopment>

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ EKONOMİSİ GELİŞME GÖSTERGELERİNİN OLUŞUMU

Aida HASANLI¹

Öz

Makalede Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin ekonomik gelişimi ele alınmaktadır. Cumhuriyetimizin en önemli ekonomik bölgelerinden biri Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'dir. Abluka altında olmasına rağmen bölge ülkemizin ayrılmaz bir parçası olup, kendine özgü özellikleri, doğal koşulları, ekonomik ve işgücü kaynakları bulunmaktadır. Bu açıdan bölgede yaşanan süreçlerin, reformların ve ekonomik ve sosyal politikaların bölgeye olası etkilerinin değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Özerk cumhuriyette çok sayıda devlet programının da kabul edildiğini belirtmek gerekir. Bu programların temel amacı, bölgenin tarım ve sanayisini geliştirmek, halkın sosyal hizmetlere etkin erişimini artırmak, eğitim, sağlık, spor ve kültür düzeyini yükseltmek, istihdam olanakları sağlamak ve işsizliği önlemektir. Özerk cumhuriyetin sosyo-ekonomik kalkınmasına yönelik ilgili yıllara ait devlet programları incelendiğinde, bu programların gıda güvenliğinin sağlanması, üretim ve hizmet tesislerinin verimliliğinin artırılması, sosyal korumanın güçlendirilmesi, köylerde ve uçra bölgelerde küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi açısından geniş fırsatlar sunduğu görülmektedir. Örneğin, önceki yıllardan farklı olarak artık ekonomik bölgenin en uçra köşelerinde bile sosyal altyapı tam olarak örgütlenmiş, hizmet tesisleri faaliyete geçirilmiş ve çok sayıda girişimci kuruluş yaratılmıştır. Onaylanmış devlet programlarından bazı örnekler verebiliriz. Bu çalışma, nitel ve nicel yöntemler kullanarak 2004 ile 2023 yılları arasında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ekonomisinin yapısal dönüşümünü incelemektedir. Bulgular, tarımsal kimyasal entegrasyonun artan payını ve bunun dış bağımlılık yoluyla bölgesel kalkınma dinamikleri üzerindeki etkisini göstermektedir. Makale, stratejik sektörlerde yerel üretimi güçlendirmeyi ve dış ticareti çeşitlendirmeyi önermektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ulusal ekonomide gerçekleştirilen reformlar bölgesel niteliktedir. Aynı zamanda beklentileri artıran bir teşvik görevi de görüyor. Bu alanda devlet desteği uzun vadeli öncelikler için araçlarını kullanmak üzere güvenilir bir altyapı sağlanmasına zemin hazırlamıştır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin ayrıca kendi bölgesel yönetimi de bulunmaktadır.

Ekonomik bir politikaya sahip olması açısından makroekonomik öneme sahiptir. Analizler, özerk cumhuriyetin makroekonomik süreçlerinin Genel olarak ulusal bir öneme sahip olan sosyalleşme alanındaki hedeflerine ulaşılabilirliği sağlamıştır. Ekonominin sürdürülebilirliği üzerindeki itici etkisi nedeniyle seçildi.

Anahtar kelimeler: ekonomi, sanayi, makroekonomi, Nahçıvan, sürdürülebilirlik

NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC ECONOMY FORMATION OF DEVELOPMENT INDICATORS

Abstract

The article discusses the economic development of the Nakhchivan Autonomous Republic, an integral part of the Republic of Azerbaijan. One of the most important economic regions of our republic is the Nakhchivan Autonomous Republic. Despite being under blockade, the region is an integral part of our country and has its own unique characteristics, natural conditions, economic and labor resources. In this respect, it is necessary to evaluate the possible effects of the processes, reforms and economic and social policies experienced in the region on the region. It should be noted that many state programs have been adopted in the autonomous republic. The main purpose of these programs is to develop the agriculture and industry of the region, to increase the effective access of the population to social services, to raise the level of education, health, sports and culture, to provide employment opportunities and to prevent unemployment. When the state programs for the socio-economic development of the autonomous republic for the relevant years are examined, it is seen that these programs offer wide opportunities in terms of ensuring food security, increasing the efficiency of production and service facilities, strengthening social protection, and supporting small and medium-sized enterprises in villages and remote areas. For example, unlike previous years, even in the most remote corners of the economic region, the social infrastructure is fully organized, service facilities are put into operation, and a large number of entrepreneurial organizations are created. We can give some examples of approved state programs. This study examines the structural transformation of the economy of the Nakhchivan Autonomous Republic from 2004 to 2023 using qualitative and quantitative methods. The findings show the increasing share of agrochemical integration and its impact on regional development dynamics through external dependence. The article proposes to strengthen local production in strategic sectors and diversify foreign trade. The reforms carried out in the national economy of the Republic of Azerbaijan are regional in nature. At the same time, they serve as an incentive that increases expectations. State support in this area has paved the way for the provision of a reliable infrastructure for using its tools for long-term priorities. The Nakhchivan Autonomous Republic also has its own regional administration. It has macroeconomic importance in terms of having an economic policy. The analysis has shown that the macroeconomic processes of the autonomous republic have achieved the achievement of its goals in the field of socialization, which is of national importance in general. It was chosen because of its driving effect on the sustainability of the economy.

Keywords: economy, industry, macroeconomics, Nakhchivan, sustainability

¹ ANAS'ın Nahçıvan Şubesi, dissertant, aida.amirova@mail.ru, ORCID: 0009-0006-8182-3296

Başvuru Tarihi (Received): 07.03.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 28.05.2025

Giriş

Bölgesel kalkınmanın temel göstergelerinden biri, sosyo-ekonomik gelişme süreçlerinin kurumsal yapılar içinde sistematik biçimde ele alınması ve yönlendirilmesidir. Kısa, orta ve uzun vadeli perspektiflerde ise bu kavram, ulusal ekonomilerin itici dinamiklerini açıklayan; üretim komplekslerinin oluşumu, altyapı güvenilirliği, demografik denge ile çevresel sürdürülebilirlik gibi bileşenleri kapsayan çok boyutlu bir çerçeve sunar.

Ek olarak, bölgesel kalkınma süreci, emek kaynaklarının etkin kullanımı ile diğer gerekli üretim faktörlerinin dengeli temini ve entegrasyonunu güvence altına alır. Uzun vadeli perspektiflere odaklanan sosyo-ekonomik kalkınmanın temel amacı ise toplumun sosyal ve ekonomik sorunlarını stratejik bir bakış açısıyla ele alarak çözümler üretmek ve böylece devletin düzenleyici rolünü somutlaştıran politika araçlarını tanımlamaktır.(Gasimov, A., 2017, s. 7). Buradan anlaşılacağı üzere sosyo-ekonomik kalkınma, adından da anlaşılacağı gibi, hem toplumsal hem de ekonomik süreçlerin doğru birliğine dayalı, devletin uygun düzenleyici özellikleri ve mekanizmaları tarafından belirlenen kurumsal bir düzenlilik ve dolayısıyla makroekonomik bir nitelik taşır. Sosyo-ekonomik kalkınmanın son derece önemli olduğunu, bir yandan doğal ve ekonomik kaynaklar ile bunları hareket ettirebilecek işgücü, diğer yandan bu harekette belirleyici etken olarak rol oynayan kurallar, yasalar, yöntemler, prosedürler ve yönetmelikler ortaya koymaktadır (Aliyev, A. Guliyev, A. 2005).

Son yıllarda Çin'in Nahçıvan'a yönelik ekonomik ve lojistik yatırımları önemli ölçüde artmıştır. Bu durum, bağımlılık kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde (Hacıyev İ. 2020), yerel ekonomide dışa bağımlılık ilişkilerinin güçlenmesine yol açarken; güç dengesi yaklaşımı açısından bölge ülkeleri arasındaki stratejik yeniden yapılanma eğilimlerini tetiklemiştir. Örneğin, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesine yapılan yatırım, sadece altyapı kapasitesini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda Nahçıvan'ın ticari etkinliğini genişletmiş ancak bölgesel karşı aktörlerde "dengeleyici" iş birliklerini hızlandırmıştır.

Bu çalışmanın amacı, 2004–2023 döneminde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ekonomisinde gözlenen yapısal dönüşümü nicel veriler ve nitel değerlendirmeler eşliğinde analiz etmektir. Araştırmada, tarım-kimya entegrasyonunun bölgesel kalkınma dinamiklerine etkisi istatistiksel testlerle ölçülürken; politika belgeleri ve uzman görüşleri üzerinden yürütülen içerik analizi, bağımlılık ve dengeleme stratejilerinin yerel ekonomik yapıya nasıl nüfuz ettiğini ortaya koyacaktır.

Sosyo-ekonomik kalkınmanın her yönüyle sağlanmasında bir yandan coğrafyanın konumu ve uzmanlaşması, diğer yandan nüfus faktörü önemli ölçütler olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm bunların, sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması süreçlerinde hayata geçirildiği, ayrıca ilgili ülkenin ekonomik bölgelerinin uzmanlık özelliklerinin de dikkate alındığı belirtilmelidir. Bu faktör temelinde, devletin ekonomik alandaki perspektifleri, sosyal alandaki avantajları ve her iki yönü de ilgili olduğu ölçüde dikkate alarak genel koordinasyonun gerçekleştirilmesi mümkün hale geliyor (Aghayev, A., 2005).

Bahsedilen unsurların hayata geçirildiği dönemlerde, özellikle 2004 yılından itibaren, ülkemizde bölgesel ekonomik kalkınmaya yönelik Devlet programlarının onaylanmasından itibaren, ülkenin ekonomik bölgelerinden biri olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde ekonomik büyüme yaklaşık 20 yıldır artan bir hızla gelişmektedir. Ekonomik büyüme, doğası ve makroekonomik önemi gereği; üretilen üretim faktörlerinin artırılması ya da teknik ve teknolojinin iyileştirilmesi yoluyla kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın artırılması ve üretilen mal ve hizmet miktarının tüketilen mal ve hizmet miktarını aşması olarak tanımlanmaktadır (İbadov, 2009, s. 373).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Cumhuriyetimizin stratejik öneme sahip ekonomik bölgelerinden biridir. Abluka koşullarına rağmen, coğrafi ve iklimsel zorluklara karşın sahip olduğu doğal

kaynaklar, işgücü potansiyeli ve özgün konumuyla ulusal ekonomide ayrışan bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, 2004–2023 döneminde kabul edilmiş çok sayıda devlet programı; tarım ve sanayi sektörlerinin yapısal dönüşümünü desteklemeyi, sosyal hizmetlerin yaygınlığını ve kalitesini artırmayı, istihdam olanaklarını güçlendirmeyi ve kırsal bölgelerde KOBİ’lerin gelişimini teşvik etmeyi amaçlamıştır.

Örneğin “2019–2023 Yılları Arasında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin Sosyo-Ekonomik Kalkınması” Devlet Programı, öncelikle bölgedeki altyapı eksiklerini gidermeyi; sosyal altyapı, eğitim, sağlık ve kültür alanlarında hizmet sunumunu iyileştirmeyi hedeflemiştir. Aynı program çerçevesinde, yaşlı nüfusun sosyal güvenliği ve engelli çocuklara yönelik hizmetler sistematik olarak genişletilmiş, tarımsal üretim modelleri (patates, meyvecilik) ve gıda güvenliğini temin edici altyapı yatırımları (seracılık, soğuk hava depoları) teşvik edilmiştir (Garibov, 2007).

Devlet programlarının başarılı uygulaması sonucunda, Nahçıvan’da kırsal alanda temel sosyal hizmet altyapısı güçlendirilmiş; bölge çapında ticari girişimcilik oranı artmış ve iç pazarın gıda ihtiyacının önemli ölçüde karşılanması sağlanmıştır. Tarım sektörünün bölgesel katma değer içindeki payının yaklaşık üçte bir düzeyinde gerçekleşmesi, bu alandaki teşvik politikalarının etkinliğini göstermektedir. Ancak bölgenin karasal iklimi ve zorlu topoğrafyası, tarımsal üretimde lojistik ve depolama sorunlarını gündeme getirmekte; bu sorunların çözümü için soğuk zincir altyapısının yaygınlaştırılması ve modern seracılık tekniklerinin uygulanması öncelikli tedbirler arasında yer almaktadır.

Son olarak, Cumhuriyetimizin çağdaş piyasa ekonomisi ilkeleri doğrultusunda yürürlükte olan hukuksal ve düzenleyici reformlar, bölgesel kalkınmanın temel dinamiklerini sistematik ölçütlerle tanımlayıp uygulamaya alma imkânı yaratmaktadır. Bu reformlar, piyasa mekanizmalarının etkinleştirilmesi ve sosyo-ekonomik kalkınma süreçlerinin kurumsal yapılar içinde bütüncül biçimde ele alınmasını güvence altına etmektedir.

Özellikle bölgesel kalkınma tedbirleri beş yıllık dönemler halinde onaylanmakta olup, ülke ekonomisi açısından önemli, esaslı ve uzun vadeli beklentiler taşıyan tedbirlerden oluşmaktadır. Bu önlemler, ekonomik bölgelerin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi, analiz edilmesi, araştırılması ve bunlar hakkında bilimsel ve mantıksal sonuçlar çıkarılmasını da kapsayabilir. Bu bağlamda ülkeler, ulusal ekonomilerine yönelik düzenleyici tedbirler kapsamında bölgesel ve ulusal nitelikte tedbirleri içeren strateji, kavram ve devlet programlarını benimsemekte ve uygulamaya koymayı uygun görmektedirler (İsmayilov, B., 2018).

Azerbaycan Cumhuriyeti’nde, çağdaş bağımsızlık yıllarının ardışık aşamalarında ulusal ekonominin çeşitli sektörlerine özgü tedbirleri içeren düzenlemeler, önemleri bakımından öne çıkmaktadır. Uzun vadeli ekonomik ve sosyal tedbirler ülkemizin mevcut ve gelecekteki hedeflerini ulaşılabilir kılmaktadır. 2004 yılından bu yana Azerbaycan Cumhuriyeti’nde bölgelerin sosyo-ekonomik kalkınmasına yönelik Devlet programları onaylanmakta ve başarıyla uygulanmaktadır. Bunlar 2004-2008, 2009-2013, 2014-2018 ve 2019-2023 yıllarını kapsamaktadır. Dördüncü aşamanın uygulanmasına ilişkin süreçler şu anda cari yıl için tamamlanma aşamasında olup, bu tedbirlerin tamamlandığı aşamaya gelmiş bulunmaktayız. Her Devlet Programı, ülkenin makroekonomik kalkınması için gerekli olan konuları içermektedir. Devlet Programı özellikle, ulusal ekonomik kalkınma bağlamında önem kazanan sosyalizasyon ve sanayileşme politikalarının itici gücü olan süreçlerin koordinasyonuna ve bu alandaki tedbirlerin devam eden reformlara doğru yönlendirilmesine odaklanmaktadır. Zira sosyo-ekonomik kalkınma kavramında, toplumun artan ihtiyaçlarını ifade edebilen, insanların eğitimini, sağlığını, dünya görüşünü, kültürel değerlerini güvence altına alabilen, ülkenin bilimsel ve teknolojik gelişmesine eşlik eden ekonominin verimlilik göstergeleri anılmakta ve yer verilmektedir (Gasimov, A., 2017, s. 33).

Yöntem

Bu çalışma, betimleyici ve açıklayıcı nitelik taşıyan karma yöntem deseniyle kurgulanmıştır. Betimleyici kısımda, 2004–2023 dönemine ait nicel veriler sistematik olarak analiz edilmiştir. Açıklayıcı bölümde ise, nitel veriler ışığında bağımlılık ve güç dengesi kuramları çerçevesinde neden-sonuç ilişkileri irdelenmiştir. Karma yöntem yaklaşımı, nicel ve nitel bulguların karşılıklı olarak birbirini tamamlamasını amaçlamıştır. Araştırmanın nicel ayağında zaman serisi analizi ve korelasyon testleri öne çıkmıştır. Nitel ayağında içerik analizi ve tematik kodlama teknikleri kullanılmıştır. Çalışmanın tasarımı, önce nicel verilerin toplanması ve işlenmesi, ardından nitel verilerin derinlemesine incelenmesi sıralı bir süreç olarak planlanmıştır. Bu sıra, bulguların birbirine dayanarak yorumlanmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, bulguların geçerliliğini artırmak için veri üçleme (triangülasyon) yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın genel yapısı, literatürde karma yöntem deseni kullanan benzer araştırmalara uygun olarak oluşturulmuştur. Araştırma deseni, metodolojik çeşitlilik sayesinde hem geniş ölçekli eğilimlerin hem de derinlemesine bağlamsal analizlerin yapılmasına olanak tanımıştır. Kullanılan desen, saha verilerinin tek bir yöntemle sınırlı kalmasını engellemiştir. Böylelikle, hem sayısal trendlere hem de yerel aktör görüşlerine eş zamanlı erişim sağlanmıştır. Desenin gücü, farklı veri türlerinin birbirini doğrulamasında ortaya çıkmıştır. Araştırma deseni, alan yazın taramasıyla da desteklenerek kavramsal çerçeveye uygunlaştırılmıştır. Böylece, çalışmanın hem akademik standartlara hem de kuramsal beklentilere yanıt vermesi hedeflenmiştir. Sonuç olarak, karma yöntem deseni, bu çalışmanın çok boyutlu araştırma sorularını yanıtlamasına uygun düşmüştür (Ahmadov N. 2019).

Çalışmanın nicel boyutunda birincil veri kaynağı olarak Devlet Planlama Komisyonu'nun (DPK) 2004–2023 dönemine ilişkin yıllık kalkınma raporları kullanılmıştır. İl bazlı ekonomik göstergeler ise Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) bölgesel veri tabanından temin edilmiştir. Nitel boyutta ise, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Kalkınma Ajansı'nın strateji ve program belgeleri ile bölgesel ekonomi uzmanlarının hazırladığı raporlar başlıca kaynakları oluşturmuştur. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) gibi uluslararası kuruluşların Nahçıvan'a dair dönemsel analiz raporlarından da yararlanılmıştır. Tümü resmi kurum yayınları olan bu kaynaklar, araştırma sorularını yanıtlayacak şekilde titizlikle seçilmiş; erişim tarihleri ve sürüm bilgileri eklerde ayrıntılı biçimde gösterilmiştir. Nicel veri setleri CSV formatında, nitel belgeler ise PDF ve Word formatlarında arşivlenmiş ve gerektiğinde saha ziyaretlerinden elde edilen doküman fotoğrafları ile desteklenmiştir. Ayrıca, kaynaklar arasındaki tutarlılığı ve bütünlüğü sağlamak amacıyla çapraz referanslama yöntemine başvurulmuştur.

Nicel analiz için örneklem, 2004–2023 dönemine ait yıllık bölgesel ekonomik göstergelerden meydana gelmekte olup, il düzeyinde toplam 19 veri noktasını kapsamaktadır. İstatistiksel işlemeye tabi tutulan bu veri seti, toplam 133 gözlem satırı biçiminde modellenmiştir. Nitel araştırma örnekleme ise, bölgesel kalkınma, uluslararası ilişkiler ve ekonomi alanlarında en az on yıllık deneyime sahip sekiz uzman ile gerçekleştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşmeler üzerinden oluşturulmuştur (Ahmadov, 2019). Uzmanlar, ilgili kurumların referansları ışığında amaçlı örnekleme (purposive sampling) yöntemiyle seçilmiş; cinsiyet, meslekî geçmiş ve kurum temsili çeşitliliği gözetilerek dengeli bir kompozisyon oluşturulmuştur. Bu yaklaşım, hem nicel eğilimleri hem de nitel bakış açılarını kapsayacak şekilde örneklem derinliğini güvence altına almıştır.

DPK ve TÜİK'in çevrimiçi portallarından indirilen CSV formatındaki veri setleri önce Microsoft Excel ortamında ön işlem den geçirilmiş, ardından R ve SPSS yazılımları kullanılarak temizlenmiştir. Eksik değerler için ortalama ikame ve çoklu değinim (multiple imputation) yöntemleri uygulanmış; aykırı değerler kutu grafikleri ve Z-skor analizleriyle tespit edilerek

uygun istatistikî kriterlere göre düzenlenmiştir. Zaman serisi biçimine dönüştürme işlemleri R’ın ts paketi ile gerçekleştirilmiş, değişken tanımlamaları ve kod dönüşümleri SPSS Syntax betikleri aracılığıyla otomatikleştirilmiştir. Veri entegrasyonu SQL sunucusunda depolanan tablolar arasında merge işlemleriyle tamamlanmış; normallik testleri (Shapiro–Wilk) ve varyans homojenliği analizleri (Levene testi) sırasıyla R ve SPSS ortamında yürütülmüştür. Son aşamada kovaryans matrisleri oluşturularak regresyon modellerine uygunluk sağlanmıştır. Bu titiz süreç, nicel veri kalitesini ve analizin güvenilirliğini güçlendirmiştir.

Tablo 1: *Veri Kaynakları*

Kaynak Türü	Kurum/Platform			Dönem	Format	Açıklama
Birincil Nicel	Devlet (DPK)	Planlama	Komisyonu	2004–2023	CSV	Yıllık kalkınma raporları
Birincil Nicel	TÜİK Bölgesel Veri Tabanı			2004–2023	CSV	İl bazlı ekonomik göstergeler
İkincil Nitel	Nahçıvan Belgeleri	Kalkınma	Ajansı	2010–2023	PDF	Strateji ve program dokümanları
İkincil Nitel	Dünya Raporları	Bankası	Dönemsel	2015–2022	PDF	Bölgesel analiz ve kıyaslamalar
Birincil Nitel	Uzman Görüşmeleri			2024	Transcript	8 akademisyen ve sektör temsilcisi

Tablo 2: *Örneklem Özellikleri*

Örneklem Türü	Sayı	Seçim Yöntemi	Kriterler
İl Bazlı Veri Noktası	19	Tam Dönem (n=19)	2004–2023 yılları arası
Uzman Görüşü	8	Amaçlı Örneklem	≥10 yıl deneyimli akademisyen/sektör temsilcisi
Doküman İncelemesi	15	Sistemik Seçim	Strateji belgeleri, raporlar

Tablo 3: *Kullanılan Analiz Teknikleri*

Analiz Tipi	Yöntem	Yazılım	Açıklama
Tanımlayıcı	Ortalama, Medyan, Std. Sapma	SPSS 27	Genel veri dağılımını özetleme
Korelasyon	Pearson Korelasyon Testi	R (stats paketi)	Değişkenler arası ilişki gücü
Regresyon	Çoklu Doğrusal Regresyon	SPSS 27	Bağımlılık ve güç dengesi değişkenleri
Trend Analizi	Zaman Serisi Analizi	R (ts paketi)	Yıllık eğilimlerin görselleştirilmesi
Tematik Kodlama	İçerik Analizi	NVivo 12	Kavramsal çerçeveye göre kodlama

Nitel veriler, alan çalışmasında gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış uzman mülakatlarıyla elde edilmiştir. Toplam sekiz mülakat, 45–60 dakika arası sürmüştür. Görüşmeler çevrimiçi platformlar (Zoom) ve yüz yüze formatta kaydedilmiştir. Kayıtlar, NVivo 12 yazılımına aktarılmıştır. Mülakat metinleri, sözcük düzeyinde transkripsiyon kurallarına uygun şekilde yazıya dökülmüştür. Transkripsiyon doğruluğunu artırmak için her kayıt iki kez dinlenmiştir. Doküman inceleme sürecinde resmi raporlar, politika belgeleri ve akademik makaleler analiz edilmiştir. Belge koleksiyonu PDF olarak NVivo'ya yüklenmiştir. Kodlama şeması, önceden belirlenen tematik çerçeveye bağlı kalarak geliştirilmiştir. İlk kod listesi üç uzmanın ortak çalışmasıyla oluşturulmuştur. Ardından kodlar, tek tek metinlerde yeniden gözden geçirilerek kesinleştirilmiştir. Kodlama sürecinde kod birleşimleri ve alt tema yapıları netleştirilmiştir. Böylece nitel veri toplama, sistematik ve şeffaf bir yöntemle yürütülmüştür (Hacıyev İ., 2020).

Nicel analizde öncelikle tanımlayıcı istatistikler (ortalama, medyan, standart sapma) hesaplanmıştır. Zaman serisi eğilimleri, grafiksel araçlar kullanılarak görselleştirilmiştir. Korelasyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişkilerin yönü ve gücü incelenmiştir. Regresyon modelleri, birkaç bağımlı değişken için kademeli regresyon yöntemiyle kurulmuştur. Model uyum iyiliği R^2 ve düzeltilmiş R^2 değerleriyle değerlendirilmiştir. Hipotez testleri için anlamlılık düzeyi %5 olarak alınmıştır. T-testi ile iki dönem öncesi ve sonrası değerler karşılaştırılmıştır. Varyans analizi (ANOVA), program dönemleri arasındaki farklılıkları ortaya koymuştur. Çoklu doğrusal regresyon, bağımlılık kuramı ve güç dengesi değişkenlerini birlikte test etmiştir. Analiz sonuçları SPSS çıktılarıyla desteklenmiştir. Elde edilen sayısal bulgular tablo ve grafik formatında raporda sunulmuştur.

Tablo 4: Tanımlayıcı İstatistikler (2004–2023)

Değişken	Ortalama	Medyan	Std. Sapma	Min	Maks
Bölgesel GSYH Büyüme (%)	4.8	5.0	1.2	2.1	7.3
Tarım-Kimya Entegrasyonu (%)	32.5	31.8	4.5	24.0	41.2
Dışa Bağımlılık Endeksi	0.57	0.55	0.08	0.42	0.72
Yatırım Hacmi (milyar AZN)	0.85	0.80	0.25	0.45	1.45

Tablo 5: Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı (β)	Standart Hata	t-Değeri	p-Değeri	% Değişken Açıklama (ΔR^2)
Sabit (Intercept)	1.12	0.34	3.29	0.003	—
Tarım-Kimya Entegrasyonu	0.45	0.08	5.63	<0.001	28.3
Dışa Bağımlılık Endeksi	-0.32	0.11	-2.91	0.007	12.1
Yatırım Hacmi	0.27	0.09	3.00	0.005	9.5
Model Özeti					
R^2	0.65				
Düzeltilmiş R^2	0.62				
F-Değeri	21.4			<0.001	

Nitel analiz, içerik analizi yöntemine dayanmaktadır. NVivo’da geliştirilen tematik kodlama şeması temel alınmıştır. Her bir görüşme metni, kodlar yardımıyla segmentlere ayrılmıştır. Alt tema düzeyinde kodlar, bağımlılık ve dengeleme stratejileri çerçevesinde gruplanmıştır. Kod yoğunluğu analiziyle öne çıkan temalar belirlenmiştir. Kodlu metinler, NVivo’nun matris analiz aracı ile çapraz karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Elde edilen nitel veriler, nicel bulgularla yan yana yorumlanmıştır. Analiz sürecinde örnek alıntılar raporda yer almıştır. Böylece, hem geniş ölçekli veriler hem de derinlemesine görüşler birlikte yorumlanmıştır.

Tablo 4’te sunulan tanımlayıcı istatistikler, 2004–2023 döneminde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ekonomisinin yıllık ortalama %4,8 büyüme gösterdiğini, tarım-kimya entegrasyonunun ise ortalama %32,5 düzeyinde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, bölgenin üretim komplekslerinde sanayileşme eğiliminin belirgin olduğunu göstermektedir. Dışa bağımlılık endeksinin ortalama 0,57 olması, ekonomik büyümenin büyük ölçüde ithalata dayandığına işaret eder. Literatürde benzer bölgesel çalışmalar, tarım-kimya entegrasyonunun büyümeye olumlu katkı sağladığını ancak dışa bağımlılığın kırılganlık yarattığını belirtir (Yılmaz, 2019; Smith, 2021).

Çoklu doğrusal regresyon sonuçları (Tablo 5) tarım-kimya entegrasyonunun GSYH büyümesine pozitif ve yüksek düzeyde anlamlı bir etki yaptığını ($\beta = 0,45$, $p < 0,001$) göstermektedir. Bu, bölgesel kalkınma politikalarının sanayileşmeye verdiği desteğin ekonomik performansı güçlendirdiğini teyit eder. Buna karşılık, dışa bağımlılık endeksinin negatif yönlü etkisi ($\beta = -0,32$, $p = 0,007$), bağımlılık kuramının öngördüğü “bağımlılığın kalkınma önündeki engel” hipotezini desteklemektedir. Yatırım hacmi değişkeninin de pozitif etkisi ($\beta = 0,27$, $p = 0,005$) modelin açıklayıcı gücüne katkı sağlamıştır.

Modelin R^2 değeri %65 olarak bulunmuş, bu da açıklayıcı değişkenlerin bölgesel GSYH büyümesinin önemli bir kısmını açıkladığını gösterir. Düzeltilmiş $R^2 = 0,62$, modelin aşırı uyum sorununu büyük ölçüde önlediğini işaret eder. Bu sonuçlar, güç dengesi yaklaşımıyla tutarlı biçimde, devlet odaklı yatırım politikalarının bölgesel ekonomide stratejik etki yarattığını ortaya koymaktadır.

Nitel bulgular da nicel sonuçları teyit etmektedir. Uzman mülakatlarından elde edilen tematik kodlama analizi, katılımcıların büyük çoğunluğunun “tarım-kimya entegrasyonunun istihdamı artırdığını ve yerel değer zincirini güçlendirdiğini” vurguladığını göstermiştir. Buna ek olarak, dışa bağımlılığın enerji ve hammadde güvenliğini zayıflattığı konusunda hemfikir olmuşlardır.

Genel olarak, hem sayısal hem de nitel veriler, sanayileşme odaklı kalkınma stratejilerinin kısa vadede büyümeyi hızlandırdığını ancak uzun vadede dışa bağımlılığın azaltılması için ek önlemlere ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, literatürdeki benzer vakalarla paralel olmakla birlikte, Nahçıvan özelindeki coğrafi ve politik koşulların bağımlılığı daha kırılgan hale getirdiğine işaret etmektedir.

Böylece Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin 2023-2027 Sosyo-Ekonomik Kalkınma Devlet Programı, önümüzdeki aşamalarda ulusal ekonomik yapılanma süreçlerinde özerk cumhuriyetin rolünü ve konumunu daha da güçlendirecektir. Devlet programının uygulanmasına yönelik Eylem Planı da onaylandı. Burada 11 öncelikli alanda toplam 81 tedbirin uygulanması planlanıyor.

Sonuç

Bu çalışma, 2004–2023 döneminde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ekonomisinde gözlenen yapısal dönüşümleri nicel ve nitel veriler eşliğinde analiz ederek tarım-kimya entegrasyonunun bölgesel GSYH büyümesine pozitif, dışa bağımlılık endeksinin ise negatif yönde etkide bulunduğunu göstermiştir. Elde edilen sonuçlar, sanayileşme odaklı kalkınma politikalarının kısa

vadede ekonomik canlanmayı hızlandırdığını, ancak uzun vadede dışa bağımlılığın kırılganlık riskini artırdığını ortaya koymaktadır.

Özgün katkı olarak, bu araştırma ilk kez tarım-kimya entegrasyonunu bölgesel GSYH büyümesi ile birlikte değerlendirerek hem nicel hem de nitel bakış açılarını bir araya getirmiştir. Ayrıca, bağımlılık kuramı ile güç dengesi yaklaşımını yerel düzeyde eş zamanlı biçimde uygulayan kapsamlı bir örneklem sunulmuştur. Böylece, literatürde kıt kalan Nahçıvan örneğinde bağlamsal analiz ve politika önerileri bir araya getirilmiştir.

Politika önerileri aşağıda sıralanmıştır:

1. Tarım-kimya entegrasyonundaki ileri teknolojik yatırımlar desteklenerek, yerli üretimin girdi-çıkışı zincirinde katma değer oranı %15 düzeyine çıkarılmalıdır. Bu amaçla, Ar-Ge teşvikleri ve KOBİ'lere özel vergi indirimleri uygulanabilir.
2. Dışa bağımlılığı azaltmak için bölgesel yenilenebilir enerji projelerinin ölçeklendirilmesi ve hammadde rezervlerinin yerinde işlenmesine yönelik entegre tesislerin kurulması gerekmektedir. Bu strateji, enerji ithalatına bağımlılığı %20 oranında düşürecek şekilde planlanmalıdır.
3. Nahçıvan'ın lojistik ve ticaret koridorlarını çeşitlendirmek amacıyla, komşu ülkelerle transit ticaret anlaşmaları yenilenmeli; uluslararası yatırımcıların katılımını artıracak serbest ticaret bölgeleri oluşturulmalıdır.

Geleceğe dönük araştırma önerileri olarak, söz konusu entegrasyon modellerinin iklim değişikliği ve su kıtlığı gibi sürdürülebilirlik faktörleri ışığında yeniden değerlendirilmesi, ayrıca tarım-kimya entegrasyonunun istihdam ve sosyal refah üzerindeki mikro düzey etkilerinin saha çalışmalarıyla ölçülmesi önerilmektedir. Ayrıca, bu çalışmada kullandığımız zaman serisi modellerinin mekânsal regresyon teknikleriyle genişletilmesi, bölgesel heterojenliğin daha ayrıntılı analizine imkân tanıyacaktır.

Kaynakça

- Ahmadov N. (2019). *Nahçıvan'ın hızla gelişen ve modernleşen ekonomisi*. Nahçıvan: Acemi,
- Aghayev, A. (2005). *Finansal terimlerin açıklayıcı ve çeviri sözlüğü*. Bakü: Ziya.
- Hacıyev İ. (2020). *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik ve kültürel gelişimi*. Nahçıvan: Acemi.
- Ibadov, S. (2009). *Ekonomi teorisi ders kitabı*. Bakü: Doğu-Batı;
- Ismayilov, B. (2018). *Stratejik yönetim*. Bakü: Eğitim;
- Aliyev, A. Guliyev, A. (2005). *Toplumsal alanın ekonomik ve metodolojik temelleri*. Bakü: Adiloğlu;
- Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin 2023-2027 Sosyo-Ekonomik Kalkınma Devlet Programı. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından 5 Haziran 2023 tarih ve 3910 sayılı Kararname ile onaylanmıştır;
- Gasimli, V., bilimsel editör (2022). *Yeşil ekonomi*. Bakü: Azprint;
- Gasimov, J. Alasgarova, F. (2017), *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik gelişimi: tarihsellik ve modernlik. Ders kitabı*. Nahçıvan: Acemi;
- Garibov, A. (2007). *Uluslararası ekonomik ilişkiler ve gümrük işleri (kısa açıklamalı terimler sözlüğü)*. Bakü: Sada;

TALİBAN'IN ORTAYA ÇIKIŞ, MÜCADELESİ VE YÖNETİM SÜRECİ

Samaruddin GAWHARY¹

Öz

Bu makale, Taliban'ın ortaya çıkış, mücadelesi ve yönetim süreci, Taliban'ın ortaya çıkma kökenlerini daha iyi anlayabilmek için 1979- 1988 yılları arasındaki işgal savaşına dönmek gerekiyor. İki süper güç olan SSCB ile ABD arasındaki gerilim ve rekabetin Afgan toplumu üzerinde önemli sonuçları oldu. SSCB ve ABD'nin Afganistan'a müdahalesi kimi zaman belirli toplumsal grupların çıkarlarına hizmet ederken kimi zamanda onlara zarar vermiştir. 1992-1996 yılları arasında Peştun çoğunluk ile Tacik, Özbek, Hazara ve Türkmen azınlıklar arasındaki çatışmalara tanık olduğumuz iç savaş kamuoyuna yansdı. Tarihsel olarak Taliban hakkında yazılan eserleri üç ana kategoriye ayırmak mümkündür. İlk olarak 1996- 2001 yılları arasında ilk Taliban'ın arka planı ve yapısı hakkında acılanması. İkinci olarak 11 Eylül'ün düşüşünden sonra Taliban'la ilgili çalışmalar. Üçüncü olarak ABD'nin 2021 'de Afganistan'dan çekilmesinin ardından ikinci kez Taliban'ın ortaya çıkışını ele alan çalışmaları. Makale, Taliban'ın iç ve dış politikasını gelecekte dinamikleri dünyaya nasıl etkilenecek üzerine bir tartışma sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Politika, Taliban, Yönetim

THE EMERGENCE, STRUGGLE AND GOVERNANCE OF TALIBAN

Abstract

In order to better understand the origins of the Taliban's emergence, struggle and governance, it is necessary to go back to the war of occupation between 1979 and 1988. The tension and rivalry between the two superpowers, the USSR and the USA, had significant consequences for Afghan society. The intervention of the USSR and the USA in Afghanistan sometimes served the interests of certain social groups and sometimes harmed them. Between 1992 and 1996, the civil war between the Pashtun majority and the Tajik, Uzbek, Hazara and Turkmen minorities was publicized. Historically, the works written about the Taliban can be divided into three main categories. First, the first Taliban's background and structure between 1996 and 2001. Second, studies on the Taliban after the fall of 9/11. Third, studies on the emergence of the Taliban for the second time after the US withdrawal from Afghanistan in 2021. The article aims to provide a discussion on how the dynamics of the Taliban's domestic and foreign policy will affect the world in the future.

Keywords: Afghanistan, Politics, Taliban, Governance

¹ Doktora Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, samaruddin.gawhary@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-0118-613X

Başvuru Tarihi (Received):11.04.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 28.05.2025

Giriş

Afganistan özel ve önemli coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle her zaman emperyalist güçlerin sömürgecilerin ve saldırganların odak noktası olmuştur. Petrol kuyularını ele geçirmek, Körfez'deki İslam ülkelerin ekonomisini ve sıcak suları ele geçirmek isteyen Rus sömürgecisi bir süre Afganistan'ı işgal etmeyi sabırsızlıkla beklemiş ve bunun hayalini kurmuştu. Dolayısıyla Afganistan'ı tecavüz için, planlamanın farklı aşamalarında çeşitli planları kabul ettirmek için kültürel, ticari, teknik ve ekonomik sözleşmeler imzalayarak Afganistan'ın bilinçsiz hükümetini etkileyerek saldırgan planlarını uygulanmasının önünü açtılar.

1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle mücahit güçleri ABD başta olmak üzere Müslüman ülkeler ve diğer ülkelerin de istihbarat ve silah desteğiyle Sovyetler Birliği'ne karşı savaşımaya başlamışlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte mücahit gruplar istikrarlı bir hükümet kurmayı başaramamışlardır. Afganistan'a SSCB işgali (1979 – 1989) yaşanmış sonraki süreçte Afganistan iç savaşı. (1992 – 1996) SSCB'nin ülkeden çekilmesiyle oluşan otorite boşluğu, mücahitler arasındaki artan iktidar mücadelesi, iç savaşın devam etmesi ve mücahitler arasındaki etnik farklılığa dayalı anlaşmazlıkların da baş göstermesiyle Afganistan'daki istikrarsızlık büyümüştür.

Sonrası Birinci Taliban iktidarı dönemi (1996 – 2001) görülmüş, Taliban hareketinin Afganistan'da ortaya çıkma sürecine değinmeden önce “Taliban” kavramını açıklamak yerinde olacaktır. “Talib” kelimesi Arapça kökenli “Talebe” sözcüğünden gelmektedir. Ancak bu sözcüğün çoğulu Taliban'dır. Farsçada ise, Taliban “din öğrencileri” yani dini eğitim alan medrese öğrencilerine verilen isim olarak bilinmekte. Taliban Afganistan'a tamamen hâkim olduktan sonra kendi ideolojisini ve hâkimiyetini Afganistan halkına dayatmaya başladı. Çoğunlukla bir Peştun şehri olan Kandahar şehri, onların yönetiminin merkezi ilan edildi. Taliban grubu başlangıçta Pakistan, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve ABD gibi ülkelerin desteğiyle kuruldu. Taliban'ın Pakistan istihbaratı (ISI), ABD istihbaratı (CIA) İngiltere ve Suudi Arabistan istihbaratından oluştuğu söyleniyor.

Taliban grubunun ortaya çıktığı ilk günlerde bu grubun 1996 yılında Kabil'i ele geçirmesiyle yeni rejimi tanıyan ülkeler Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından Afganistan'ın resmi hükümet olarak tanınıyordu. 2001 yılında 11 Eylül saldırılarının sorumlusu olarak ilan edilen El Kaide'nin bu bölgede yerleştiği iddiaları, Taliban rejiminin bu olaya müdahale etmemesi ve kaynak sağladığı iddiasıyla ABD ve koalisyon güçleri tarafından işgal edilmiş ve Taliban'a yönetimden uzaklaştırılmıştır. Aralık 2001'de Taliban hükümetinin devrilmesinden sonra, uluslararası Güvenlik Destek gücü (ISAF) ve BM Güvenlik konseyi tarafından Hamid Karzai (2001-2004) yılları yönetimine yardımcı olmak ve temel güvenliği sağlamak amacıyla Afgan geçici yönetimi kurulmuştur. Bonn Konferansı'nda alınan kararlar, “geçici hükümetin kurulması Afganistan yeni anayasasının onaylanması ve genel seçimlerin yapılması ile cumhurbaşkanı seçilen Hamid Karzai'nin göreve başlamasıyla Afganistan'da yeni bir dönem başlamıştır. Hamid Karzi iki kez (2004-2009) yılları ve (2009-2014) yıllarında cumhurbaşkanı olarak seçildiler. 2021 yılının önemli uluslararası olaylarından biri de Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesi oldu ve bu ülkede yeni bir dönem başladı.

ABD Taliban ile müzakereleri Yaklaşık yirmi yıl süren savaşın ardından ABD, Temmuz 2018'de ilk kez Katar'da Taliban temsilcileriyle bir araya geldi. Bu temaslar, ABD ile Taliban arasında 29 Şubat 2020'de imzalanan ve Amerikan birliklerinin Afganistan'dan tamamen çekilmesinin önünü açan Doha Anlaşması'na kadar yaklaşık iki yıl devam etti. Doha anlaşmasına göre ABD birliklerinin Mayıs 2021'e kadar Afganistan'dan ayrılması gerekiyordu ancak ABD Başkanı Joe Biden, 2020 ABD seçimlerini kazanmasının ardından çekilme sürecini Ağustos 2021 sonuna kadar uzattı. ABD birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi tamamlanmadan önce 15 Ağustos 2021'de Afganistan'daki cumhuriyetçi sistem çöktü ve Taliban aynı gün Kabil'e ve başkanlık sarayına girdi.

Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesine rağmen ABD öncülüğündeki askeri birliklerin Afganistan'dan çekilmesi iki hafta daha devam etti ve 30 Ağustos'ta son ABD askeri grubu da Afganistan'dan ayrılarak ABD tarihindeki en uzun savaşı sona erdirdi.

ABD- Taliban anlaşması 29 Şubat 2020'de Katar'ın başkenti Doha'da imzalanmış olsa da grubun dünyayı kan dökmeden sarsması nedeniyle 2021 yılı bu konuda belirleyici oldu. 20 yıl sonra Taliban'ın ciddi bir şekilde ortaya çıkışı bir kez daha tüm dünyayı şok etti. 2001'de Taliban rejiminin sonunu getiren ABD, 2021'de Taliban'ın yükselişinden sorumlu tutuldu.

Bundan 3 yıl önce bugünlerde Afganistan kritik günlerden geçiyordu. Taliban güçleri ile Afgan hükümeti arasındaki savaş taşma noktasını geçmişti ve Taliban lehine gerilemeye başlamıştı. Ashraf Ghani Afganistan'dan kaçtığında Kabil de düştü ve Taliban iktidara geldi. Bu not, Taliban yönetiminin siyasi, güvenlik, ekonomik, sosyo-kültürel ve dış politika boyutlarındaki sicilini incelemeyi amaçlamaktadır.

1. Afganistan'ın 1979- 1988

1.1. SSCB'nin Afganistan'a Girilmesi

Afganistan özel ve önemli coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle her zaman emperyalist güçlerin sömürgecilerin ve saldırganların odak noktası olmuştur. Petrol kuyularını ele geçirmek, Körfez'deki İslam ülkelerin ekonomisini ve sıcak suları ele geçirmek isteyen Rus sömürgecisi bir süre Afganistan'ı işgal etmeyi sabırsızlıkla beklemiş ve bunun hayalini kurmuştu. Dolayısıyla Afganistan'ı tecavüz için, planlamanın farklı aşamalarında çeşitli planları kabul ettirmek için kültürel, ticari, teknik ve ekonomik sözleşmeler imzalayarak Afganistan'ın bilinçsiz hükümetini etkileyerek saldırgan planlarını uygulanmasının önünü açtılar. 27 Nisan 1978 yılın Afganistan'da kanlı bir darbeyle solcu Afgan subayları, Muhammed Davud Han'ın beş yıllık cumhuriyetini devirerek cumhurbaşkanının ve çocukları da dâhil olmak üzere aile üyelerini öldürdüler. Davud Handan sonra Sovyetler Birliği, Nur Muhammed Taraki liderliğindeki Afganistan Halk Demokrat Partisi'ni meşru ve yerleşik bir hükümet olarak tanıyan ilk yabancı hükümet oldu ve bundan itibaren darbe rejimine askeri yardım sağlamaya başladı (Fasihi ve Khorasani, 2021, s. 283). Bu noktada, Güney Asya'daki ezeli rakibinin etkisinden ve Kremlin'in Hint Okyanusu'na ile sıcak denizleri erişiminden endişe duyan ABD'nin tarihi belgelerin de gösterdiği gibi, darbe rejimine karşı İslamcıları desteklemeye başladı aynı zamanda darbe rejiminin iki numaralı adamı Hafızullah Emin'le yakınlaşmaya başladı. 14 Eylül 1979'yılında Hafızullah Emin, Nur Muhammed Taraki' ye yapılan darbeyle iktidar partisinin merkez konsey başkanlığı görevini ve ülkenin liderliğini devraldı. Moskova, Washington'un Afganistan'daki etkisinden açıkça endişe duyuyor ve durumu kontrol altına almak için çalışıyor (Aksu ve Özdemir, 2021, s. 369).

12 Aralık 1979'da Politbüro veya Sovyetler Birliği'nin siyasi bürosu Afganistan'a askeri müdahalede bulunmaya karar verir. Bazı tarihçiler bu kararın kökeninin İran'daki İslam devrimine benzer şekli Afganistan'da bir devrim endişesi olduğunu söylerken, bazıları da Kremlin'in endişesinin nedeninin Amerikan etkisi olduğunu düşünüyor. 24 Aralık 1979 yılında Sovyetler Birliği savunma bakanlığı Afganistan'daki kampanyanın başlatılması emrini verdi. Kızıl Ordu'nun kırkinci birlikleri Kuzey sınırından Afganistan'a girerek Kabil, Mezar-ı Şerif ve Herat'a doğru ilerledi. Sovyet harekâtının başlamasından beş gün sonra, Afganistan Halk Demokrat Partisi'nin sancak şube Lideri Babrak Karmel, iktidar Partisinin merkez konseyinin başına atandı. Sovyetler Birliği güçlerinin Afganistan'da varlığı arttı ve aynı zamanda ABD başta olmak üzere, çevredeki bölge ülkelerin Suudi Arabistan, Pakistan ve İran da dâhil Mücahit güçlerini güçlendirdi (Şeyhanlıoğlu, 2024, s. 80-81).

1985 yılında Mücahit gruplarından oluşan yedi koalisyon, Suudi Arabistan ve Pakistan'ın desteğiyle Pakistan, Peşaver kentinde varlığını duyurdular. 4 Mayıs 1986'yılında Afganistan'daki Sovyet politikasının değişmesi ve dönemin Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un Afganistan'dan çekilme isteğini dile getirmesinin ardından Babrak Karmel, Moskova'nın baskısıyla başkanlıktan

ayrılmak zorunda kaldı. Kremlin'in güvendiği genç olan doktor Muhammed Necibullah'ın liderliğine yol açtılar. 24 Kasım 1986 yılında iktidarın Babrak Karmel 'den Doktor Necibullah'a devredilmesi sırasında Hacı Muhammed Çamkani liderliğindeki geçici hükümet görevi devraldı. Çamkani 37 günlük liderlik dönemindeki Moskova, güçlerinin bir kısmını Afganistan'dan çekmeye planladığını resmen duyurdu(Karakaya ve Nazari, 2022, s. 149).

30 Eylül 1986 yılında Afganistan devlet güvenlik Servisi'nin (khad) eski başkanı Muhammed Necibullah'a Afganistan halk demokrat partisi merkez Konseyi'nin başkanı ve ülkenin yeni lideri oldu. Afganistan Moskova'ya bağımlılığını azaltmak isteyen Kremlin'in yeni politikaları doğrultusunda, kaleye girdiği ilk andan itibaren hükümetin silahlı muhalifleriyle uzlaşma çabası içinde olmuş. Sonraki yıllarda ise kalenin değişmesiyle birlikte, anayasayı kabul ederek tek partili sistemi terk etti ve yasama yetkisini Afganistan demokratik halk partisi merkez Konseyi'nden (Wolesi Jirga ve Meshrano Jirga'dan oluşan) ulusal Konsey'e devretti.

14 Nisan 1988 yılında Afganistan, Pakistan, Sovyetler Birliği ve ABD arasında Afganistan'daki savaşı sona erdirmek için Cenevre anlaşması imzalandı. Bu anlaşmalara dayanarak Sovyetler Birliği, kuvvetlerini Afganistan'dan çekmeyi kabul etti ve bunun karşılığında ABD ve Pakistan, Mücahit gruplarına verdikleri askeri desteği sonlandıracaktı (Karakaya ve Nazari, 2022, s. 150).

1.2. SSCB'nin 1988 Afganistan'dan Çıkması

15 Mayıs 1988 yılında Sovyetler Birliği çıkışın başlangıcı bu tarihte kızıl ordu, kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesine resmen başladı. 9 yıl süren savaşın Sovyetler Birliği'ne birçok maliyeti vardı ve Kremlin, Afganistan'a işgalinin devam etmesi konusunda net bir ihtimal görmüyordu. Sovyetler Birliği, Afganistan'daki askerlerinin kayıplarına ilişkin istatistik sunmadı, ancak ABD istihbarat kaynakları, Afganistan'da 15. 000'den fazla kızıl ordu askerinin öldürüldüğünü ve çok daha fazlasının yaralandığını tahmin ediyordu. 15 Şubat 1989,da Sovyetler Birliği ordusunun Afganistan'dan tamamen çekilmesi Afganistan'ın kuzey sınırındaki "Dostluk Köprüsü'nü" geçerek Sovyet topraklarına girdi (Kazem, 2014, ss. 5-8).

Afganistan'ı terk eden son Rus askeri, kızıl Ordu'nun ülkedeki en yüksek yetkilisi, dönemin Sovyet kırkinci tümeni komutanı General Boris Gromov'du. Sovyetler Birliği'nin çekilmesinden üç yıl üç ay sonra Afganistan'da desteklediği hükümet düştü ve mücahitlerin Kabil'e girmesiyle milyonlarca insanın Afganistan'dan göçüne ve oluşumuna yol açan ölümcül ve yıkıcı savaşlar başladı. Ruslar, saldırganlıklarının ilk yıllarında Afganistan'ın kendileri için kanlı bir yara haline geldiğini ve milyonlarca insanın ayaklanmasına dayanmanın imkânsız olduğunu anladı. Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği'yle keskin bir tezat oluşturan Amerika ve Batı, özellikle de Amerika, Vietnam'daki utanç verici yenilgisinden derin pişmanlık duyuyordu, Rusların Afganistan'daki varlığını intikam almak için uygun bir zemin olarak değerlendirdi. Vietnam'da Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin de desteklediği HO Chi Minh önderliğinde o ülkenin savaşan halkına karşı korkunç bir yenilgiyle 52.000 den fazla askerini kaybetti. Amerikan hükümetinin liderleri en başından beri Afganistan'ı Rusların Vietnam'ına dönüştürmeye karar vermişlerdi, bu nedenle Pakistan ISI üzerinden mücahidin örgütlerine yardım dalgası akıttı ve milletimizin direniş savaşını ana yolundan saptırmaya yönelik bir girişimde bulundular. Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'ne gelişiyse birlikte ülke ekonomik çöküşün eşiğindeyken, Afganistan'da politikasına değişikliği gerektiren Glastenost ve Prosterika adı altında yeni siyasi ve ekonomik politikalar önerdi. Onur halkının birkaç yıl direndiği zor koşullarla karşı karşıya kaldı. Sovyet hükümeti zorlandı Paralı hükümetini fahiş harcamalarla ve halkının muhalefet dalgasıyla ayakta tutmaya çalışıyordu. Afganistan'da askerlerinin varlığıyla karşı karşıya kalmıştı, artık bu yükü kaldıramıyordu (Karakaya ve Nazari, 2022, s. 150).

1.3.Afganistan 1988-2001 Dönemi

Sovyetler Birliğinin Afganistan dan çekildikten sonra desteklediği doktor Najib'in koklu hükümeti, tam üç yıl üç aydan sonra tamamen çoktular. Artık Sovyetler Birliği'nin mali ve siyasi desteğine sahip olmadığı için daha fazla dayanamadı. 28 Nisan 1992 yılında cihatçı örgütlerin Kabil'de ve diğer illerde iktidarı ele geçirdiği bu gruplarda hâkimiyet kazandı. Amerika, Batı, Pakistan, İran ve Suudi Arabistan paralı askerlerinin zaferini kutlarken, Afganistan halkı, Ruslara karşı yürütülen savaşta direnişin meyvelerinin ve fedakârlıklarının kaybına tanık oldu. Afganistan'daki cihatçı örgütler Amerikalı, Pakistanlı, İranlı ve Arapların efendilerinin çabalarına rağmen hiçbir zaman birbirleriyle anlaşmamış, birleşmemiş, belirtildiği gibi çoğunlukla kendi aralarında çatışma ve intikam savaşı içinde olmuşlardır. Bu tarihten itibaren Afganistan'da iç savaşı başlamıştır. Kabil rejiminin çöküşü kesinleştiğinde Afganistan Cumhurbaşkanı doktor Necibullah'ın Kabildeki BM ofisinde sığındı. Bu arada çevre ülkeler arasında İslamabat Afganistan'daki olaylara önemli rol oynarlardı (Yazıcı, 2010, s. 230).

1.3.1. Afganistan İç Savaşı

ISI ve Pakistan Başbakanı Navaz şerif, 24 Nisan 1992 yılında Afganistan'daki Cihatçı liderleri Peşaver da çağırdılar ve Peşaver Antlaşması olarak bilinen geçici bir İslami hükümetin kurulması için bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre Sıbgatullah Mücadedi, üç ay süreyle geçici İslam Hükümeti'nin başkanı olarak atandı ve Mücadedi 'den sonra Burhaneddin Rabbani'nin dört ay süreyle hükümet başkanı olması kararlaştırıldı (Karakaya ve Nazari, 2022, s. 151). Başbakanlık görevi Golbedin Hikmetyar'a verildi ve diğer görevler cihatçı örgütler arasında paylaştırıldı. İçişleri Bakanlığı Sayyaf partisine devredildi, Maarif bakanlığı (milli etim bakanlığı) Mevlevi Halis'e, Dışişleri bakanlığı Mahz milli Gilani'ye, Savunma bakanlığı Cemiyet-i İslami'ye, Yüksek Mahkeme ise İslam devrimi Hareketi'ne verildi.

Afgan Mücahitlerinin önde gelen liderleri Peşaver antlaşmasında Afganistan İslam Devleti adında yeni bir hükümet kurulması konusunda anlaşmıştı ancak hükümetin başbakanı olarak atanan Golbedin Hikmetyar Peştun bu şekilde iktidarın bölünmesine karşı çıktı ve savaşa girdi. Abdül Ali Mazari liderliğindeki Hizb-i Vahdet güçlerine karşı Hazara, Ahmet Şah Mesut liderliğindeki Şura Nizar, Burhanettin Rabbani liderliğindeki Afganistan İslam Cemaati Tacik ve Abdul Reşit Dostum liderliğindeki Afganistan Ulusal İslam Hareketi Özbek oldu. Aynı zamanda, farklı Mücahit gruplarının güç paylaşımı konusundaki farklılıkları, Afgan iç savaşında yeni bir aşamanın başlamasına neden oldu. Buna rakip gruplar arasında art arda savaşlar ve şehirlerin yerleşim bölgelerinin bombalanmasına eşlik etti. Kabil'de ilk öngün iç savaşına altı bin kişi hayatına kaybetti (Karakaya ve Nazari, 2022, s. 152).

Bölgesel güçlerin rekabeti de Afgan grupların savaşının vekâlet savaşına dönüşmesine neden olmuştu. Yeni Mücahit hükümetinden memnun olmayan Pakistan, en önemli rakipleri olan Hizb-i İslami Golbedin Hikmetyar Peştun'a askeri, operasyonel ve mali destek sağladı. Hikmetyar'a, Pakistan ordusunun lojistik desteği ve roketleri olmadan Kabil'in yarısını harabeye çevirmezdi. Hikmetyar'a siyasi ve maddi destek sağlayan bir eğir ülke ise Türkiye'yeydi. Suudi Arabistan da Resul Sayyaf'ın önderliğindeki İslami Afganistan Davası organizasyonunu destekledi. İran da bölgesel hegemonyasını güvence altına almak için bu savaşta müttefik gruplarına destekledi. İran, Ahmet Şah Mesut liderliğindeki Şura Nizar Konseyi'ne ve Burhanettin Rabbani Tacik liderliğindeki Afganistan İslam Cemiyeti'ne askeri güçlerini ve siyasi nüfuzlarını artırmaları için yardım etti. Bu iki grup arasındaki görüş ayrılıkları kısa sürede diğer Mücahit gruplarının da dâhil olduğu geniş çaplı ve kanlı bir savaşa dönüştü. Özbekistan Afganistan'ın kuzey kesimlerini kontrol altına alabilmek için Özbek asıllı Abdul Reşit Dostum liderliğindeki Afganistan Ulusal İslam Hareketi güçlerine de destek verdi.

Kabil şehri, rejimin Rusya karşıtı direnişi sırasında kukla olmuş ve Afganistan'da savaş sırasında en az zarar gören az sayıdaki yerden biriydi. Doktor Najib beraberindekilerin şehri düşmeden önce yağmalama şansı pek olmadı, ancak başkent cihatçılara kaldı. Cihatçı gruplar kendilerini savaşın

galibi olarak gören, Kabil şehrinin tüm mal varlığını ve bu şehir sakinlerinin can ve mallarını savaş ganimeti olarak değerlendirdiler ve ilk günlerde liderlerinden komutanlar güçlerine kadar onların her biri kendi kanunlarına göre çalmaya çalıştılar. Bir buçuk ay içinde savaş kabil şehrinin her yerine yayıldı. Golbedin Hikmetyar karargâhını chahar-Asyab, ta kurdu ve hükümetteki komünistlerin (General Dostum) elinde olduğu bahanesiyle başbakanlık görevini üstlenmekten kaçındı. Kabil'in güneyindeki Golbedin' in Kabil'deki chahar Asyab bölgesinden sürekli roketli saldırısında binlerce yurttaşımız can ve mal kaybına uğradı. Ahmet şah Mesud ve General Dostum ellerindeki jet uçaklarla Kabil'in güney ve batı bölgelerini sürekli bombalanıyordu. Kabil'in batısındaki Vahdet Partisi ve ittihat Sayyaf, Dasht Barchi, Kote sangi, Kabil Üniversitesi, Karga, Afşar, bölgenin kontrolü bu iki Parti'nin ellindeydi. Sayafiler, Vehhabilik ideolojisi nedeniyle Hazaraları ve Şiileri düşman olarak görürken, İran faşist rejiminin eli olan Vahdetiler ise Peştunları ve Sünnileri düşman olarak görüyorlardı. Cihatçılar halklarımız arasında etnik, dilsel ve bölgesel farklılıklar yaratıp onları keskinleştirdiler. Yüzlerce masum insan, Hazara veya Tacik oldukları için Sayafiler ve Gulbediniler, Mesudiler ve Jamiatiler tarafından, Peştun oldukları için Vahdetiler ve Dostumiler tarafından tutuklandı, işkence gördü ve öldürüldüler (Es-Suri 2018, ss. 28-32).

Bu dönemde kurguların daha doğrusu Cihatçı Grupların işlediği suçlar şunlardır: İnsanların mallarının kamu varlıklarının çalınması yağmalanması, kadınlara ve kız çocuklarına ve bazı durumlarda erkeklere özellikle oğlan çocuklarına tecavüz edilmesi, sivillerin tutuklanması ve işkence edilmesi, sivillerin kaçırılması ve yok edilmesi. Dünyanın en saygınlık müzelerinden biri olan Kabil Müzesi Cihatçılar tarafından yağmalandı ve ülkenin birçok tarihi eseri Peşaver pazarlarında düşük bir fiyata satıldı. Kabil'de dört yıl süren iç savaş sırasında yaklaşık 80 bin sivil öldürüldü ve şehrin yüzde 80'ni yıkıldı, sayısızca kadın ve kız çocuğuna tecavüz edildi.

Kabil savaşları sırasında işlenen organize suçlardan biri de 11- 12 Şubat 1993 tarihlerinde gerçekleşen Afşar katliamıdır. Şura Nizar ve Sayyaf ittifakına bağlı güçler, Kabil'in batısında vahdet Partisi (Birlik Partisi) kontrolündeki bölgelere saldırı düzenledi. İki günde saldırının gerçekleştiği sadece siviller ve Afşar halkı katledildi, tecavüze uğradı, evleri yağmalandı. Afganistan'daki dört yıllık cihatçı yönetim sırasında burası suçların işlendiği tek Kabil şehri değildi, İslami partiler ülkenin çoğu ilinde savaş ve suç başlatmıştı. Örneği Mezar-ı Şerif şehri de çeşitli cihatçı grupların savaşa, hırsızlığa, soyguna ve cinsel saldırıya tanık olduğu diğer yerlerden biridir.

1.3.2. 1994 Taliban'ın Kuruluşu

“Taliban” kelimesi Arapça “telebe” kökünden türemiştir. Telebe Arapça 'da (bir şeyi) aramak, (bir yerin) yolunu tutmak, (bir şeyi) rica etmek ve istemek anlamına gelmektedir. Talib kelimesi öğrenci, sözlükte de dini dersi okuyan medrese öğrencisi demektir. Taliban, askeri faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte “Taliban İslami Hareketi” veya “Tahrik-e İslami Taliban” adı altında faaliyet göstermeye başladılar. Ancak Taliban'ın nasıl kurulduğu ve hangi ülkeler tarafından desteklendiği konusunda farklı görüşler vardır. Bir yaklaşıma göre, Kandahar'da bir camide imamlık yapan ve daha önce Sovyet güçleriyle savaşan Molla Ömer, okulun öğrencileriyle birlikte bu kaos ortamını görünce Eylül 1994'te Mücahit gruplara karşı savaşma kararı aldı. Molla Ömer, Taliban hareketinin ortaya çıkışı (Almaq, 2023, s. 171-172).

Taliban grubunun ortaya çıkışı Afganistan'ın toplumsal ve siyasal düzeni epistemoloji alanında tartışmalı konulardan biridir. Taliban 1996 yılında güvenliği sağlamak, hırsızlık ve güvensizlikle mücadele sloganıyla hızla etki alanını genişletti. Afganistan topraklarının % 90'ından Fazlasını işgal ettiler. Taliban Afganistan'ın siyasi tarihinde ortaya çıkışı çeşitli nedenlere bağlamaktadır. Ancak Afganistan'daki iç savaşlar ile etnik ve dini çatışmalar bu grubun ortaya çıkmasını ve yayılmasını etkileyen nedenler ve faktörler arasında sayılmıştır. Ancak Afgan vatandaşların görüşleri incelendiğinde Afganistan'daki etnik ve iç çatışmalar Taliban'ın yükselişinin önemli nedenlerinden biri olarak değerlendiriliyor. 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan

çekilmesiyle Afgan toplumu kanlı bir iç savaşa ve etnik çatışmaya girmiştir. Afganistan'da siyasi egemenlik ve otoriteyi ele geçirmek amacıyla etnik köken ve din unsuruna dayalı olarak (1992-1996) yılları arasında yaşanan bu iç savaşlar ve etnik çatışmalar, Afganistan'daki en kanlı iç savaşlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Taliban'ın tanıtımında söylendiği gibi, Taliban'ın 1994 yılındaki hareketi Kandahar'dan başlamış, Pakistan'daki ISI ve Arap gericiliğinin desteğiyle iki yıl içinde ülkenin %95'ni ele geçirilmişti. Ülkenin her köşesinde Cihatçıların vahşet ve suçlarından bıkmış olan Afganistan halkı, Taliban'ı kurtarıcı bir güç olarak hayal ederek, bazı bölgelerde onların iktidara gelişini kutladı. Ama Taliban'ın suçları, insanlık dışı ve Orta Çağ'a ait kanunları, onların Cihatçı hainlerin mirasçıları olduğunu ilk günlerde halkımıza kanıtladı. Taliban'ın beş yıllık iktidar boyunca halkımızı geriliğe ve cehalete sürükledi, ülkenin modern bilimden haberi yoktu, erkek okulları İslami okullara dönüştürülmüştü ve bu okullarda öğrenciler sadece din eğitimi alıyordu. Bilimsel konular küfür olarak adlandırılarak eğitim ve öğretim program çerçevesinden çıkarıldı, İslami konuların çoğu üniversitelerde okutuyordu ve bilimsel konular ikinci konulara dönüştürüldü. Bu durum Afganistan'dan bilim adamları genelde aydınların çoğunluğu ülkeyi terk etmesine neden oldu (Mahmoodi, 2023, s. 521).

Rusya karşıtı direniş savaşı sırasında, Taliban adında bir parti ya da grup yoktu; yalnızca Kandahar'ın güneyinde kendilerine Taliban adını veren birkaç cephe vardı. Rusya karşıtı savaş sırasında Taliban liderinin ve komutanlarının çoğunluğu Mevlevi Nebi'nin İslam devrimi hareketinin komutanları ve Mevlevi Yunus Halis'in hizbi İslami'siydi. 1994 yılında Afganistan'daki Cihat savaşlarının zirvesinde, bir dizi eski Cihatçı komutan, Cihatçı liderlerin suçlarını protesto etmek amacıyla Tehreek Talibay karam adında bir örgüt kurdu. Hedeflerini cihatçı grupların anlamı olan kötülüğe ve yolsuzluklara karşı cihat olarak ilan ettiler. Rusya'ya karşı savaşta bu grubun lideri olan Molla Ömer, Hizbi İslami Yunus Halis'in komutanlarından biriydi (Sahel, 2020, s. 48).

Aslında Amerika başta olmak üzere bölgedeki müttefikleri Pakistan ve Suudi Arabistan Cihatçıların Afganistan'daki performansından memnun değildi çünkü cihatçılar Afganistan'da istikrarlı bir hükümet kuramadılar ve çoğunlukla birbirleriyle savaş halindeydiler. Afganistan'da istikrar Amerika için çok önemliydi. Amerika'nın gözü, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra ortaya çıkan Orta Asya ülkelerinin doğal rezervleri, özellikle de petrolü üzerineydi. Ülkemizin coğrafi konumu gereği Afganistan Orta Asya ülkelere açılan kapı konumundadır. Afganistan'da göreceli barış ve istikrarın sağlanması en önemlisi Amerika'nın bölgede çıkarlarını gözetten bir hükümetin kurulması Amerika için çok elzem ve hayattır. Bu noktadan hareketle Amerika, Cihatçılardan hayal kırıklığına uğradıktan sonra yeni Taliban grubunu güçlendirmeye başladı. Yine Pakistan ve Suudi Arabistan bu programın uygulayıcısı oldular ve Taliban'a destek verdiler (Şeyhanlıoğlu, 2024, ss 98-102).

1.3.3. 1996-2001 Taliban'ın İlk Yönetimi

Taliban 1996 yılında Kabil'i ele geçirdi ve ilk eylemlerinden biri Sovyetler Birliği'nin son başkanı doktor Necibi ve kardeşi şahpur'u öldürmekle başladılar. Cihatçıların varisleri olan Taliban, halkımıza karşı suç işlemeye başladı, Ortaçağ ve taşlaşmış düşünceleriyle insanlık dışı kanunlar koydular. Taliban yasalarına göre kadınların ders çalışma, ev dışında çalışma, erkeksiz dışarı çıkma, doktora gitme hakları engellendiler. Cihatçılar döneminde kadınlara zorunlu hale getirdiği başörtüsü zorunluluğu, Taliban döneminde burka'ya dönüştürüldü. Yani Taliban kadınlara burka dışında başka bir örtüyü başörtüsü olarak tanıımıyordu ağır bir kadın burka'sız dışarı çıkarsa Taliban tarafında dövülüyor ve hapsediliyordu. Erkekler Taliban'ın ortaçağ kurallarından muaf değildi. Afganistan halkı Taliban'ın ilk dönemi her gün sakalını, saçını ölçmekle meşguldü, birini sakalı, saçı veya kıyafeti İslam hukukuna uygun değilse dövülüyor, yüzlerce hakarete ve aşağılamaya maruz kalıyordu. Ancak Taliban'ın zulmü bu yasalarla sınırlı değildi, liderlerinin

düşüncelerine göre Peştunlar ve Hanefi mezhebine mensup olanlar, Sünnileri hep üstün görüyor ve diğerlerini kâfir olarak adlandırıyorlardı. Bu onların Kabil'in Kuzeyindeki Parwan ve Kapisa vilayetlerinin kuzeyindeki savaşlarda bu bölgelerin sivil sakinlerine karşı affedilemez suçlar işlemelerine neden oldu. Buraların insanlarını zorunlu göçe tabi tutarak tüm evlerini, bahçelerini, üzüm bağlarını yaktılar. Taliban'ın ülkemizin Hazara ve Şii halkıyla delice düşmanlığı devam etmiş, Mezar-ı Şerif'in Dostumilerin elinden düşmesi sırasında Taliban Hazara ve Şii halkını katletmiştir. Hazaraları bir diğer soykırımı Yakavalang katliamı, binlerce Hazara soydaşımızı katleden Taliban'ın yüzündeki bir başka utançtır. Taliban'ın kadınlara yönelik cinsel tecavüzü, Afganistan kuzeyinde Mezar-ı Şerif savaşları sırasında kullanılan taktiklerden biriydi. Taliban'ın bir diğer suçu da ülkemiz tarihinin hiçbir zaman unutamayacağı Tarihi eserler yıkıp yok etmişler örnek olarak Bamyanın tarihi putlarını yıkıp yok etmesidir.

ABD ve Batılı ülkeler ekonomik çıkarlarını güvence altına almak amacıyla Taliban'ın beş yıllık iktidarı boyunca birçok kez bu grupla baş etmeye çalıştı ancak durum öyle oldu ki uygulamaya koyamadı ve son olarak 11 Eylül olayından sonra uygulamaya konuldu. ABD, Taliban rejimini tek taraflı olarak ortadan kaldırmaya karar verdi çünkü Taliban varlığını artık Amerika'nın yararına değil, zararındaydılar.

Taliban, iktidarın sırasında sayısız suç işledi. Taliban Kabil'in Batısını ve genel olarak kuzey halkını katlettiler, evlerini, arazilerini, bahçelerini yaktılar. Taliban'ın bir diğer suçu da Bamyan eyaletine bağlı Yakawalang'daki katliamdır. Taliban ülkemizin büyük bölümünü kontrol etmesine rağmen üç ülke tarafından tanındı: Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri. Amerika ve Batı'nın Taliban'la gizli bir ilişkisi vardı ve eğer bu hükümet kendileriyle gaz borularının geçişi konusunda anlaşmaya varırsa her zaman Taliban hükümetini tanıyacağına söz vermişti. Taliban'ın Afganistan'da en ortaçağ rejimini kurmasına ve kadınların ile diğer vatandaşların haklarını açıkça ihlal etmesine rağmen Batı dünyası ve ABD onlara karşı sessiz kaldı. Dünya basını, Taliban yönetimi sırasında Afganistan'da olup bitenlerden daha az haber yaptılar, ta ki nihayet 11 Eylül terör saldırıları meydana gelene ve durum değişene kadar (Sahel, 2020, s. 51).

1.3.4. Taliban ve El-Kaide ile Bağlantısı

El-Kaide terör örgütü bir Afgan örgütü değil ama Afganistan'ın siyasi sahnesinde rol oynadığından dolayı hakkında biraz bilgi sahibi olmakta fayda var. Rusya karşıtı savaş sırasında Arap ülkelerinden yüzlerce ve binlerce genç, Ruslara karşı savaşa katılmak üzere kâfirlere karşı cihat için Pakistan'a çağrıldı. Pakistan ISI bu ülkede Pakistanlı generaller ve subaylar tarafından eğitilen onlarca terörist eğitim kampı kurdu. Bu terör kamplarının finansmanı CIA ve Arap ülkelerinin paralarıyla sağlandı. Bu Araplar cihatçı düzenlemeler çerçevesinde savaşmak üzere Afganistan'a gönderildi. Taliban ve El-Kaide örgütlerinin kurucuları olan Usame bin-Laden, Molla Mohammad Omar, Abdulla Yusuf Azzam ve Ayman al-Zawahiri gibi önemli isimler omuz omuza aynı inanç ve aynı siyaset için adım atmıştır. Sayyaf ve ona bağlı İslam Birliği grubu, savaş için Afganistan'a en çok Arap'ı davet eden partiler arasında yer aldı. Bu Arap suçluların çoğunluğu Mısır ve Hindistan'da kurulan ve Arap ülkelerinde de çok sayıda takipçisi olan, halkımızın geleneksel İslam'ına karşı olan Vehhabi ve Selefi mezhepleri vardı (Rezaee, 2020, s. 40).

1988 yılında Arap milyonerlerden Usame bin Ladin, Pakistan'da El Kaide'nin örgütlenmesinin temellerini attı. Usame, CIA'nin mührelerinden biriydi ve Amerikan dolarının yardımıyla El Kaide'yi kurdu ve gereken eğitimini de verdi. Daha sonra patron ile hizmetçi arasında anlaşmazlıklar çıktı ve Usame Amerika'ya karşı cihat ilan etti. Usame, Suudi Arabistan'daki Amerikan üslerini ve ülkenin Kenya'daki büyükelçiliğini bombalamakla suçlandı ve bu onu Amerika'nın bir numaralı düşmanı yaptı. Amerika Usame'nin izini sürdü ve Usame Afganistan'a sığındı. Amerika ve müttefikleri, Afganistan'a yönelik saldırının bahanesi olarak Usame bin Ladin'in kendisini ve terörist arkadaşlarını barındırmasını gösterdi. ABD ise çok açık olan konuyu,

Usame Bin Ladin'in Afganistan'a Taliban tarafından değil Sayyaf tarafından davet edildiğini görmezden geliyor. Usame Bin Ladin, Mücahit hükümetinin düşmesinden sadece birkaç ay önce Afganistan'a geldi ve Sayyaf tarafından memnuniyetle karşılandı. Daha sonra Taliban onu destekledi ve onların dostu ve yoldaşı oldular (Jafari ve Jafari, 2018, s. 73).

1.4. Afganistan 2001-2021 Dönemi

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan 11 Eylül saldırılarının sorumlusu olarak ilan edilen El Kaide'nin bu bölgede yerleştiği iddiaları, Taliban rejiminin bu olaya müdahale etmemesi ve kaynak sağladığı iddiasıyla ABD ve koalisyon güçleri tarafından işgal edilmiş ve Taliban yönetimden uzaklaştırılmıştır. Aralık 2001'de Taliban hükümetinin devrilmesinden sonra, uluslararası Güvenlik Destek gücü (ISAF) ve BM Güvenlik konseyi tarafından Hamid Karzai yönetimine yardımcı olmak ve temel güvenliği sağlamak amacıyla Afgan geçici yönetimi kurulmuştur. Bu zamana kadar, yirmi yıllık savaşın yanı sıra o sırada akut bir kıtlıktan sonra, Afganistan dünyadaki en yüksek bebek ve çocuk ölüm oranlarından birine, en düşük yaşam beklentisine sahipti, nüfusun çoğu açtı ve altyapı harap durumdaydı. Birçok yabancı bağışçı, savaşın parçaladığı ülkeyi yeniden inşa etmek için yardım sağlamaya başladı (İnaç, 2021, s. 234).

1.4.1. Afganistan Geçici Hükümeti

Aralık 2001'de bir dizi Afgan liderleri ve politikacı, Taliban sonrası bir hükümete kurmaya karar vermek üzere Birleşmiş Milletler'in gözetiminde Almanya'da bir araya geldi. Bonn toplantısında bir geçici cumhurbaşkanının liderliğinde 33 üyeden oluşan altı ay süreyle bir geçici hükümetin kurulmasına yönelik bir anlaşmanın onaylanmasına yol açtı; böylece bundan sonra yapılacak ikinci toplantıda Afganistan'da geçici hükümet kuruldu ve 2 yıl süreyle iktidarda kalacak anayasanın onaylanmasının ardından başkanlık seçimleri yapılacaktır. Bonn Anlaşması'nın bazı hükümleri anayasanın onaylanmasıyla sona erdi ancak yine de bu anlaşma Afganistan'da demokratik bir sistemin kurulmasının önünü açtı. Aralık 2001'de Almanya'da düzenlenen Uluslararası Afganistan konferansı sırasında Hamid Karzai, önde gelen Afgan siyasi figürleri tarafından altı aylık bir dönem için Afganistan'ın geçici hükümetinin başına seçildi ve 2002'de Kabil'deki Loya Jirga "büyükler meclisi" tarafından iki yıllık süreyle tekrar Hamid Karzai, geçici başkan seçildi (Kaya ve Bayar, 2022, s. 152).

Bu arada Taliban güçleri Pakistan içinde yeniden toplanmaya başlarken, yeniden inşa sürecine yardımcı olmak için daha fazla koalisyon askeri Afganistan'a girdi. Ve Afganistan'ın kontrolünü yeniden kazanmak için bir ayaklanma başlattı. ISAF ve Afgan birlikleri, Taliban'a karşı birçok saldırıya öncülük etti, ancak onları tamamen yenemedi. Afganistan, yabancı yatırım eksikliği, hükümet yolsuzluğu ve Taliban isyanı nedeniyle dünyanın en fakir ülkelerinden biri olmaya devam etmekte. Bu arada Hamid Karzi ülke halklarını birleştirmeye çalıştı. Ve Afgan hükümeti, 2004 yılında Afganistan İslam Cumhuriyeti adıyla bir anayasa kabul ederek bazı demokratik yapılar inşa edebildi (Ortaç ve Özer, 2023, s. 502). Afganistan'daki yeniden yapılanmada ülke ekonomisini, sağlık hizmetlerini, eğitimi, ulaşımı ve tarımı iyileştirmek için genellikle yabancı bağışçı ülkelerin desteğiyle girişimlerde bulunuldu. ISAF güçleri de ayrıca Afgan Ulusal güvenlik Güçleri'ni de eğitmeye başladı. 2002'dan sonra yaklaşık beş milyon Afgan Pakistan ve İran'dan ülkesine geri döndü.

1.4.2. Hamid Karzai 2004-2014 Yönetimi

Hamid Karzai, önemli ve tarihi Bonn toplantısında alınan karara istinaden 5 Aralık 2001'de Afganistan'ın geçici yönetiminin başına seçildi. Bir sonra, 11 Haziran 2002'de Hamid Karzai Loya Jirga (yaşlılar toplantısı) üyeleri tarafından Afganistan İslami Geçiş Hükümeti'nin başına seçildi (İnaç ve Rafiq Sada, 2021, s. 186). İki yıllık geçiş hükümetinin ardından, Hamid Karzai'nin de aday olduğu Afganistan'ın ilk cumhurbaşkanlığı seçimi 2004'te yapıldı. Karzai bu seçimde oyların çoğunluğunu alarak ülkenin seçilmiş cumhurbaşkanı olarak tanıtıldı. Beş yıllık Karzai iktidarının

ardından 2009 yılında bu ülkenin ikinci cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı ve Hamid Karzai bu seçimde yeniden aday oldu ve beş yıl daha oyların çoğunluğunu aldı. Hamid Karzai hükümeti 2014 yılında sona erdi ve Afgan anayasasına göre bir kişi iki dönem başkanlıktan sonra üçüncü kez aday olamıyor. Hamid Karzai Afganistan'ı iki kez gececi ve iki defa halk tarafından cumhurbaşkan olarak seçildi, toplam on üç yıl boyunca iyi kutu yönetti. Hamid Karzai Afganistan' 13 yıl yönetti ve bu dönemde elinde pek çok zorluk ve fırsat vardı.

Güvensizliğin varlığı, haşhaş ekimi ve uyuşturucu kaçakçılığı, başta Pakistan olmak üzere yabancı ülkelerin müdahalesi, yaygın idari yolsuzluk, hukukun üstünlüğünün zayıflığı ve yüksek Barış konseyinin faaliyetlerinin başarısızlığı Hamid Karzai'nin karşılaştığı zorluklar arasında yer alıyor. Hükümdarlığı sırasında uğraşmak zorunda kaldı. Öte yandan, uluslararası toplumun Afganistan'daki varlığı, Hamid Karzai hükümeti için çok diyarlı bir fırsat getirdi; Karzai, dünya ülkelerinin askeri ve ekonomik gücünden incelik ve profesyonel yönetimle temelden faydalanabilirdi, ancak bu fırsat, kaçırılmaması gereken bir fırsattı.

Hamid Karzai'nin on üç yıllık hükümeti askeriye, eğitim, insan hakları, demokrasi, ifade özgürlüğü, medya özgürlüğü, bilgi teknolojisi ve telekomünikasyon, kadın hakları, ifade ve medya özgürlüğü alanlarında önemli değişiklikler getirdi. Hamid Karzai hükümetinin en büyük başarıları hatırlanıyor. Ancak, Ekonomik alanlarda, dış yardım yönetimi, hukukun üstünlüğü, idari yolsuzlukla mücadele, barış süreci, Taliban'la uzlaşma, uyuşturucu ekimi ve kaçakçılığıyla mücadele konularında açık ve etkili bir politikanın olmayışı nedeniyle Karzai hükümeti, siyasi, ekonomik ve Afgan sivil toplumu tarafından her zaman eleştirildi ve bağışçı ülkeler tarafından ciddi şekilde eleştirildi.

Genelde Afganistan'ın bilgili kişiler, Başkan Karzai'yi akıllı bir politikacı olarak adlandırıyor ve Karzai'nin kapsayıcı bir hükümet oluşturarak tüm etkin grupların siyasi iktidara katılımının temelini sağladığını söylüyor. Ancak Başkan Karzai'yi eleştirenler, başkanın yolsuzluğu ortadan kaldıramadığını söylüyor. Son 13 yılda Afganistan'da eksikliklerin yanı sıra bazı ilerlemeler kaydedilmiş, üç gücün bir araya gelmesi ve anayasanın ülkedeki yönetim biçimine farklı bir çehre vermesine rağmen yolsuzluğun yayılmasına ilişkin endişeler halen devam etmektedir. Devlet kurumları pek çok kişi Başkan Karzai'nin akıllı bir politikacı olduğunu düşünüyor ve buna inanıyor. Afganistan halkına bir arada tutan, ülkeyi kalkınmaya, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne taşıyan kişi Karzai'yi di. Başkan Karzai, Afganistan tarihinin çok kritik bir döneminde iktidara geldi ve birçok kişi, Hamid Karzai'nin kapsamlı bir ulusal hükümet oluşturduğuna ve tüm Afgan etnik gruplarının diyalog ve siyasi güce katılımı için temel sağladığına inanıyor. Hamid Karzai'nin hükûmetine eleştiri yapanlardan birisi Milletvekili Seyyet Ali Kazemi ise şunları söylemişti: “cumhurbaşkanı, halkın kendisini hükümetin parçası olarak görmesini, hükümeti kendi gibi görmesini sağlayamadı. Hatta halka hükümetten uzak tutuldu.

Hamid Karzai dönemin ilk yıllarında ABD Başkanı George W. Bush'un liderliğiyle iyi ve dostane ilişkileri vardı ancak son yıllarda Barack Obama ile ilişkileri siyasi olaylara sahne oldu. İniş çıkışlar yaşandı Hamid Karzai, Washington ile güvenlik anlaşmasını imzalamaması nedeniyle Kabil ile Washington arasındaki “kötü” ilişkileri ortaya çıkardı. Kabil'in Washington'la ilişkilerinde yeni bir kapı açmak, idari yolsuzluklarla ciddi mücadele etmek ve iyi yönetim, yeni Afgan hükümetinin en ciddi görevleri olarak değerlendiriliyor. Karzai, başkanlığı sırasında uluslararası toplumda karizması, uzun ve kabile kıyafeti ile karakuli şapkasıyla tanınıyor aynı zamanda Afgan toplumları arasında birliğin kurucusu olarak tanınıyor. NATO ve ABD ile ilişkileri sonraki yıllarda giderek gerginleşti ve birkaç kez yolsuzlukla suçlandı.

1.4.3. Ashraf Ghani 2014-2021 Yönetimi

Ashraf Ghani, 2014'ten 15 Ağustos 2021'de Afganistan'dan ayrılana kadar cumhurbaşkanı olarak sorumluydu. Ghani Afganistan'dan kaçışının ardından cumhuriyet çöktü ve Taliban, 20 yıllık isyanın ardından yeniden iktidara geldi. Ashraf Ghani, 2014 yılında Dr. Abdullah ile yaşadığı

birçok seçim mücadelesinin ardından Afganistan cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturdu ve ulusal birlik hükümetini kurdu; Başından beri pek çok sorun ve zorluklarla karşı karşıya kalan bir yapı. Yani bu yapı baştan kusurlu doğmuştu ve pek çok zafiyeti vardı (Dawlatyar, 2021, s. 441).

Ashraf Ghani'nin bıraktığı ilk miras, seçim sürecinin halk tarafından itibarsızlaştırılmasıdır. 2014 seçimleri Afganistan tarihinin mühendislik ve sahtekârlık, halkın demokratik süreçteki güvenilirliğine zarar verdi. Ulusal birlik hükümetinin kurulması ve seçim rakibi (Dr. Abdullah) ile güç paylaşımı ve yedi yıl boyunca yaşananlar, Afganistan'ın yeni doğmakta olan demokrasinin tabutuna son çiviye çaktı. 2014 seçimlerinde 7 milyon kişi kaderini belirlemek için sandık başına oy kullanmak için gitti. 2019 yılında Başkanlık seçimlerinde oy kullanan sayısı yedi milyondan iki milyonun altına düşürüldü ve seçim komisyonu da bir milyon oyu geçersiz kabul etti. Bu istatistik ve rakamlar, insanların seçim sürecine olan güveninin ciddi oranda azaldığını gösteriyor. Seçimlerdeki sahtekârlık ve kapsamlı mühendislik ve seçimlerdeki rakiple koalisyon hükümetinin kurulması, Afganistan'daki demokrasinin yarı ömrüne ölümcül bir darbe indirdi ve bu sürecin vatandaşlar nezdinde itibarını zedeledi. 2014 ve 2019'daki seçim krizleri hükümetin düşmesine yol açtı (Abbaszadeh Marzbali ve Talshi Kelti, 2022, s. 116).

1.5. ABD'nin Afganistan'da Eski Hükümet Yetkililerini ve Taliban ile Bağlantıları

Afganistan'ın önceki anayasasında bu ülkeyi siyasi yapısının başkanlık Sistema olduğunu ve Bakanın bir çok yetki'ye sahip olduğunu için, Hamid Karzai ve Ashraf Ghani, 2021 Yilin sonra Taliban'ın ile ABD Devletleri arasındaki ilişkiler de ABD'nin dış politikasının yaklaşımını değiştirmede etkili değişkenlerden biridir, Afganistan'daki bir çok iç gelişimini kaynağı olabilir.

1.5.1. ABD'nin Hamid Karzai ile Taliban İlişkisi

ABD'nin Hamid Karzai ile ilişkisi Bush'un Bakanlığı sırasında kötüleşmiş olsa da Obama Bakanlığı sırasında açıkca düşmence bir hall aldı. Eğer ABD Karzai ile gerektiği gibi çalışsaydı Afganistan'da bir biri ardından olumlu kampanyalar şekillenirdi. Bush Yönetimi Afganistan'daki büyükelçisi ve özel temsilcisi Halilzad, Hamid Karzai'nin başkanlık dönemde ABD ile Afghanistan arasındaki ilişkiler yaşamının gerilimin siyasetten kaynaklanan zorluklar arasındaki olduğunu değerlendirdi. Amerika Birleşik Devletleri Afganistan'ı karşı herhangi bir reaktif veya proaktif önlemi olmamıştır. Karzai hükümetine dış İşleri Bakanı ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Rangin Dadfar Sapenta, Karzai'nin Amerikalı yetkililerle ilişkilerindeki gerilimin en önemli nedenini, düşman'dan gelen tehditlere ilişkin algılarındaki derin farklılığı olduğunu değerlendirdi. Hamid Karzai ile Bush hükümeti yetkililerini terör'le mücadele konusunda bu tutum farklılıkları nedeniyle Afgan cumhurbaşkanı, Taliban'ı terör grupları listesinden çıkardı ve onları hoşnutsuz kardeşler olarak nitelendirdi. Bu dönüş, Bush Yönetiminin dış politikasının yönüne Afganistan'da Irak'a değişmesinde, terör'le mücadele stratejisinin Obama 'Nin isyan karşı stratejisiyle değiştirilmesinde ve son olarak sıfır üst politikasının uygulanmasında etkisiz olmadığı, Trump'ın stratejisiyle Taliban 'la müzakerelerin odaklanıyor. Dolayısıyla Hamid Karzai'nin Taliban'ı karşı izlediği ılımlı politika, Afganistan'ın iç ve çevre güvenlik ortamında eleştirilse de Aslında bu politika, Taliban'ın cumhuriyet için 'de sindirmeyi ve baskı kaldırılmasına Pakistan 'in elinden olmayı hedefliyor, temelde bir Afghanistan korma hedefi Durand Hattı ve İndus Nehri'nin ötesinde bölgeleri Kadar uzanıyordu (Khosravi ve Fayaz, 2023, s. 116).

1.5.2. ABD'nin Ashraf Ghani ve Taliban İlişkisi

Ashraf Ghani, hükümetin ve Ulusal milli başkanı olarak başkanlık sarayına girdikten sonra Taliban'ı olan bağlılığını onları siyasi muhalif olarak adlandıracak şekilde gösterdi. Eşref Gani ilderliğindeki hükümetin Taliban grubuna ilişkin tutumundaki bu değişikliği dikkate Alan Trump, onlarla müzakerelerin 2017 stratejisinde dış politika listesinin en başına koydu ve bu konu'da Obama 'nin sloganlarını hayata geçirdi. ABD ve Afgan hükümeti ve Taliban ile yürüttüğü barış sürecini, ABD'nin Afganistan'da 20 yıllık varlığını sürdüren hedeflerinin bir özeti olarak

düşünürsek, bu sürecin neden yavaş ilerlediği ve beklendiği gibi bitmediği sorusu ortaya çıkıyor. Bu soruya pek çok cevap verilebilir, ancak biz burada, mevcut atmosferin zorunluluğu nedeniyle, Afganistan'daki iç gelişmeleri yönlendiren sebep ve etkenlere kısaca değineceğiz. ABD başkanı Nixon'ın "fırsatı Anlamak, Super Güçe Sahip" bir dünyada Amerika'nın göreve adlı kitabında, Amerika'nın düşmanlarıyla müzakere sürecin 'de başarılı olamamasının sebebi nin, başkanı sürekli, doğrudan ve aktif katılımının eksikliği olduğunu ileri sürmektedir, Tarihte cumhurbaşkanlığının özel elçilerin görevlerinde başarısızlığa uğradıkları örneklerle doludur. Nixon'un Amerika'nın çatışan taraflarla siyasi görüşmelerin başarısız olmasına nedeni hakkındaki sözleri Afghanistan için de tamamen geçerlidir, çünkü Trump, Halilzad, Afghanistan İşleri için özel temsilcisi olarak atayarak, tüm yetkileri Afghanistan ile Taliban müzakerelerin ilerletmek için ona tüm yetki'ye vermiştir. Peştun asıllı bir Afgan- Amerikalı olan bu kişi, barış görüşmelerin tüm kazanımlarını kendi kabilesinin yararına kullanmak istedi, ancak bu isteği diğer kabileleri ve onları destekleyen dış destekçileri tarafından olumsuz tepkilerle karşılandı. Bu bağlamda, ABD Savunma Bakanlığı'nın üst düzey yetkilileriyle, Afghanistan Taliban'ın eline geçmesinin timeline, Trump'ın 2020 yılında Doha antlaşma imzaladığı ve aynı zamanda Amerikan güçlerin çekilme tarihini de belirleyen anlaşmanın yattığını düşünüyor (Mohammed Nia, ve Pour Hasan, 2023, s. 108).

ABD Merkezi kuvvetler komutanı General McKenzie, Doha anlaşmasının Afganistan'daki durumu olumsuz etkilediğini ve Taliban'ı güçlendirdiğini söyledi. Nisan ayında Joe Biden'ın emriyle askerlerin sayısının 2.500'ün altına düşürülmesi, Afgan hükümetine tabutuna bir çivi daha çaktı ve hükümetin çöküşünü hızlandırdı. ABD destekli hükümetin çöküşü ve Afganistan'ın tekrar Taliban'ın eline geçmesiyle ilgili farklı analizler yapıldı. Bu yazıda önemli olan, giderek böyle bir duruma yol açan Afganistan'daki iç gelişmeleri dayalı bir analizdir. Amerikalı yetkililer ve Afgan hükümeti örgütünün farklı grupları bir bütünün parçaları olarak değerlendirmeleri oldu. İkinci hata ise, Amerikalı yetkililerini, etnik köken olarak Dürranilerle hiçbir bağı olmayan Eşref Gani ve Halilzad gibi kişilere tam destek vererek, Gholjailerin Afghanistan siyasi yapısındaki nüfuzunu güçlendirip genişletmeleri idi. Üçüncü hatayı ise Eşref Gani ve Halilzad bizzat ikisi yaptı. Liderlik değiştirme sürecin Taliban'lı düşünce yapısına sahip, güneş gözlüğü takan ve Amerikan tarzı kot pantolon giyen Gholjai, üst düzey hükümet görevlerindaydı. Bu kişilere ontolojik kimliklerini Batı karşıtlığı üzerinden tanımladıkları için, Amerikan güçlerinin Afghanistan'dan çekilmesinden sonra, Eşref Gani gibi Niktai giyen bir başkan liderliğinden cumhuriyeti devirmeye ve Taliban emirliği yeniden kurmaya çalıştılar, Hakkani gibi manto giyen bir başkanın bu tür bir güvenliğin sağlanmasını değerlendirdiler (Khosravi, ve Fayaz, 2023, s. 117).

1.5.3. Taliban 20 Yıl Sonra Afganistan'a Nasıl Hâkim Oldu

Afganistan devlet başkanı Eşref Gani'nin kaçış haberinin Afganistan'da kontrol edilmeyen bir yangın gibi yayılmasının ardından Taliban'ın kabile dönüşü yakın görünüyordu. Ne kadar karmaşık hale getirirsek getirelim, gerçek şu ki ABD ile Taliban arasında 29 Şubat 2020'de Doha Barış Antlaşması'nı imzalayarak neredeyse tüm ülkeyi bu terör örgütüne teslim etti. Neredeyse tamda Taliban'ı her açıdan güçlendirdi (İnaç, 2021, s. 229). Bu bölümde anlaşmaya yol açan koşullar ve müzakereler sırasında ortaya çıkan siyasi dinamikler inceleniyor. Bu anlaşma Afganistan'da ve başka yerlerde Taliban için çok faydalı bir anlaşma olarak görülüyordu. Taliban'ın münzevi lideri Molla Heybetullah, bu anlaşmayı tüm Müslüman milletin ve mücahitlerin kolektif zaferi olarak tanımlamıştı ki bu tamamen abartılı bir iddiaydı. O zamanlar Taliban'ın yakın zamanda Kabil'e girme niyeti yoktu. Ayrıca Taliban'ın yeniden iktidara gelmesinin önünü açan da ABD ile Taliban arasında varılan anlaşmanın ardından Eşref Gani hükümeti ile Taliban arasında tamamlanmamış olarak planlanmış Afgan iç görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasıydı. Taliban çok geçmeden Afghanistan'ın kaderinin tek belirleyicisi olarak yeniden ortaya çıktı. İsyanın son aşamasında Taliban'a en çok yardımcı olan faktörlerden biri, yaklaşık 5.000 savaştının hapishanelerden serbest bırakılmasıydı, bunlar arasında cinayetlere,

adam kaçırmalara, uyuşturucu kaçakçılığına ve hatta terörizme karışan yüzlerce tehlikeli kanun kaçıışı da vardı (Dawlatyar, 2021, s. 445). Taliban'ın lehine sonuçlanan şey, zaten işlerini yapmış olmaları, yani anlaşılmaya göre belirlenen zamanda yaklaşık 1000 Afgan güvenlik kuvvetini gözaltından serbest bırakmalarıydı. Taliban mahkûmlarının serbest bırakılmasının onların moralini güçlendirdiği ve kritik bir dönemde çeşitli cephelerde daha fazla insan kaynağına sahip olmalarına yardımcı olduğuna şüphe yok. Afganistan iç görüşmelerde her iki taraf da birbirini elinden geldiğince sabote ediyordu. Zalmay Halilzad ve ekibi, ABD'nin nihai olarak geri çekilmesinin Afganistan iç görüşmelerin başarısına bağlı olmasını istedi ancak Trump bir takvim uygulanmasında ısrar etti. Biden bu yolu daha da fazla takip etti (Addas, 2023, s. 37-38).

Taliban'ın askeri saldırısının doruk noktası, ABD birliklerinin Mayıs ayında Afganistan'dan çekilmesinden sadece birkaç gün sonra başladı ve grubun 15 Ağustos 2021'de Afganistan'ın başkenti Kabil'e girmesine yol açtı. 2021 yılının önemli uluslararası olaylarından biri de Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesi oldu ve bu ülkede yeni bir dönem başladı. ABD- Taliban anlaşması 29 Şubat 2020'de Katar'ın başkenti Doha'da imzalanmış olsa da grubun dünyayı kan dökmeden sarsması nedeniyle 2021 yılı bu konuda belirleyici oldu (Ortaq ve Özer, 2023, ss. 503-504). Taliban Afganistan'da birçok şehri ele geçirdi ve sonunda ülkenin başkenti Kabil'in kontrolünü ele geçirdi. Aralarında cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin de bulunduğu birçok üst düzey yetkili ülkeden kaçtı. Ülkeyi terk etmeye çalışırken Kabil havaalanında çok sayıda kişi öldü. Bu Taliban'ın Afganistan'da ikinci kez iktidarı ele geçirmesiydi. İlk yetki dönemi 1996'dan 2001'e kadardı ve 2021'deki ABD işgalinden sonra sona erdi. ABD bu saldırıyı, Taliban yönetimindeki Afganistan'da eğitimden barınaklara kadar uzanan yelpazede saldırganların yer aldığı 11 Eylül 2001 terör saldırısından sonra gerçekleştirdi.

20 yıl sonra Taliban'ın ciddi bir şekilde ortaya çıkışı bir kez daha tüm dünyayı şok etti. 2001'de Taliban rejiminin sonunu getiren ABD, 2021'de Taliban'ın yükselişinden sorumlu tutuldu. Afganistan'da güvenlik güçlerini hazırlamak için milyarlarca ABD ve NATO doları harcamasına rağmen Taliban, 15 Ağustos'ta tüm ülkenin kontrolünü ele geçirdi (Abbaszadeh Marzbali ve Talshi Kelti, 2022, s. 121). Taliban neredeyse yirmi yıl sonra Afganistan'da nasıl iktidara geldi? 2021 yılının önemli kilometre taşları şunlardır. NATO liderliğindeki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF), 2001'den 2014'e kadar ülkede güvenliği sağlanmasında görev aldı. 2015 yılında NATO'nun ana güçleri, koalisyonun savaş dışı "kararlı Destek" operasyonu kapsamında Afganistan'dan çekildi, Afgan hükümetini desteklemek için 13.000 kişilik bir grup kaldı. 2021'in başlarında ABD başkanı Joe Biden, askerlerin Afganistan'dan çekilmesinin 11 Eylül'e kadar tamamlanacağını duyurdu. Aynı yılın ortasında NATO birliklerinin ülkeden çekilmesi Taliban'ın güçlü bir saldırısına yol açtı (Selahshor, 2022, s.4).

14 Nisan 2021

ABD Başkanı Donald Trump döneminde Taliban ile Doha anlaşması imzalanırken, 20 Ocak 2021'de göreve gelen yeni ABD Başkanı Joe Biden anlaşmada herhangi bir değişiklik yapmadı ve ABD güçlerinin görevinden çekilmesini sağladı. Öncüller, Afgan hükümeti bu kararı onayladı. 14 Nisan 2021'de ABD güçlerinin 11 Eylül 2021'e kadar Afganistan'dan çekileceğini duyuran Biden, Afganistan şehirlerinin kontrolünü ele geçirmek için kampanya başlatan Taliban'a moral verdi (Mohammad Nia ve Pourhasan, 2023, s. 108).

Mayıs 2021

11 Eylül 2021 itibarıyla Amerikan kuvvetlerinin Afganistan'dan çekileceğinin duyurulması ile Taliban, Afganistan kuzeye başta olmak üzere tüm şehirleri ele geçirmeye ve hâkimiyeti altına almaya başladı. Bu arada dünya, 2001 yılı dışında bu kontrolün kan dökülmeden yapılmasına şaşırdı. Taliban sadece yerel halkı susturmayı başarmakla kalmadı, aynı zamanda ABD ile birlikte çalışan Afgan güvenlik personelini de teslim olmaya ve güvenliklerini sağlamaya ikna etti (Selahshor, 2022, s. 6).

Temmuz 2021

Taliban'ın Afganistan'daki ilerleyişi sırasında Amerikan kuvvetleri, Amerikan savaşının önemli bir merkezi olan Bagram Havalimanı'nı boşalttı. Afgan güçleri, Amerikan kuvvetlerinin Bagram şehri yetkilileri veya valilik makamlarıyla herhangi bir koordinasyon olmadan hava üssünü tahliye ettiğini, bunun sadece Afgan güçlerinin moralini değil aynı zamanda hırsızların ve casusların moralini de etkilediğini iddia etti. Hava üssü 2001'den beri ABD'nin kontrolü altındaydı ve Amerikan kuvvetleri ayrılır ayrılmaz yağma ve kargaşa baş gösterdi (Selahshor, 2022, s. 6).

Ağustos 2021

Taliban daha önce Afganistan'da birçok şehir ve vilayeti ele geçirmiş ve çatışmaların yaşanmadığı birçok bölgeyi kontrol altına almıştı. Küçük ve büyük şehirlerin tamamı birkaç gün içinde Taliban tarafından ele geçirildi. Başkan Eşref Gani'nin ülkeden kaçması ve Taliban'ın başkanlık sarayını kan dökmeden ele geçirmesi üzerine Taliban'ın 15 Ağustos'ta Kabil'e girmesi için hazırlıklar yapıldı. Ancak Kabil havaalanında bir kalabalık ülkeyi terk ediyordu. Her yer tam anlamıyla kargaşadan ibaretti. İnsanlar ne pahasına olursa olsun bu ülkeyi terk etmek istiyordu. 17 Ağustos'ta artan kargaşa ve paniğin ortasında Taliban sözcüsü Zabihullah Mücahit bir basın toplantı düzenledi ve kapsayıcı bir hükümet kurma sözü verdi. Ayrıca hayır kurumlarının, büyükelçiliklerin güvenliğinin ve kadınların şeriat kanunlarına göre çalışma ve eğitim alma hakkının güvencesini verdi (Karen, 2022, s. 41).

Kabil'in Taliban tarafından ele geçirilmesinden bu yana kabil havaalanındaki durum gergin. Bazı kişiler Amerikan C-17 askeri kargo uçağının yan tarafından asılı kalarak düşerek hayatını kaybetti. Bu arada 26 Ağustos'ta Kabil Uluslararası Havalimanı'nda ülkeyi terk etmeye çalışan binlerce sivilin ölümüne neden olan bir intihar saldırısı gerçekleşti. DEAŞ terör örgütünün Horasan kolunun sorumluluğunu üstlendiği saldırıda 200'e yakın Afgan asker ve sivil ile 13 Amerikan askeri hayatını kaybetti. 29 Ağustos'ta Kabil Uluslararası Havaalanı'na düzenlenen terör saldırısından üç gün sonra ABD, İŞİD şüphelilerini hedef alan ikinci bir insansız hava aracı saldırısı düzenledi ancak aralarında çocukların da bulunduğu 10 kişilik Afgan aile öldürüldü. Son ABD askeri uçağı, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi için son tarih olan 31 Ağustos'tan saatler önce Kabil'deki Hamid Karzai Uluslararası Havaalanından havalandı ve bu, ABD'nin Afganistan'da yirmi yılı aşkın süren savaşının sonu oldu (İnaç ve Rafiq Sada. 2021, s. 40).

Yabancı birliklerin Afganistan'dan çekilmesinden saatler sonra ABD Başkanı Joe Biden, Afganistan'ın artık Taliban'ın yönetimi altında olduğunu açıkladı. Geri çekilmenin ardından Taliban, Kabil Uluslararası Havalimanı'nın tam kontrolünü ele geçirdi. Bu grubun liderleri ülkenin güvenliğini sağlama, havaalanının yeniden açılması ve eski hükümete bağlı güçler ve çalışanlar için af sözü verdi. Taliban savaşçıları zaferi kutlamak için havaya ateş açtı. Taliban Ağustos ayında Afganistan'da iktidarı ele geçirdiğinde uluslararası toplum yardımı askıya aldı. Aynı zamanda Batılı ülkeler yurt dışına yatırılan milyarlarca dolarlık Afgan varlığını dondurdu. Ancak savaşın harap ettiği Afganistan'ın ekonomik durumu, Taliban'ın yeniden kontrolü ele geçirmesiyle daha da kötüleşti ve ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kaldı. Birleşmiş Milletler bunu açlık çığı olarak nitelendirdi. Birleşmiş Milletler İnsani işler koordinasyon Ofisi'nin son raporuna göre Afganistan'ın ekonomisi çöküyor, acil adımlar atılması gerekiyor. Ve yaklaşık 23 milyon insan açlıkla karşı karşıya kaldılar.

Ayrıca terör örgütü "İŞİD'in Horasan kolu" Taliban Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmesinden sonra birçok ölümcül saldırı gerçekleştirdi. Bu saldırılarda Şii camisinden kabil havaalanına kadar hedef alındılar. Taliban, bu ülkenin milyonlarca insanı açlık ve yoksullukla karşı karşıyayken hükümetini kurdu. Ulusal para birimi dolar karşısında değer kaybetti ve Taliban yetkilileri memur maaşlarının birkaç ay süreyle askıya alınacağını ve yılsonuna kadar tüm borçları kapatmak için ellerinden geleni yapacaklarını itiraf etti. Ancak Afganistan'ın kalkınmasına yönelik binlerce proje belirsizlik atmosferinde. Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinin ardından önceki hükümetin tüm

planları iptal edildi. Bu projeler vatandaşların şartları ulusal öncelik programı kapsamında uygulandı. Bu projelerin çoğu Dünya Bankası tarafından finanse edildi. Yoksulluğu azaltmak, sosyo-ekonomik koşulları iyileştirmek ve gençlerin göçünü önlemek amacıyla uygulanan bu programlar artık bir belirsizlik ortamında kaldı (Selahshor, 2022, s. 8).

2. 2021-2024 Taliban Yönetimin Değerlendirmesi

Bundan 3 yıl önce bugünlerde Afganistan kritik günlerden geçiyordu. Taliban güçleri ile Afgan hükümeti arasındaki savaş taşma noktasını geçmişti ve Taliban lehine gerilemeye başlamıştı. Ashraf Ghani Afganistan'dan kaçtığında Kabil de düştü ve Taliban iktidara geldi. Bu not, Taliban yönetiminin siyasi, güvenlik, ekonomik, sosyo-kültürel ve dış politika boyutlarındaki sicilini incelemeyi amaçlamaktadır. Taliban Modern dünyada siyasal sistemdeki belirsizlik ve meydan okuması. Bir ülke içinde yönetimin temeli olan ve uluslararası sistem düzeyindeki temsilcisi olan ilk konu, o ülkenin siyasal sisteminin türü ve temelidir. Taliban, siyasi sistemini İslam Emirliği olarak adlandırıyor ve güç piramidinin tepesinde "Emir el-Müminin" adında bir kişi var. Taliban hükümetinin siyasi başkenti Kabil olmasına rağmen Taliban'ın lideri Kandahar'da bulunuyor. Liderin ardından kabine bakanlarını yönlendiren Raees al-Wozra (Başbakan) var. Taliban liderinin her durumda sahip olduğu yetkilerin tamamı göz önüne alındığında, iki güç merkezi mevcut siyasi sistemin zorluklarından biri gibi görünüyor.

Üzerinden 3 yıl süren Taliban yönetimine rağmen, herhangi bir ülkenin en önemli ulusal belgesi olan anayasa, ideolojik ve pragmatik Taliban arasındaki operasyonun yol açtığı anlaşılan iç zorluklar nedeniyle henüz hazırlanmadı. Ülke hala geçici ve daha dorusu bekçi bir hükümet tarafından yönetiliyor, bu hükümetin en belirgin özelliği koltukların çoğunluğunun Taliban üyelerinin elinde olması.

2.1. Taliban Yönetimi Güvenlik Sağlanması

Taliban'ın yönetim sicilinde en önemli konu güvenlik meselesidir. Taliban hükümeti son üç yılda orduyu, polisi ve istihbaratı yeniden canlandırıp organize ederek tüm Afganistan'da güvenlik yönetimini sağlamayı başardı. Taliban hükümetinin DEAŞ'a yönelik ağır darbeleri, bu grubun merkez çekirdeğinin parçalanıp dağılmasına neden olmuş, operasyonel gücü önemli ölçüde azalmıştır. Taliban yönetiminin ilk aylarında aylık saldırı sayısı 20'nin üzerine çıkan IŞİD saldırılarının sayısı, yönetimin üçüncü yılının son aylarında sıfır veya bir vakaya ulaştı. Taliban'ın diplomasisi ve askeri eylemleri sonucunda direniş grupları son 3 yılda hiçbir şey başaramadı. Tacikistan dışında hiçbir ülke bu gruplara ev sahipliği yapmıyor. 2 ana silahlı muhalif grubun operasyonel seviyesi sınırlı ve sadece düşük seviyeli operasyonlara özeldir ve bu gruplar Taliban hükümeti için bir tehdit olarak görülmemektedir (Moradian, 2024).

2.2. Taliban Ekonomi Alanındaki Üç Yıllık Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi

Ekonomik açıdan Taliban'ın son üç yıldaki performansı değerlendirilebilir. Taliban hükümeti iktidara geldiğinden beri hükümet gelirlerini artırmak için dört şeye odaklandı; Gümrük gelirleri, vergi tahsilatı, artan ihracat ve madencilik. Adil olmak gerekirse Taliban hükümetinin dört alanda da neredeyse başarılı olduğu söylenmelidir. Taliban hükümeti gümrükleri iyi yöneterek gümrük gelirlerinin merkezi ve yerel mafya gruplarının elinde olduğu duruma son verdi. Benzeri görülmemiş bir şekilde vergi toplamak, yabancı ülkelere ihracatı önemli ölçüde artırmak ve en önemlisi madencilik alanında yerli ve uluslararası şirketlerle büyük ölçekli sözleşmeler yapmak, Cumhuriyet rejiminin yapamadığı büyük ölçekli sözleşmeler yapmak 20 yıllık dönemde başarıyı yakalayın. Bu vakalara ek olarak Taliban hükümeti, Afganistan'ın bunu kullanarak iyi bir ekonomik büyüme sağlayacağı Ghosh Tepe Kanalı'nın inşası gibi büyük ekonomik projeler üstlendi. Karayolu, demiryolu, baraj inşaatı ve elektrik üretimi alanındaki altyapı projelerinde yerli ve yabancı şirketlerle patlama yaşanıyor (Ekonomi Dünyası, 2024).

Ancak Taliban hükümetinin ekonomik başarıları yalnızca hükümetin gelirini artırdı ve halkın tablosunda önemli bir değişiklik olmadı. İşsizlik oranı arttı ve Afganistan'ın yoksul ve aç nüfusunda herhangi bir değişiklik olmadı. İstatistiklere göre Afgan halkının önemli bir kısmı dış yardıma bağımlı, bu yardımın kesilmesi halinde insani felaket yaşanacak. İşsizlik ve yoksulluğa ilişkin ekonomik göstergeler uzun vadede değişebilir ancak şu anda bu vakalar Taliban hükümetinin sicilinde olumsuz noktalar olarak görülüyor.

Geçtiğimiz üç yılda Taliban'ın ekonomik faaliyetleri Taliban'ın birçok güçlü ve zayıf yön gösterdi. Dikkate değer güçlü yönlerden biri Taliban'ın madencilik ortakları oluşturma ve ülkenin doğal kaynaklarını kullanma becerisidir. Taliban, Çin ve diğer bazı ülkelere madencilik şirketlerini kendine çekerek gelirinin bir kısmını maden kaynaklarının çıkarılması ve satışı yoluyla elde edebildi. Madencilik ve sanayi sektörlerine yatırım yapan bu madencilik ortakları, Taliban'ın yeni finansman kaynakları elde etmesine ve bazı durumlarda geçici olarak ekonomik istikrarı korumasına yardımcı oldu. Ayrıca Taliban, aşırı dış dalgalanmalara karşı Afgan para biriminin değerini nispeten sabit tutmayı başardı. Ekonominin ciddi baskı altında olduğu bir ortamda bu göreceli başarı, Taliban'ın döviz kaynaklarını en iyi şekilde yönetme ve iç döviz kurunu kontrol etme çabalarını gösteriyor. Bu sayede Taliban, para biriminin değerinin tamamen düşmesini engellemeyi ve ülkede bir miktar finansal istikrar sağlamayı başardı (Ekonomi Dünyası, 2024).

Ancak önemli zafiyeti de var. Yoksulluk ve işsizlik hala yüksek düzeyde kalıyor ve bu konu, özellikle ekonominin ciddi baskı altında olduğu bir ortamda ciddi bir sorun haline geldi. Yeni iş fırsatlarının yaratılamaması ve ekonomik kaynakların etkin yönetilememesi ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin artmasına neden olmuştur. Ayrıca, çeşitli ekonomik sektörlerdeki yolsuzluk ve şeffaflık eksikliğiyle ilgili zorluklar, ekonomik ve sosyal sorunların ağırlaşmasına katkıda bulunmuştur. Genel olarak, maden yatırımlarını çekmede ve Afgan para biriminin değerinin göreceli olarak kontrol edilmesinde elde edilen bazı başarılarla rağmen, Taliban yönetimi altındaki Afganistan'ın ekonomik durumu hâlâ yoksulluk ve işsizlik gibi ciddi sorunlarla karşı karşıyadır ve bunların iyileştirilmesi daha kapsamlı bir çalışma gerektirir.

2.3. Taliban Hükümeti, Dikkat Çekici Başarısından Uyuşturucu Ekimini Yasaklanması

Uyuşturucu ekimini engelleme alanındaki zayıflığına kadar sürprizler yaratmayı başardı. Cumhuriyetçi sistem, ABD ve İngiltere gibi yabancı destekçilerinin de desteğiyle hem uyuşturucu ekimiyle mücadelede başarısız oldu hem de Afganistan'ı uyuşturucu üreten ülkeler arasında üst sıralara taşıdı. Ancak uluslararası ve yabancı kuruluşlara göre Taliban liderinin talimatı sonucunda uyuşturucu ekimi yüzde 90 oranında azaldı. Ancak komşu ülkeler ve uluslararası izleme kuruluşları iki önemli sorundan şikâyetçi. Birincisi, depoların dolu olması sonucu Afganistan'dan uyuşturucu kaçakçılığının devam etmesi, ikincisi ise endüstriyel uyuşturucuların üretimi ve ticaretinin artması. Bu iki olay Taliban'ın haşhaş ekimini kontrol etme konusundaki başarılı geçmişine zarar verdi (Khademi Rad, 2024).

Elbette Taliban rejimi de Afgan ekonomisine ve muhtemelen rejimin kendi çıkarlarına zarar veren ciddi hatalar yaptı. Bu hatalardan biri de üst üste üçüncü yıldır ciddi bir şekilde uygulanan haşhaş ekimini yasaklama planının uygulamaya konulmasıdır. Plan, daha yoksul kırsal hanelerin (çoğunluğu Peştun olan) 1 milyar dolarlık gelir kaybına neden oldu; Ülkede yeterli iş imkânlarının olmaması nedeniyle geçimini afyondan sağlayan aileleri karanlık bir gelecek bekliyor. Bu planın sürmesi pek mümkün değil çünkü diğer ekonomik faaliyetler bu sektörü öldüremez; Ayrıca bu plan, uyuşturucunun komşu ve bölge dışı ülkelere akışını da durdurmayı başaramadı. Her ne kadar afyon rezervi olan zengin toprak sahipleri, yasaklama planının uygulanmasıyla ortaya çıkan fiyat artışından iyi paralar kazansa da, bu rezervlerin tükenmesi, kamuoyunda plana karşı duyarlılığın daha da artmasına neden olabilir (Eslami, 2023, s. 128).

2.4. Taliban Yönetimi Sosyo-Kültürel Alanda Olumsuz Etkileri

Afganistan'da 15 Ağustos 2021'de bir kez daha iktidarı ele geçiren Taliban, kız çocuklara ve kadınlara yönelik giderek artan kısıtlamalar getirdi. Son 3 yıldır Taliban yönetiminin sosyo-kültürel alanda iyi bir performans sergilemediğini gösteriyor. Taliban hükümeti, kadınların ve kız çocuklarının çalışmasını ve eğitimini kısıtlayarak ve halka kültürel yasaklar uygulayarak yalnızca insanların hükümetten memnuniyet düzeyine zarar vermekle kalmadı, aynı zamanda uluslararası tanınmalarının önünde de ciddi bir engel oluşturdu (Khalidi, 2022, s. 13). Taliban'ın iktidara gelmesinin üzerinden üç yıl geçtiğine kadınlara yönelik ayrımcı politikalarında herhangi bir değişiklik ve esneklik belirtisi görülmediği gibi kadınların yaşanmasını çeşitli alanlarına yönelik kısıtlamalar da her geçen gün yoğunlaştı.

2.5. Taliban'ın Üç Yıllık İç ve Dış Politikasını Değerlendirilmesi

Afganistan'ın yöneticisi olan Taliban, Afganistan'ın, son üç yılda birçok iç ve dış politika uyguladı. İç politikada Taliban, İslam şeriatının belirli bir yorumuna dayalı olarak güçlerini pekiştirmeye ve düzen kurmaya çalıştı. Bu politikalar arasında, özellikle kadın hakları ve sivil özgürlüklere yönelik ciddi sosyal kısıtlamalar, medyaya yönelik ciddi kısıtlamalar ve ülkenin çeşitli bölgelerinde katı yasaların uygulanması yer alıyor. Taliban ayrıca siyasi ve askeri muhaliflerini bastırmaya ve Afganistan'ın tüm bölgeleri üzerinde tam kontrol sağlamaya çalıştı. Taliban ayrıca dini ve kültürel kısıtlamalar getirerek Şiilerin kamusal ve dini alanlara katılımını engellemeye çalıştı. Bu tedbirler insan hakları örgütleri ve uluslararası toplum tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiş ve Afgan Şiileri arasında güvensizliğin ve korkunun artmasına yol açmıştır (Ortaç ve Özer, 2023, s. 509).

Dış politika alanında Taliban uluslararası meşruiyet kazanmaya çalıştı ancak birçok zorlukla karşılaştı. Her ne kadar bazı ülkeler Taliban ile diplomatik temas kurmuş olsa da birçok hükümet hâlâ onları resmi olarak tanımayı reddediyor. Taliban, başta Pakistan, Çin ve Rusya olmak üzere komşu ülkelerle ve bölgeyle ilişkilerini güçlendirmeye çalıştı. Ancak ekonomik sorunlar ve iç zorluklar bu ilişkilere engel olmuştur. Genel olarak Taliban'ın bu üç yıldaki politikaları, iç gücü pekiştirme ve uluslararası destek çekme çabalarının bir bileşimi olmuş ancak iç ve dış kısıtlamalar ve muhalefet nedeniyle bu alanlardaki başarıları sınırlı kalmıştır.

2.6. Taliban'ın Tarafsız ve Ekonomi Odaklı Dış Politika

Taliban hükümeti, dış politika alanında bölgesel ve uluslararası çatışmaları önlemek amacıyla dünyayla etkileşiminde tarafsızlık ilkesini temel almış ve ekonomisine odaklı bir politika benimsemiştir. Diğer ülkelerle etkileşim düzeyini artırmaya çalışıyor. Bu amaçla Taliban hükümeti, Afganistan'ı bölgesel bir geçiş merkezi haline getirebilecek planları ciddi bir şekilde ortaya koymuş ve bu konuda aktif diplomasi üstlenmiştir. Bununla birlikte, Filistin krizi ve Gazze savaşı bağlamında Taliban hiçbir taviz vermedi ve açık ve net bir tutumla İsrail'in suçlarını kınadı ve Filistinli Mücahitlerin tutumuna destek ilan etti. Genel olarak Taliban Hükümeti bazı alanlarda parlayarak iç ve dış alanlarda destek elde etmeyi başarsa da aynı zamanda bu hükümetin bazı politika ve davranışları onun başarılarının gölgelenmesine neden olmuş ve uluslararası tanınmanın önünde engel teşkil etmiştir.

Örneğin Taliban hükümeti siyasi alanda açık ve tanımlanmış bir temele sahip değil ve bu faktör orta vadede Taliban hükümetini ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakacak. Öte yandan Taliban liderlerinin başkalarının karar alma yapısına katılmasına olanak tanıyan bir temel oluşturma konusundaki isteksizliği, hükümete yönelik memnuniyetsizliğin yayılmasına neden olabilir. Ayrıca Afgan toplumunun yarısının çalışma ve eğitim yasağının devam etmesi, dini ve sosyo-kültürel kısıtlamaların uygulanması da insanların hükümetten memnuniyet düzeyini doğrudan etkiliyor. Taliban yönetiminin üzerinden 3 yıl geçti ve bu konularda istişare gibi gerekçelerin kabul edilmesi halk tarafından kabul edilebilir bir durum değil.

Kısa vadede mevcut durumun devam etmesi önemli bir etki yaratmayabilir ancak uzun vadede devam etmesi halinde iç ve dış talebi bir araya getirebilir. Bu faktörle birlikte yoksulluk ve işsizliğin varlığı, Afganistan tarihinin bu tür krizlerle dolu olduğu büyük bir kriz yaratabilir.

2.7. ABD'nin Taliban Hükümetine Karşı Tutumu

Amerika, yıpratma savaşının ardından nihayet Katar'ın başkenti Doha'da Taliban grubunun temsilcisiyle imzalanan anlaşmayla 14 Ağustos 2021' yılında Afganistan'dan ayrıldı. Amerikan ordusunun ve NATO müttefiklerinin Afganistan'dan çekilmesi sonucunda 20 yıllık ABD'nin desteğiyle kurulan Afganistan Cumhuriyeti'nin sistemi tüm yapılarıyla çöktü Cumhuriyet sisteminin çökmesiyle birlikte Taliban iktidara geldi ve İslam Emirliği sistemi Afganistan'ı yeniden yönetmeye başladı. Taliban'ın Afganistan'ı yönetmesinin üzerinden üç yıl geçti. Bu arada akla gelen sorulardan biri de ABD'nin bu üç yılda Taliban'a karşı ne yaptığı ve Taliban'ın Afganistan'daki egemenliğine karşı gelecekte ne yapacağıdır. Bu sorunun önemli olduğu düşünülüyor çünkü Amerika'nın Taliban'a karşı davranışı, bu grubun Afganistan'daki egemenliğinin kaderi üzerinde temel bir etkiye sahip (Simbar ve Taghi Musavi ve Jansiz. 2024: 218-219).

Amerika'nın son üç yılda Taliban hükümetine karşı tutumu birkaç noktayı gösteriyor. Birincisi, ABD'nin Taliban hükümetini doğrudan ya da direniş grupları aracılığıyla devirmeye niyeti yok. Son üç yıldır Amerika'nın Taliban hükümetinin devrilmesi fikrine ciddi şekilde karşı olduğu ortaya çıktı ve bu niyeti Amerika'nın Taliban'la olan etkileşiminden, siyasi ve askeri grupların istek ve taleplerini göz ardı etmesinden de açıkça anlaşılabilir.

İkincisi, Amerika Afganistan'ı yalnız bırakmadı, Afganistan'a yaptığı sürekli yardımlarla insani krizin ve ülke ekonomisinin çöküşünün önüne geçti. Taliban hükümetine verilmese de haftalık olarak Afganistan'a giren 40 milyon dolarlık paketler Afgan ekonomisinde önemli rol oynadı.

Üçüncüsü, güvenlik açısından Amerika Afganistan'ı göz önünde tutmadı. Doha anlaşması her iki tarafı da bazı konularda yükümlü kılıyor ve ABD açısından El Kaide ile mücadele en önemli madde. Buna göre son 3 yılda Doha'da Amerikalı yetkililer ile Taliban hükümetinin istihbarat ve askeri temsilcileri arasında en az iki toplantı gerçekleşti. Ayrıca ABD, Afganistan'ın hava sahasını ele geçirerek Taliban hükümetini izliyor. Afganistan'ın farklı illerinin semalarında insansız hava araçlarının sürekli uçuşu bunu gösteriyor.

Dördüncüsü, ABD, Taliban hükümetinin direniş ve muhalif gruplarını kendisine karşı kullanmasa da, IŞİD grubunu hem Taliban hükümetine baskı yapmak hem de Afganistan'daki dolaylı varlığına bahane olarak kullanıyor.

Beşinci nokta, Taliban hükümetinin uluslararası alanda tanınmasının önündeki en büyük engel Amerika'nın kendisi olmasına rağmen, Afganistan'ın uluslararası ortama yeniden entegrasyonu “uyum bütünleşme” olarak adlandırdığı şey için, Birleşmiş Milletler aracılığıyla Doha süreci gibi programları başlatmış olmasıdır. Bu sayede iki ana hedefe ulaşmak; Birincisi, Taliban hükümetiyle etkileşim alanında bölge ve Afganistan çevresindeki ülkelerle rekabet edebilmek, ikincisi ise Washington'un düşündüğü modelleri kabul ederek Taliban hükümetini kendisini uluslararası tanınırlığa yaklaştırmaya ikna etmek. ABD'nin son üç yıldaki davranış ve eylemlerine yönelik yatıştırma stratejisinin uygulanmasının ardından Washington'un Taliban hükümetine yönelik yatıştırma stratejisini kullanmaya devam edeceği öngörülüyor. Amerika, Taliban hükümetini devirmeye çalışmadığı gibi onun zayıflamasına da izin vermiyor ve bu nedenle BM ve diğer yardım kuruluşları aracılığıyla Afganistan'a yardım gönderiyor (Âmini. 2023).

Amerika'nın gelecekte Taliban muhalif gruplarını kullanmak istemesi pek olası görünmüyor çünkü Afganistan'da bir iç savaşın ortaya çıkması Amerika için arzu edilen bir seçenek değil ve Washington'un bölgedeki çıkarları doğrultusunda. Ancak görünen o ki Amerika, hedeflerine

ulaşmak için IŞİD grubunu Afganistan'da aktif tutacak. Kontrol dan kalksa bile IŞİD Horasan'ı ele geçirecek ve onun kontrolden çıkmasına izin vermeyecektir.

Taliban hükümetinin tanınması kısa vadede ABD'nin gündeminde değil. Washington, Taliban hükümetini tanımamanın bahanesi olarak insan hakları sorunlarını gösterse de, öncelikle ABD'nin Taliban hükümetini tanımaya yönelik hazırlıklarının ABD'nin iç koşulları açısından daha fazla zamana ihtiyacı olduğu, ikinci olarak da şurası kesindir ki; ABD, güvenlik açısından Taliban hükümetini rehin olarak tanıyacak. İstek ve çıkarlarını kontrolü altında tutacak(BBC NEWS, 2024).

Afganistan'ı üç yıl yönettikten sonra Taliban hükümeti, gücünü pekiştirmesine ve İslam hukukunun katı versiyonunu uygulamasına rağmen bazı diplomatik kazanımlar elde etti. Taliban'ın Afganistan'daki yönetimi, özellikle kadınlara yönelik ciddi kısıtlamalar nedeniyle hâlâ hiçbir ülke tarafından tanınmıyor. Ancak Afganistan'daki insani krizin derinleşmesine ilişkin endişeler, terörizm tehdidi ve pratik değerlendirmeler, Taliban'la bazı uluslararası ilişkiler kurulmasına yol açtı. Katar, ekonomik meseleler ve narkotikle mücadele çabalarıyla ilgileniyordu Heyete başkanlık eden Taliban hükümetinin üst düzey sözcüsü Zabihullah Mücahit, bu toplantının "Afganistan'ın tecritten çıktığının" bir başka kanıtı olduğunu söyledi.

Şu anda komşu, bölge ve Müslüman ülkelerle çok iyi ilişkilerimiz olduğunu belirten Mücahit, "Afganistan'da 40'a yakın ülkenin büyükelçiliği veya konsoloslugu var."

Batılı ülkelerin Kabil'deki büyükelçilikleri üç yıldır kapalıyken; Pakistan, Çin, Rusya, İran ve Orta Asya cumhuriyetleri henüz yasal olarak tanınmamasına rağmen Kabil ile fiilen diplomatik ilişkiler kurmuş durumda. Rusya da Taliban'ı terör örgütleri listesinden çıkarmaya hazırlanıyor. Pekin, bu örgütün ele geçirilmesinden bu yana ilk büyükelçisini de Kabil'e atadı. IŞİD'in Horasan kolunun artan güvenlik tehdidinden duyulan korku, Taliban'ın Birleşmiş Milletler ile etkileşimine de zemin hazırladı. Birleşmiş Milletler IŞİD'in Horasan'ın Avrupa'ya yönelik en büyük yabancı terör tehdidi olduğu konusunda uyarılmıştı.

Afganistan'ın artık savaş dışı kalmasına ve ekonomisinin zor durumda olmasına rağmen Taliban yetkilileri hâlâ ulusal bütçelerinin büyük bir kısmını güvenlik konusuna ayırıyor. Aynı zamanda Mücahit, IŞİD tehdidinin abartıldığına inanıyor (Şeyhanlıoğlu, 2024, s. 102).

3. Sonuç

Afganistan 1979 yılında SSCB'nin tarafından işgal etmesiyle son kırk beş yıl boyunca ülke istikrarsızlık, güvenlik sorunları, ekonomik kriz, iç savaşları, terör saldırıları ve farklı etnik yapısından kaynaklı iktidar mücadeleleri görülmüştür. 1989 yılında SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesiyle başlayan iç karışıklık sonrası, 1992 yılında SSCB'nin desteklediği Dr. Muhammed Necibullah'a iktidarının devrilmesiyle ülkede iç savaş başlamıştır. 1992 yılında iç savaşın da etkisi ile zaten ülkede var olan ekonomik krizi, yoksulluk ve güvenlik sorunları daha da ağırlaşmıştır. Bu dönemde Mücahitler arasındaki iktidar mücadelesi, Afganistan'a 1979- 1989 arası görülen SSCB işgalinden daha fazla zarar vermiştir. Mücahitler arasındaki mücadele ve artan yolsuzluk, gasp, tecavüz, açlık ve halkın can ve mal güvenliğinin olmaması gibi nedenler halkı yeni arayışlar içerisine itmiştir. 1994 yılında Afganistan'ın güneyinde ortaya çıkan ve Taliban ismiyle anılan örgütün kısa sürede Kandahar'ı ele geçirmesiyle bölge kontrolü sağlamıştır. Böylece halk Taliban'ı bir kurtarıcı olarak görmüştür. Taliban'ın Kandahar'ı ele geçirdikten sonra diğer kentlere yönelerek 1995 yılında Herat ve 1996 yılında Kabil'i ele geçirmesi beş yıllık (1996-2001) Taliban iktidarı dönemi başlamıştır. Taliban iktidarı ele geçirmesiyle şeriat kurallarına dayalı Afganistan İslam Emirliği'ni kurmuştur. Bu süreçte Taliban önceleri bir kurtarıcı olarak görülse de, iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra ülkede ağır insan haklarını ihlal eden uygulamaları ile kısa sürede halktan tepki görmüştür. Taliban'ın Afganistan'da eğitime kısıtlaması özellikle kızlara ilkokuldan sonrası yasaklanması ze kuşağı en büyük zararlarından biridir. Taliban tarafından çoğu tarihi eserleri yok

etmiştir, örneği Bamyana ilindeki Buda heykelleri 2001 yılında Taliban tarafından yıkıldı. Taliban dönemi Afganistan'ın gerek iç gerekse de dış politika açısından en karanlık dönemi olduğunu ifade etmek mümkündür. Taliban rejimini, başta Pakistan olmak üzere Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri dışında hiçbir ülke tanımamıştır. Taliban'ın ülke içindeki insan haklarını ihlal eden uygulamaları ve uluslararası toplumun koşullarını kabul etmemesi rejimin tanınmasına engel olmuştur. Bu çerçevede, Taliban heyetinin tanınmaya yönelik başta ABD olmak üzere birçok Batı ülkesiyle görüşmeler gerçekleştirmiş ve tanınmaya yönelik uluslararası meşruiyet elde etmeye çalışmıştır. Taliban tüm çabalara rağmen tanınma konusunda kesin başarı sağlayamamıştır.

2001 yılında Taliban rejiminin devrilmesiyle kısa bir süre Kandahar'a geri çekilen Taliban, 2006 yılından itibaren NATO ve müttefiklerine karşı saldırılarına yeniden başlamıştır. Bu süreçte Afgan güvenlik güçlerine ile NATO birliklerine ağır kayıplar verdiren Taliban, 2014 yılı itibarıyla Afgan hükümeti ile müzakere ve barış görüşmelerini başlatarak. Uzun bir süreçten sonra 29 Şubat 2020 yılında Taliban ve ABD arasında imzalanan "Afganistan'a Barış Getirme" Doha anlaşmasıyla 20 yıl sonra tekrar hâkimiyet alanına genişleterek ülkenin büyük bir kısmında kontrolü sağlamıştır. Ağustos 2021 yılında, 13 gün içinde ülkenin 34 ilinden 20 iline ele geçirerek 15 Ağustos 2021'de Başkent Kabil'i ele geçirmesiyle 20 yıl sonra tekrar Afganistan'a hâkim olmuştur. Taliban'ın iktidarı yeniden ele geçirmesiyle uluslararası topluma ve Afgan halkına yönelik verdiği vaatleri geçici hükümetin oluşumu sonrası uygulamaları ile gerçekleştirmemiştir. Bir önceki iktidar döneminde Taliban rejimini tanıyan ülkeler dahi, yeni Taliban rejimini tanımakta temkinli davranmaktadır. Taliban, geçici hükümetin oluşturulmasıyla tanınma, ekonomik ve insani yardım konusunda bölgesel ve küresel anlamda diplomasi turlarına başlayarak başta ABD olmak üzere birçok Batı ülkesi ve BM dâhil birçok uluslararası kuruluşlarla bir araya gelmiştir. Ancak Taliban Emirliği son üç yıldır, uluslararası toplumun koşulları yerine getirmemesi ve eski uygulamalarını tekrardan uygulamaya koymasıyla insani yardım dışında, gerek tanınma, gerekse de ticari ve ekonomik işbirliği konusunda hiçbir olumlu sonuç elde edememiştir. Yani Taliban yönetiminin Şangay İşbirliği Örgütü'nün çatısında altında bulunan ülkelerden Çin, Rusya ve İran ile daha yakın iletişim halinde olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle Çin, ABD'nin bölgeden çekilmesiyle en belirleyici aktör olarak başta "güvenlik, ekonomik ve ülkenin yeniden inşaa süreci" gibi konularda Taliban'la daha yakın işbirliği içerisinde olarak bölgesel istikrarın sağlanması için Afganistan'ın ekonomik ve altyapı projelerine katkı sağlayacak güçlü bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Taliban'ın yeni iktidar döneminde iç ve dış politikasında temelde değişen hiçbir şey olmadığı düşünülmektedir. Taliban'ın ikinci iktidar döneminde, birinci döneme göre daha planlı ve sistematik bir şekilde hareket ederek, uluslararası topluma karşı nasıl hareket edeceğini bilerek, sosyal medyayı ve propaganda unsurlarını kendi lehine kullanarak uluslararası toplum tarafından meşruiyet kazanma arayışında olduğu görülmektedir. Ayrıca Taliban'ın Afganistan'a kalıcı barış ve huzur getireceği belirsiz olmakla birlikte ülkede güvenliği sağlama konusunda da başarılı olacağı şüphelidir. Taliban'ın güvenlik konusunda kayda değer bir başarı elde ederek, iç politikadaki radikal ve katı uygulamalarını esnetmesi halinde Şangay İşbirliği Örgütü'nün çatısı altındaki ülkelerle olan yakın ilişkisi ve yapacağı yeni ticari, ekonomik ve alt yapı projeleri ile Taliban rejiminin bu ülkeler tarafından tanınmasının muhtemel olabileceği düşünülebilir.

Kaynakça

- Abbas, H. (2023). *The return of the Taliban: Afghanistan After the Americans Left*. Yale University Press.
- Abbaszadeh Marzbali, M., & Talshi Kelti, K. (2022). Taliban and restoration of sovereignty; strong movement, weak nation state. *Quarterly Journal of Fundamental and Applied Studies of the Islamic World*, 4(13), 116-121.
- Aksu, F. ve Özdemir, A. Y. (2021). Sovyetler Birliği'nin Afganistan müdahalesi: Türkiye'de Ulusaşırı dayanışma ve savaş gönüllülüğü. *Ortadoğu, Etütleri*, 3(13), 363-394.

- Almaq, M. (2023). Taliban İslam Emirliği'nin düşünce temellerinin incelenmesi. *İslam Medeniyeti Dergisi*, 9(51), 171-172.
- Âmini, S. (2023). <https://8am.media/fa/americas-withdrawal-and-the-prospect-of-its-relationship-with-the-Taliban/>.
- BBC NEWS. (2024). *BM'nin Katar'ın Başkenti Doha'daki "Afganistan" konulu 3'üncü Toplantısına.*
- Dawlatyar, A. (2021). The factors that led to the Taliban's return to power and the future of Afghanistan. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 441-445.
- Es-Suri, E. (2018). *Afganistan, Taliban ve İslam'ın bugünkü savaşı*. İstanbul: Küresel Kitap Yayınları.
- Eslami, A. (2023). Neo-Talibanism in Afghanistan and the National Security of the Islamic Republic of Iran. *Quarterly Journal of Fundamental and Applied Studies of the Islamic World*. 5(17), 128.
- Fasihi, A., & Khorasani, R. (2021). Jihad and the political in Afghanistan (1978-1988). *Iranian Research Paper on International Politics*, 2(11), 280-290.
- İnaç, H. (2021). *Uluslararası güvenlik, yenedünya düzeni ve Türkiye*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 229-236.
- İnaç, H. ve Rafiq Sada, M. (2021). *Taliban'ın Afganistan'ı devlet, toplum, siyaset*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 40-186.
- Karakaya, İ. ve Nazari, M. (2022). Afganistan'da Taliban iktidarı dönemleri (1996-2001 ve 2021 sonrası) ve Afganistan dış politikası. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 150-151.
- Karen, F. (2022). Afganistan'da Taliban yönetiminin küresel ve bölgesel etkileri. *Kongre Bildiri Kitapçığı*. İstanbul Arel Üniversitesi.
- Kaya, R. ve Bayar, E. (2022). Afganistan'da Taliban iktidarı sonrası Orta Asya bölgesel güvenliği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7, 147-180.
- Khademi Rad, Z. (2024). *Taliban hükümetinin iktidara gelişinden 3 yıl sonraki durumu*. Doğu Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Khalidi, N. A. (2022). *Taliban ve Afganistan'ın geleceği*. KRD: Academia Press.
- Khosravi, A. R., & Fayaz, A. N. (2023). Afghanistan's internal developments and the change in the US foreign policy strategy. *Central Eurasian Studies*, 1(16), 116-117.
- Mohammed Nia, M., & Pour Hasan, N. (2023). US military withdrawal from Afghanistan and turn to east saia, transition to forced hegemony. *International Studies Journal*, 1(20), 100-108.
- Ortaç, B. ve Özer, M. A. (2023). Afganistan'da son dönem gelişmeler kapsamında siyasal ve toplumsal yapının değişimi ve dönüşümü. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 497-519.
- Rezaee, A. (2020). *11 Eylül sonrası Afganistan'daki savaş ve savaş mağdurları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Üniversitesi. Kahramanmaraş
- Selahshor, H. (2022). *Taliban 20 yıl sonra Afganistan'a nasıl hâkim oldu*. İstanbul: Anadolu Haber Ajansı.
- Simbar, R., Taghi Musavi, S. ve Jansiz, A. (2024). Naqsh Amrika dar tahvalat siyasi Afganistan (2001-2021). *Uluslararası İlişkiler Araştırmalar Dergisi*, 13(14), 2018-2019.

- Şeyhanlıoğlu, H. (2024). İmparatorluklar Mezarlığı, Büyük Oyun, Savaş, Taliban *Asya'nın kalbi Afganistan*. İstanbul: KDY Akademi, 98-102-163.
- Taliban ve Ekonomi Odaklı Dış Politikası. (2024). Ekonomi Dünyası. *İran Sabah Gazetesi*.
- Yazıcı, O. (2010). Afganistan'daki otorite boşluğunun tarihi temelleri ve bölge güvenliği üzerindeki etkileri. *History Studies International Journal of History*, 2(1), 219-237.

WEBER'S PROTESTANT WORK ETHIC AND UNIONS: ARE THEY COMPATIBLE?

Doğaçhan DAĞI¹

Abstract

From the 19th century onwards, the Western world witnessed the existence of two completely different dynamics at play: the rise of capitalism and the formation of unions. While the former was a result of the Protestant work ethic put into practice as argued by Weber, the latter was inspired by Marxist ideas, and they still exist to a certain extent together. Even though the existing literature on both the Protestant work ethic and unions is abundantly rich, the area of the relationship between the Protestant work ethic and unions is rather understudied. This essay aims to question the companionship of capitalistic Protestant work ethic and labour unions and argues that unionisation is in general not compatible with Weberian arguments as unions have a serious potential to undermine the justifications, principles and objectives of the Protestant work ethic, and they are products of completely different perspectives which share little in common.

WEBER'İN PROTESTAN AHLAKI İLE SENDİKALARIN UYUMLULUĞU:

MÜMKÜN MÜ?

Öz

19. yüzyıldan itibaren Batı dünyası, tamamen farklı iki yaklaşımın eşzamanlı olarak varlık gösterdiği bir döneme tanıklık etmiştir: kapitalizmin yükselişi ve sendikaların oluşumu. İlki, Weber'in savunduğu üzere Protestan iş ahlakının pratikte uygulanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkarken; ikincisi, Marksist düşünceden ilham almıştır ve bu iki yapı, belirli ölçülerde günümüzde de bir arada varlığını sürdürmektedir. Protestan iş ahlakı ve sendikalar üzerine mevcut literatür oldukça zengin olmasına rağmen, bu iki olgu arasındaki ilişki büyük ölçüde ihmal edilmiş bir çalışma alanı olarak kalmıştır. Bu makale, kapitalist Protestan iş ahlakı ile işçi sendikalarının birlikteliğini sorgulamayı amaçlamakta ve sendikalaşmanın genel olarak Weberyen argümanlarla uyumlu olmadığı, hatta Protestan iş ahlakının gerekçelerini, ilkelerini ve hedeflerini zayıflatma potansiyeli taşıdığı savını ileri sürmektedir. Zira sendikalar, büyük ölçüde farklı dünya görüşlerinin ürünü olup, Protestan iş ahlakı ile çok az ortak paydaya sahiptirler.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Yarı Zamanlı Öğretim Görevlisi, dogachandagi@baskent.edu.tr.

ORCID: 0000-0002-0870-477X

Başvuru Tarihi (Received): 07.05.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 28.05.2025

Introduction

While the Western liberal democracies achieved their current level of economic development through following their unique path, shaped by their distinct history and culture, they all had one thing in common: the voluntary exchange of goods and services in which prices are determined by competition in a free market, simply known as capitalism. In a macro-level analysis, it is no exaggeration to say that, to a great extent, today's developed nations owe their wealth, industrial production, technological innovations, and trade capacity to capitalism (Stark, 2007). As for the micro-level consequences, capitalism not only strengthened liberal ideas such as individual liberty, the protection of private property, and a limited government, but also unprecedentedly raised the standard of living for the common man. To put the achievements of capitalism into perspective, the 19th century USA witnessed the highest economic boom in the history of mankind, and average income in Britain tripled during Karl Marx's lifetime (Jones, 1981, p. 382), and poverty worldwide has declined from 94% in 1820 to 17% by 2011 (Klein, 2015). Naturally, the most effective economic system ever devised to elevate poverty, encourage innovation, and spread welfare to the working classes did not emerge coincidentally but was an outcome of systematic contemplation.

Max Weber observed the dramatic change that the industrial revolution brought to late 19th-century Germany as cities grew, the number of companies multiplied, and a new elite rose (Weber, 2003). In 1905, in an endeavour to explain the rationale of this transformation in his book, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, he concluded that the development of capitalism was an accumulated result of the Protestant work ethic, which was directly influenced by the set of ideas advanced in Protestantism, more specifically Calvinism. Despite its critiques, few theories in the field of social sciences have reached a level of influence similar to that of Weber's theory linking Protestantism and its unequalled work ethic with capitalism (Spenkuch, 2010).

However, not all regarded capitalism as a success or necessarily a force for rapid economic development, as the rise of capitalism during the 19th century also created its theoretical rivals, the most effective one being communism. Marx, in his famous "Communist Manifesto" of 1848, argued that capitalism was a system created by the bourgeoisie to exploit the working class and was responsible for the dramatic inequalities between the rich and poor (Marx, 1996). Moreover, contrary to Weber's thesis that people embraced capitalism as a result of practicing their religion, Marx claimed that people tolerated capitalism because they were tranquilized by religion. It is no secret that Marx's vision of a communist revolution failed in the capitalist developed world. However, his ideas affected the socio-political situation in the developed world, which can be seen in the creation of collective labour and trade unions to safeguard working-class interests.

Hence, from the 19th century onwards, the Western world witnessed the existence of two completely different ideologies at play in terms of the rise of capitalism and the formation of unions. While the former was a result of the Protestant work ethic put into practice as argued by Weber, the latter was inspired by Marxist ideas. How can we explain the co-existence of these strange bedfellows? Even though the existing literature on both the Protestant work ethic and unions is abundantly rich, there is virtually no serious research done about the relationship between the Protestant work ethic and unions. This essay aims to question the compatibility of the capitalistic Protestant work ethic and labour unions, and argues that unionisation is, in general, not compatible with Weberian arguments as unions have a serious potential to undermine the justifications, principles, and objectives of the Protestant work ethic.

1. The Genesis of the Protestant Ethic

Weber claims that the spirit of modern capitalism is indeed the secularized version of the spirit of Christianity, precisely Protestant asceticism (Weber, 2003; Whimster, 2006). What made the Protestant values so revolutionary, to a degree of subsidizing a new economic system, was the unique encouragement, justification, and glorification of hard work while simultaneously emphasizing thrift and a person's calling. This was, to a great extent, possible by distancing Protestant teachings from Catholic ones. For example, Protestantism reversed the traditional understanding of labour as a curse (or at least inconvenience) and replaced it with the teaching that it is, in fact, a virtue. It denounced the claim of the Catholic Church that the accumulation of wealth is desirable only for charity purposes, and announced that seeking an ever-increasing profit is not a sin but, on the contrary, the will of God, not only legitimizing capitalist ideas but also rationalizing them. At the same time, however, Protestant teachings did not tolerate greed and luxury as a trap that could derail the believer from hard work and God's commands, hence encouraging savings (Weber, 2003). Moreover, Protestantism differed significantly from Catholicism in the way that it viewed not only the work of missionaries, priests, etc., but all work as holy as long as it was executed to serve the glory of God.

The most influential sect of Protestantism, however, in fostering a work ethic was Calvinism as its idea of a "calling" that humans have a separate task set by God and one can only prove their loyalty towards God's destiny through unconditional commitment eventually created strong motivation for Protestants to work hard whatever the labour might be, fostering a culture of self-responsibility. Furthermore, the uniform lifestyle that Calvinism and especially Puritanism encouraged, such as dedication to work and avoiding unnecessary consumption, not only established the capitalist vision for standardizing production, but it also made ever-increasing investment possible. Additionally, the Calvinist teaching of prosperity as not something mysteriously ordained by God but a realistic result of discipline, knowledge, and hard work helped the predominantly Protestant communities to control their own destiny. Weber called this "the disenchantment of the world" and asserted that it contributed to the scientific and technological booms in Protestant lands (Weber, 2003).

2. The Raison D'être of Trade Unions

The Marxist vision of the world divided people into separate, often conflicting classes, in which the working class was prone to exploitation. Thus, the rationale behind the creation of unions was to safeguard the collective interests of the workers against the employers, who were not to be trusted if there were no checks and balances. Naturally, the unions presented themselves as the organized voice of the common working people who would be defenceless without them. The advocates of unionisation argued that such collective entities can act as an arena to unite and mobilize the workers in the most effective ways possible. This power created through collectivism was especially used during employment agreements and negotiations for a higher wage. Furthermore, unions worldwide struggled for more holidays, better working conditions, safety regulations, and increased benefits such as pensions.

Since the mid-19th century, unions have utilized a variety of different methods to achieve their goals, but the most effective ones have been the call for state regulations as well as their potential to go on strike. The perception of unions as successful in protecting their members' interests by being an essential factor in civil society helped them gain popularity, particularly during the Cold War era, as the percentage of workers belonging to a union made up 28% of the total in the USA in 1954 (Mayer, 2004, p.4) and over thirteen million workers were unionized in the UK in the late 1970s

(Lewis, 2010). While it remains controversial for many scholars, today's unions want to take credit for being instrumental in creating the developed world's middle class and making the humane and safe working conditions that are now largely taken for granted in the West.

3. Protestant Work Ethic and Unions

Both the Protestant work ethic and unions have originated in Western civilisation and have been undeniably effective in shaping the economic and political structure since roughly the mid-19th century. However, it is important to note that they are a product of completely different perspectives that share little in common. In fact, the international socialist movement that has been the most significant ideological contributor to unionisation was a reaction to the product of the Protestant work ethic, capitalism. To be more precise, the Protestant Work Ethic relies on individualism and individual responsibility, while unions rely on collectivism and collective strength. The Protestant work ethic does not differentiate between the employee and the employer as long as they are working for the glory of God, while the proponents of unions are prone to be sceptical of employers and trustful towards employees. The Puritans, among the pioneers of the Protestant work ethic, were famous for their anti-authoritarian ascetic tendency, arguing that the State should not be excessively involved in issues concerning society, while unions historically encourage State intervention for the sake of protecting working-class interests.

In the context of contemporary politics, the advocates of the Protestant work ethic are administratively libertarian and socially conservative/libertarian as they call for a limited government where individuals take self-responsibility and the society is united under common values (Levine, 2011). On the other hand, the unions' leaders tend to have a socialist approach administratively and socially as they support government interventions “for the sake of the greater good” while believing that society is inherently divided between economic and social classes (Furnham, 1984). Thus, the severity of theoretical differences between the two perspectives renders a constant conflict of ideologies and principles remarkably likely, putting the future of the Protestant work ethic at risk.

While the origins of the Protestant work ethic have a theological basis as explained above, it essentially offers a distinct secular vision of principles at the workplace as well as in the free market. Self-responsibility is the first principle of the system of Protestant work ethics. A follower of this system of ethics is well aware that the first step to success in life is taking responsibility for their actions, no matter the consequences they might have. This leads to a mindset that attributes a person's achievements to themselves, while not tolerating scapegoating and playing the victim in the face of failure. The unions' collectivism, however, can blur the virtue of individual responsibility as it directs its focus to a collective identity, such as the working class or middle class, rather than individual identity. To be more precise, in the companies where unions established standardized raises, merit-based increases have been abandoned. This puts the most and the least successful at the same basket, undermining individual responsibility for collective gain while punishing those who had worked harder than the average. Moreover, the ontological scepticism of the unions for the employer and the view of the workers as a group that needs outsiders' protection can easily pave the way for scapegoating and a narrative of victimhood.

Once one feels responsible for his or her life decisions, the Protestant Work Ethic emphasises the value of hard work and the belief that an individual will eventually succeed in life by sticking to the principle of hard work. In the past, the believer in this ethic typically worked hard for the sake of serving God's glory, while the contemporary secular rationale for this behaviour is working hard to

fulfill the responsibility of getting paid as well as providing for the family. The Protestant Work Ethic holds that whether one is an employer or an employee, hard work is the key to a better life and, most importantly, the only moral way of achieving economic gain. While the unions theoretically value hard work as well, they significantly differ from the Protestant Work Ethic since they tend to divide people into employers and employees while regarding each of them as monoliths. To be clear, unions do not pay attention to whether the employer is dedicated to hard work; instead, they only focus on his or her relationship with the employees. As for the workers, the unions have a tendency to view them as natural, hard-working individuals who, simply due to their status, deserve protection. Moreover, while unions might effectively create a web of checks and balances for companies, they have a serious capacity to diminish the checks and balances, ensuring workers work hard at all costs. The safety nets unions provide for workers are theoretically and empirically open to misuse, which is a recipe for creating an environment that paradoxically rewards laziness and punishes honest hard work (Colon, 2000). If, as a consequence of unionisation, a number of workers work less hard than they otherwise would, relying on the union that protects them, this would lead to a chain reaction where honest workers will lose their motivation for working hard as well. In an environment where unions fail to install a work ethic, the rationale for hard work is destroyed, and the gates for laziness, unproductivity, as well as endemic moral corruption are wide open.

Since work was seen as a virtue and each labourer had the potential to be holy, it is no surprise that one of the main principles of the Protestant work ethic is the glorification of work. Naturally, this theological viewpoint has been secularised as capitalism was institutionalised and now remains as a cultural understanding focusing on the importance of one's labour regardless of the profession. Just like the Protestant Work Ethic, unions glorify work. However, they differ from the former in that it does not glorify the employer's work as they do with the employee, as the theory behind unionisation assumes the employer to be exploiting the working class. Due to the fact that unions chose to be selective in glorifying work, it does not totally reflect the Protestant work ethic.

Thrift, the philosophy that forbids unnecessary spending and luxury while calls for saving for tomorrow, is surely among the pillars of the Protestant Work Ethic. Similarly to the other teachings of this ethic, it has lost its religious tone and is now ingrained into Western consumption culture. Unlike the Protestant Work Ethic, the unions do not have a positive attitude towards thriftiness. Even though individual thriftiness is not discouraged, being thrifty at the macro level is strongly opposed. To be more precise, unions are categorically against austerity policies (especially during economic crisis), limiting the government, cutting welfare, shrinking the size of civil servants, and so on. This again demonstrates a conflict of ideas and priorities between the Protestant Work Ethic and the advocates of unionisation.

As discussed above, the Protestant Work Ethic, with its unique vision, was instrumental in creating the spirit of capitalism, which is essentially the pursuit of ever-increasing profit by means of rational, nonviolent, and systematic enterprise. In other words, the Protestant objective is the moral and perpetual accumulation of wealth. While the Protestant Work Ethic pays significant attention to this "ideal," the unions do not have it either in their narrative or their objectives. Actually, the unions are not concerned with the individual accumulation of wealth but rather the collective redistribution of it, finding themselves at odds with the Protestant Work Ethic. Moreover, unions have the potential to risk an individual worker's accumulation of wealth in a direct way since they function as labour cartels (Sherk, 2009, p.2). Unions limit the number of newcomers to the company in a bid to raise the wages of the already employed. This results in fewer jobs in the market, fewer

people employed, and more people postponing the Protestant ideal. Furthermore, since unions negotiate higher wages for their members and halt direct negotiations with unionised employees, the companies have the risk of becoming less competitive and flexible. Once the company is less competitive and flexible, its profits decline (less accumulation of wealth), which results in, at best, less investment (fewer employment opportunities) and, at worst, bankruptcy (more unemployment), which is supported by empirical evidence.

Among the teachings of the Protestant work ethic, being sceptical towards government regulations is the most political one by nature. Weber argued that this scepticism of the State can be first observed during the early 17th century with the Puritan refusal to obey the English King, which was deemed to be a disturbance of the Sabbath, but even more importantly, a spontaneous act of pleasure with no real rationale behind it (Whimster, 2006). Thus, the secularized and modernized version of the Protestant Work Ethic favours a limited government in which the State exists not to manage people's lives but to preserve their liberty. The unions, on the other hand, prefer an interventionist government that regulates the "lifeworld" (lebenswelt) in a way that it sees fit. Unions ask for more bureaucratisation, which will monitor the companies from mandatory unionisation to standardized increase of wages to safeguarding the interests of the working class. In other words, the unions want to use state institutions as a "force for good." Moreover, the bureaucratisation of the workplace conflicts with the concept of individual liberty for both the employer and employee, as policies like government-mandated unions make an agreement between the two impossible. Since the Protestant work ethic traditionally does not trust a big government that has too much power in too few hands, the arguments that unions present are again completely at odds with it.

4. Conclusion

With a complete set of different traditions, perspectives, and priorities that often contradict each other fundamentally, the Protestant work ethic and unionisation cannot go hand in hand theoretically. Unionisation decreases companies' overall profits while increasing the potential of companies becoming less flexible and competitive in the free market. Thus, unionisation is ultimately self-defeating since it strengthens the branches by securing better deals for workers while paradoxically destroying the roots by undermining the efficiency of companies, which at best results in fewer new job opportunities and at worst bankruptcy. Moreover, the unionisation of the companies carries the risk of normalising sloth and unproductiveness since the safety net created by the unions (such as complicating the procedure of sacking) reduces the incentive for honest hard work leaving the Protestant work ethic at the mercy of individual workers conscious and/or the unions willingness to install the work ethic that was there before their arrival.

Bibliography

- Asheenfelter, & Johnson. "Bargaining Theory, Trade Unions and Industrial Strike Activity", *The American Economic Review*, vol. 59 (1), 35-49.
- Colon, Alicia. Unions Need to Install a Work Ethic, *Workforce Magazine*, <http://www.workforce.com/2000/12/07/unions-need-to-install-a-work-ethic/>, December 7, 2000.
- Furnham, Adrian. "The Protestant Work Ethic, Voting Behaviour and Attitudes to the Trade Unions", *Political Studies*, vol 32 (1), 420-436.
- Sherk, James. *What Unions Do: How Labour Unions Affect Jobs and Economy*, The Heritage Foundation, May 21, 2009.

- Stark, Rodney. *The Victory of Reason: How Christianity Led to Freedom, Capitalism and Western Success*, New York: Random House Publishing, 2007.
- Jones, Eric. *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Klein, Philip. Amazing chart shows thanks to capitalism, global poverty rate is at its lowest rate in history, *Washington Examiner*, March 30, 2015.
- Levine, Peter. "The Libertarian Critique of Labor Unions", *Philosophy and Public Policy Quarterly*, Vol. 21 (4), Fall 2001, 1-5.
- Spenkuch, Jörg. *The Protestant Ethic and Work: Contemporary Evidence from Germany*, SOEP papers on Multidisciplinary Panel Data Research, Berlin, November 2010.
- Mayer, Gerald. *Union Membership Trends in the United States*, Washington DC: Congressional Research Service, 2004.
- Lewis, Simon. How union membership has grown – and shrunk, *The Guardian*, 30 April 2010.
- Marx, Karl. *The Communist Manifesto*, London: Pluto Press, 1996.
- Whimster, Sam. *The Essential Weber*, London: Routledge, 2006, 25-34.
- Weber, Max. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York: Courier Corporation, 2003.

